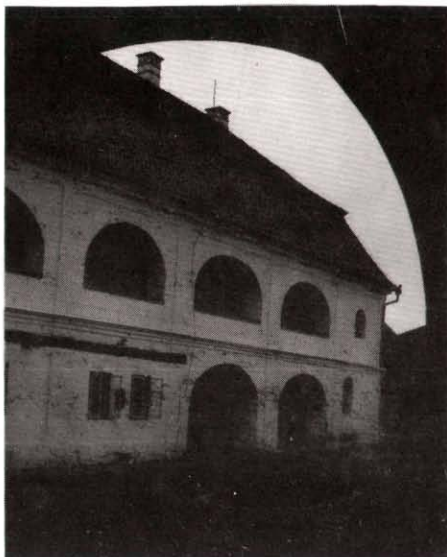

4512

könyv
könyvtár
könyvtáros

1993
november

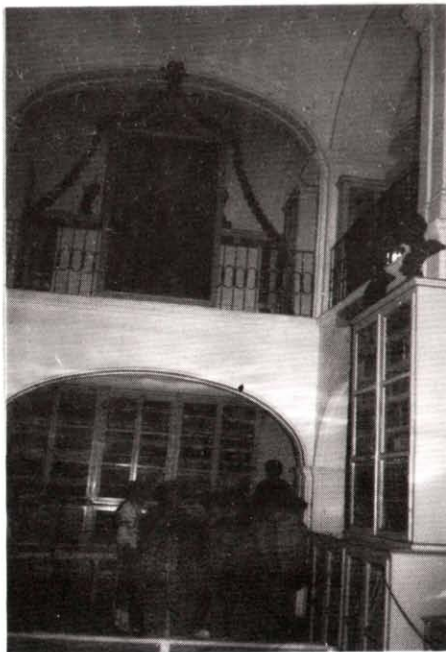
A Bolyai emlékszoba

Apa és fia. Bolyai Farkas és János

Az erdélyi körutazásról szóló cikkünket lásd a 39. oldalon (Arnóth Károly felvételei)

Az 1802-ben alapított Teleki Téka

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

1993. november

Tartalom

Könyvtárpolitika

Papp István: Javaslat az új könyvtári törvényben rendezendő kérdésekre	3
Kókay György: Az egyházi könyvtárak sorsa Magyarországon	7
Szentirmai László: A magyar felsőoktatási könyvtárak állományépítési politikájáról	12

Műhelykérdések

Tószegi Zsuzsanna: A Nemzeti Periodika Adatbázis CD-ROM-on	20
Mirjam Foot: A tömeges restaurálás szempontjai. A LIBER 1993. évi, liszszaboni konferenciáján elhangzott előadás	25

Könyvtári élet

Fülöp Géza: A budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtár-tudományi-Informatikai Tanszékének TEMPUS kapcsolata	34
Arnóth Károly-Varga Alfonz: Olvasóköri és szövetségük	39

Könyv

A könyv és az ember. Részletek Juhász Ferenc: Egy éposz jegyzetlapjai című verséből	48
Bereczky László-Vajda Kornél: Meditáció és beszélgetés Juhász Ferencsel	49
Michael Krüger: Kultúra – irodalom – piac. A német kulturális kínálat problémáiról	54

Perszonália

Bereczky László, Kamarás István: Polónyi Péter elment	60
Környei Márta: Beszélgetés a Szinnyei József-díjas Jáki Lászlóval	62

Konferenciák

Nagy Attila: A könyvtár szociális funkciója	65
Skaliczki Judit: Híradás a könyvtári menedzsment és marketing szimpóziumról	68

Holmi	70
--------------	----

Lapunk e számát Arnóth Károly Erdélyben készült fotóival illusztráltuk

From the contents

István Papp: The issues to be regulated by the new library law (3–7);
György Kókay: The fate of church libraries in Hungary (7–12);
Zsuzsanna Tószegi: The National Periodicals Database on CD-ROM (20–25);
Géza Fülöp: The TEMPUS connection of the LIS Department of Budapest University (34–39).

Cikkeink szerzői

Arnóth Károly, az OSZK KMK munkatársa; *Bereczky László*, a *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* főszerkesztője; *Fülöp Géza*, az ELTE Könyvtártudományi-Informatikai Tanszékének vezetője; *Juhász Ferenc* költő; *Környei Márta*, az OPMK főigazgató-helyettese; *Kókay György*, az MTA Irodalomtudományi Intézetének főmunkatársa; *Michael Krüger* költő, a Carl Hanser Verlag igazgatója; *Mirjam Foot*, a British Library állományvédelmi vezetője; *Nagy Attila*, az OSZK KMK osztályvezetője; *Papp István*, az FSZEK főigazgató-helyettese; *Skaliczki Judit*, az OSZK KMK osztályvezetője; *Szentirmai László*, a JATE Központi Könyvtára munkatársa; *Tószegi Zsuzsanna*, az OSZK osztályvezetője; *Vajda Kornél*, a *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* munkatársa; *Varga Alfonz* mérnök

Szerkesztőbizottság:

Poprády Géza elnök,

Domsa Károlyné, Maurer Péter,

Sóron László, Tóthné Környei Márta

A szerkesztőség tagjai:

Bereczky László főszerkesztő,

Bajai Mária tervezőszerkesztő,

Vajda Kornél olvasószerkesztő

A szerkesztőség címe: 1134 Bp., Váci út 19. – Telefon: 131-2992/120

Közreadja: a Könyvtári és Informatikai Kamara, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Művelődési és Köznevelési Minisztérium, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár

Felelős kiadó: **Maróti Istvánné**, a Könyvtárellátó Vállalat igazgatója

Készült az ETO-Print Nyomdaipari Kft.-ben

Felelős vezető: **Balogh Mihály** ügyvezető igazgató

Lapunk megjelenéséhez támogatást kaptunk a Művelődési és Köznevelési Minisztérium Közművelődési és Kulturális mecenatúrájától és a Magyar Hitelbank „Táncsics Mihály” Alapítványától

Terjeszti a Könyvtárellátó Vállalat

Előfizetési díj 1 évre 1488, 1/2 évre 744 forint. Egy szám ára 124 forint

HU-ISSN 1216-6804

Javaslat az új könyvtári törvényben rendezendő kérdéskörökre

A törvény hatálya. A törvénynek nyilván a könyvtári ellátáshoz való jogból kell kiindulnia, tehát a lakosság szemszögéből megközelítenie az egész ügyet. Ezért tisztázandó, mi értendő az ellátáshoz való jogon, s ki köteles az ellátás, azaz a jog érvényesíthetőségének biztosítására.

E kiindulópontból következően a törvény hatálya sokkal szűkebben vonandó meg, mint a jelenleg érvényben lévő esetében történt. Elsősorban az önkormányzatok által fenntartott közművelődési könyvtárakra, s esetleg az Országos Széchényi Könyvtárra, mint a könyvtári ellátást alapvetően befolyásoló és lényegéből fakadó nyilvános könyvtárra, továbbá az országos könyvtárügyi szolgáltatásokra és a nyilvános szakkönyvtárakra terjedjen ki a törvény hatálya.

Elképzeltető azonban az is, hogy az OSZK (és vele kapcsolatosan az országos könyvtárügyi szolgáltatások, még ha ezeket nem éppen az OSZK nyújtja is) külön törvényt kapjon. Ha az OSZK-val a közös könyvtári törvényben kell foglalkozni, akkor elsősorban a következő feladatait kell tisztázni: a nemzeti dokumentumtermés gyűjtése és megőrzése, az állomány használtatása, információs szolgáltatások, könyvtárügyi szolgáltatások. Viszont nem javasolt, hogy az OSZK ügyei közös törvényben szerepeljenek a többi nemzeti közgyűjteménnyel és kulturális intézménnyel; ugyanis féltő, hogy erős lesz a „könyvtáridegen” érdekek befolyásoló hatása.

Az országos nyilvános szakkönyvtárak helyet kaphatnak az egységes könyvtári törvényben is (amely azonban főként mégiscsak a közművelődési könyvtárakra fog vonatkozni, s ezért tartani lehet attól, hogy az országos szakkönyvtárakat érintő rendelkezések más minőségük miatt nem illeszkednek majd zökkenőmentesen), vagy pedig az OSZK-ról rendelkező törvényben. Talán ez utóbbi megoldás szerencsésebb lenne. Itt felvethető, nem fordulhat-e meg a törvény alkotójának fejében, hogy talán célszerű lenne az országos szakkönyvtárak mindegyikét vagy legalábbis többségét az MKM fenntartásába vonni, különös tekintettel a felsőoktatás terén végbemenő változásokra.

Az iskolai könyvtárak ügyét az oktatási törvényben, a felsőoktatási könyvtárak kérdéseit pedig a felsőoktatási jogszabályokban kell rendezni. A könyvtári törvény(ek) csak annyiban foglalkozhat(nak) velük, amennyiben és ahogyan részt vesznek a lakosság könyvtári ellátásához való jogának biztosításában.

A nem nyilvános könyvtárakra a törvény hatályát nem kellene kiterjeszteni. Más kérdés, hogy ha e nem nyilvános vagy különféle társadalmi szervezetek (egyházak, szakszervezetek stb.) által fenntartott könyvtárak készek részt venni a lakosság nyilvános könyvtári ellátásában, akkor tisztázni kell, milyen feltételek mellett tehetik.

Közművelődési könyvtárak

A legfontosabb rendezendő kérdés a közművelődési könyvtárak (lehet, hogy helyes lesz új néven nevezni őket: közkönyvtárak) által nyújtandó könyvtári

ellátás alatt, mert ezt kötelezettségként kell majd számon kérni az ellátásért felelős szervezeteken.

Kíváncsi lenne megállapítani a közművelődési könyvtári ellátás paramétereit. Félő, hogy a paraméterek közül kötelező követelményként meglehetősen kevés írható elő a törvényben (ilyen lehet pl. a szakképzett könyvtáros alkalmazása, a helyiség biztosítása, a nyitvatartási idő megszabása, a rendszeres állománygyarapítás, a rendszerhez való kapcsolódás), s inkább az ajánlott követelmények jöhetnek szóba. Az utóbbiakra vonatkozó mennyiségi mutatók azonban aligha férnek be a törvénybe; legföljebb utalni lehet arra, hogy mely szervek adhatnak, illetve kötelesek kiadni irányelveket, ajánlásokat, javaslatokat a könyvtári szolgálat méretezésére a könyvtárfenntartók számára.

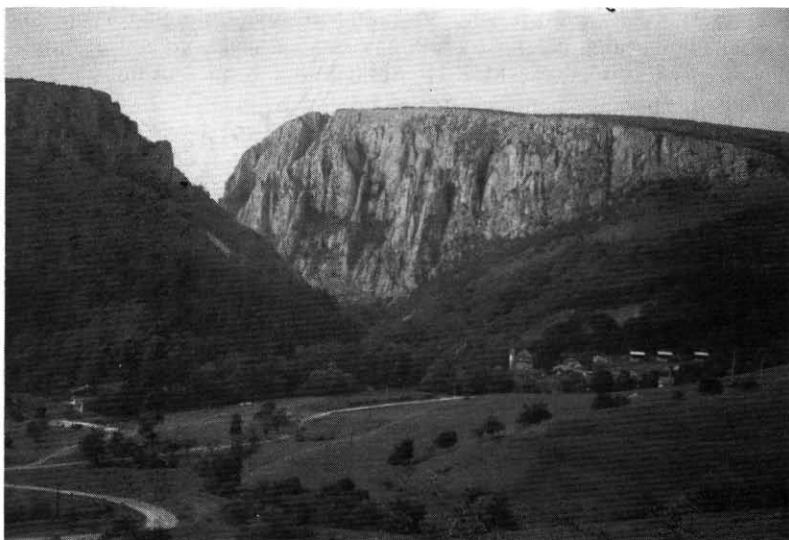
Rendezni kell a könyvtárhasználat feltételeit, s a könyvtárhasználat módjait és formáit. Ennek során olyan kérdésekre is ki kell térni, mint a lakosság sajátos csoportjainak (pl. gyerekek, nemzetiségek, hátrányos helyzetűek, katonák stb.) könyvtárhasználat.

A közművelődési könyvtárak szolgáltatásai körét nem kell kimerítő teljességgel felsorolni, viszont meg lehetne határozni – könyvtári nagyságrendek szerint – a minimális szolgáltatásokat. Nevezhetjük ezeket akár alapszolgáltatásoknak is – ha nem keverjük össze az ingyenesen vagy térítésért nyújtandó-nyújtható szolgáltatások fogalmával.

Fontos, hogy rendelkezés szülessék a fenntartó önkormányzatok anyagainak könyvtári elhelyezéséről és hozzáférhetővé tételéről. Ezzel párhuzamosan előírandó, hogy a társadalmi, az alternatív, nem hivatalos szervek és mozgalmak anyagait is gyűjtenie kell a könyvtárnak, – kivéve a szubverzív jellegűeket.

Kíváncsi volna általában is valamiféle eligazítás a közművelődési könyvtárak gyűjteményfejlesztési és -építési hatáiról, feladatairól. Itt ki lehet térni olyan kérdésekre, mint pl. a nemzeti értéket képviselő dokumentumok köre és kezelése, a helyismereti anyag, az állományvédelem, a selejtezés elve (a közművelő-

A tordai hasadék bejárata

dési könyvtár nem archivális könyvtár!), a kiselejtezett anyag hasznosításának módja, a törlés engedélyezése, az állományellenőrzés. (Valószínű, hogy mindezeket a kérdéseket az eddiginél nagyvonalúbban kell szabályozni, és sok minden a fenntartó hatáskörébe és a könyvtár szervezeti szabályzatába, esetleg ügyrendjébe utalható.)

Ki kell térni a közművelődési könyvtár más intézménnyel való összevonásának fogós kérdésére is. Eleve aligha tiltható meg, nem is volna helyes, de a folyamat és az eljárást rendezett keretek közé kellene terelni.

Nyitni kellene abba az irányba, hogy elképzelhető a nagyobb közművelődési könyvtárak és a felsőoktatási könyvtárak nemcsak együttműködése, hanem esetleges összevonása is; a kettős funkció ebben az értelemben is elfogadható.

Ingyenes szolgáltatások és térítési díjak

Önálló fejezetet érdemel az ingyenesség és a térítések kérdése. Célszerű határozottan megvonni az ingyenes szolgáltatások körét, s tisztázni, hogy mely szolgáltatásokért, mely könyvtár szedhet térítést. Olyan kérdéseket kell tisztázni, mint kinek a hatáskörébe esik a térítési díjak megszabása, ki adja ki az árképzés irányelveit, lehet-e központilag irányszámokat, felső-alsó határértékeket megszabni, ki lehet-e jelölni a kötelezően adandó szolgáltatásokat stb.

Mindenképpen foglalkozni kell a beiratkozási-könyvtárhasználati díjjal: legyen-e, mekkora legyen, ki állapítja meg stb. Ugyanez vonatkozik a késedelmi díjra, az előjegyzési díjra, a könyvtárközi kölcsönzés díjára, a könyvek eladására stb., stb. Ez az a kérdéskör, ami közvetlenül és érzékenyen érinti a könyvtárhasználó lakosságot, s bármennyire is nem-szeretem téma, nem kerülhet meg részletes kifejtése. (Vagy a fenntartó hatáskörébe kell utalni – bár minden korlát és feltétel, irányszám nélkül ez nagyon veszélyes lenne.)

Figyelmet érdemel a könyvtárak egymás közti térítéseinek a kérdése, különös tekintettel a bibliográfiai rekordok és egyéb adatok átadására, az információ-, dokumentum- és másolatszolgáltatásra, a kivont könyvek eladására, a könyvtárközi kölcsönzésre stb.

Ha néven nevezetnek a könyvtár bevételi forrásai, akkor azt is ki kellene mondani, hogy ezeket könyvtári célokra kell fordítani. Egy idevágó kérdés: nem kellene-e valamiféle limitet szabni a könyvtár pénzkereső ambícióinak egyfelől, másfelől a fenntartó szervek ama törekvésének, hogy a könyvtári szolgálatot önfenntartóvá tegyék?

A fenntartási kötelezettség

A könyvtárfenntartás kötelezettségének, a fenntartói jogoknak és kötelezettségeknek kérdéseit külön fejezetben kell összefoglalni.

A közművelődési könyvtárak szempontjából nagyon kényes kérdés a megyei közgyűlés könyvtárfenntartási joga és kötelezettsége, különös tekintettel a megyei könyvtár fenntartására, illetve a megye könyvtári ellátásának működtetésére. Rendezni kell a megyeszékhelyen működő könyvtár fenntartási-működtetési-felügyeleti kérdéseit. Mégis, a megyei közgyűlés esetében a megye könyvtári ellátásának működtetésében betöltött szerepéből kellene kiindulni, s az ebből következő feladatokra kellene a hangsúlyt tenni. Feltétlenül javasolt a megyei könyvtári alapok létrehozásának megcélozása. Ezek ugyanis igen fontos előfeltételei a megyékben települt könyvtárak rendszerszerű működtetésének. Valaképpen ez jelentené a hálózati problémakör új megközelítését.

Részletesen meg kell határozni a helyi önkormányzat könyvtárfenntartó jogát és kötelezettségét, bár kétségtelen, hogy az önkormányzati törvény nem hagy túlságosan nagy játékkeret. A könyvtári törvénynek inkább csak az lehet a dolga, hogy tartalommal töltsen meg az amabban kijelölt kereteket.

Erdemes volna nyitni abba az irányba, hogy több fenntartásra kötelezett szerv közösen is működtetheti a könyvtári ellátást nyújtó szervezetet. Ha pillanatnyilag nem látszik is aktuálisnak, mégis ki kell térni a stacioner és a mozgó könyvtár kérdéskörére. (Itt léphet be a megyei önkormányzat a maga könyvtárpolitikai elképzeléseivel és anyagi eszközeivel.)

Foglalkozni kell a munkahelyi könyvtári ellátással, de már nem mint szakszervezeti jogosítvánnyal, vagy kötelezettséggel, hanem mint olyan lehetőséggel, amely a lakosság közművelődési könyvtári ellátásához pozitívan hozzájárulhat. Itt a munkáltató és a munkavállalók érdekeit képviselő szakszervezetek, valamint az önkormányzat által fenntartott közművelődési könyvtár közötti megállapodás kérdései rendezendők.

Végül nem kerülhető meg az a pont sem, amely a kötelezettségüket elhanyagoló, nem teljesítő vagy nem kielégítően teljesítő önkormányzatokkal szemben követendő eljárásról szól. Hogyan lehet szankcionálni egy ilyen önkormányzatot? Ki állapíthatja meg, hogy elhanyagolta köteletségét? S ha nem képes saját erejéből a könyvtárfenntartásra, ki teszi meg helyette?

Kormányzati felelősség

Célszerű lenne megalapozni a kormányzatnak alárendelt könyvtár- és információpolitikai szerv jogi státusát. Ha két törvényre kerülne sor, akkor inkább az OSZK-val és az országos szakkönyvtárakkal foglalkozó törvényben (de gondolva a közművelődési könyvtárügyre, sőt az iskolai és a felsőoktatási könyvtárügyre is), ha pedig egyre, akkor nyilván ebben.

Az MKM szerepe is újragondolandó. Nem kellene talán már felügyeletről meg ágazati felügyeletről, meg azok felügyeletéről beszélni, hanem a) az önkormányzatok és könyvtárfenntartásra kötelezett más intézmények esetében az MKM-nek azt kell ellenőriznie, hogy a fenntartó hogyan látja el ezt a kötelezettséget (tehát az MKM a fenntartót ellenőrzi, s nem a könyvtárat szakfelügyeli), b) figyelemmel kell kísérnie a törvény érvényesülését, c) ellátni a törvény által rábízott feladatokat (pl. az országos könyvtári alap kezelése).

A fenntartó minden szempontból, szakmai szempontból is ellenőrzi saját könyvtára tevékenységét. Ha önmaga nincs felkészülve erre, bevonhat más szervezetet, szakértőket, de hogy kiket, milyen módon és mennyire fogadja el észrevételeiket, abba nem szólhat bele semmiféle külső szerv.

Más kérdés, hogy a törvénynek rendelkeznie kellene azokról a segítséget nyújtó intézményekről, formákról, szervekről, lehetőségekről, amelyek segítik a fenntartókat fenntartói és ellenőrző szerepükben. Irányelvek, ajánlások, szabványok, modellek, irányszámok stb. – mindezekre szükség van. Ebbe a kategóriába esik a könyvtárosképzés és továbbképzés is, mint amely szakképzett munkaerővel segíti a könyvtárfenntartói kötelezettség realizálását.

Az állam központi szerveinek a dolga az országos könyvtárrendszer – bár jobb lenne megfeledezni e terminus használatáról – működtetéséhez-működéséhez szükséges intézkedések, beavatkozások stb. megtétele. Tisztázni ezek formáit, határait, lehetőségeit. Ugyancsak itt kell rendezni a nemzetközi könyvtári és információs rendszerhez való csatlakozással összefüggő kérdéseket.

A rendszerszerű működés előmozdításának legfőbb eszköze az országos (nem-

zeti) könyvtári alap lenne. Ennek létrehozása, feltöltése, összetétele, felhasználása stb. legalább nagy vonalakban szabályozandó.

Szükség lenne társadalmi-szakmai felügyelőbizottságokra az egyes könyvtárak és az egyes könyvtárügyi országos szolgáltatások mellett. Rendelkezni kell a felügyelőbizottságok létrehozásáról és hatásköréről.

Papp István

Az egyházi könyvtárak sorsa Magyarországon

Az országgyűlés 1992. február 11-én, a 3/1992. számú határozatával Magyarországon első ízben szavazott meg egyházi tulajdonban lévő gyűjtemények – így többek között könyvtárak – támogatására jelentősebb összeget, melyet az egyházak működési és hitéleti támogatásán túl, kizárólag a gyűjtemények számára, céltámogatásként biztosított. E határozat a hazai egyházi könyvtárak történetében minden bizonnyal új korszak kezdetét jelzi: annak hivatalos és egyszersmind a legdemokratikusabb formában történő elismerését, hogy az egyházak tulajdonában lévő, sokszor pótolhatatlan nemzeti értékek sorsa iránt az egész társadalom erkölcsi, szakmai és anyagi felelősséggel tartozik. Ahogy méltányos, hogy az egyházi iskolák fenntartásához és működéséhez az állam is hozzájáruljon, éppen úgy indokolt a nemzeti kultúra részeként tekinthető egyházi gyűjtemények támogatása is. Ez a költségvetésből folyó támogatási forma a gyűjteményekkel kapcsolatban akkor sem válhatna vitatottá, vagy módosítandóvá, ha a jövőben az egyházak működési és hitéleti támogatását esetleg más alapokra helyeznék, hiszen e gyűjtemények világnézettől és felekezettől függetlenül, a nemzeti kultúra részei.

Afféle anyagi támogatásra a második világháború előtti időkben nem volt szükség, mert az egyházak intézményeiket – iskoláikat és gyűjteményeiket – saját birtokaik jövedelméből fenn tudták tartani. 1945 után azonban a magyarországi egyházak elvesztették birtokaikat, majd a négy évtizedes diktatúra intézményeiktől: iskoláik és gyűjteményeik nagy részétől is megfosztotta őket. Oly súlyosak voltak a jogfosztott egyházak veszteségei személyekben, iskolákban és egyéb intézményekben, hogy amikor a rendszerváltás nyomán megindulhatott a romokon az egyházak újjászervezése, a gyűjtemények ügye szükségszerűen nem kerülhetett az első helyre.

Ugyanakkor az állam nem nézhette közönyösen az egyházi gyűjtemények mostoha helyzetét. Különösen nem maradhatott tétlen egy olyan korszak után, amikor a hazai egyházi könyvtárak nem kis része megsemmisült, illetve szétszóródott. A társadalmat ezért is fokozott felelősség terheli az egyházi tulajdonban maradt és így épségüket megőrző, patinás nagy egyházi gyűjtemények sorsáért. Ezért szorgalmazta nyomban a rendszerváltást követően a Művelődési és Köznevelési Minisztérium közgyűjteményi szakvezetése, hogy haladéktalanul induljon meg az egyházi gyűjteményeknek – az egyházi iskolákéhoz hasonló – a lehetőségekkel számoló, de mégis számottevő méretű állami támogatása.

Bár a támogatás az Országgyűlés jelzett határozata nyomán már 1992-ben kezdetét vette, az ügyel kapcsolatban talán még a könyvtári szakma körében sem megfelelő méretű a tájékozottság. Ezért az alábbiakban vázlatosan ismertetni szeretnénk a magyarországi egyházi könyvtárak jelenlegi helyzetét, és az állami támogatással kapcsolatban felvetődő kérdéseket.

Egyházi könyvtárak – tegnap és ma

Amikor az úgynevezett „fordulat évé”-t követően, 1950 nyarán kezdetét vette a magyarországi szerzetesi rendházak feloszlata és más egyházi intézmények felszámolása, megpecsételődött az ezekben lévő gyűjtemények sorsa is. Az országos viszonylatban igen jelentős méretű és összetételű könyvállománynak egy része már a hatalom erőszakos fellépésével egyidőben szétszóródott, illetve megsemmisült: sok helyen az államvédelmi hatóság emberei dúlták fel e gyűjteményeket, a megmaradt könyveket széthordták, illetve teherautókon ömlesztve elszállították. A feloszlattott szerzetesrendek és egyéb egyházi intézmények megmaradt könyvállományáról sokáig nem is történt intézkedés. (Az egyházi könyvtárak történetét ld. részletesebben: *Wix Györgyné: A szerzetesi könyvtárak sorsa c. visszaemlékezésében* – Magyar Könyvszemle 1993. 3. sz.) Végre, könyvtári vezetők sürgetésére olyan döntés született, hogy a könyvállományt központilag gyűjtsék össze, az ömlesztett könyvanyag egyes köteteit pedig ajánlják fel a nagyobb állami könyvtáraknak, első helyen a nemzeti könyvtárnak, illetve a nagyobb fővárosi gyűjteményeknek. Az igényelt művek bekerültek a könyvtárak állományába, beolvaszta a korábbi könyvanyag közé. Mivel eltulajdonításuk és szétszóródásuk előtt még csak leltárak sem készültek a legfontosabb könyvekről, a legtöbb megszüntetett egyházi intézmény könyvtára, mint gyűjtemény, szinte rekonstruálhatatlanul semmisült meg. Általuk „sikerült” ezeknek a közösségeknek az egyik legértékesebb szellemi tradícióját hordozó emlékeiket: gyűjteményeiket, sokszor írásos dokumentumaikat, historia domusait is elpusztítani. E közösségek szellemi veszteségein túl, ez külön veszteséget jelent a magyar művelődéstörténet számára is: a jövőben már soha nem lehet megírni ezeknek a gyűjteményeknek a történetét, feltárni összetételét, megismerni a korábbi korszakok magyar kultúrájára oly jelentős hatást gyakorló tanító rendek fontos szellemi örökségeit. Mindezt a pusztítást nemcsak az egyházak hívei, hanem minden kultúremler döbbenten nézte. Még a humanista értékeket becsülő egykori könyvtári vezetőknek sem volt arra lehetőségük, hogy a diktatórikus rendszer politikai jellegű döntéseit befolyásolják; mindössze annyit tehettek néhányan, hogy a károk méreteit enyhítették. Akadtak ugyan, akik e nagymértékű jogtalanságot II. József és a francia forradalom hatalmas méretű kolostori könyvmozgásainak példáival próbálták menteni. Megfeledeztek azonban arról, hogy ezek kétszáz évvel ezelőtt történtek, amikor az emberi jogok megfogalmazása még csak előkészületben volt és nem a huszadik század derekán, a civilizált Európa közepén.

Az egyházi könyvtárak jelentős részének szétszóródása és pusztulása mellett szerencsére a legértékesebb állománnyal rendelkező nagy egyházi gyűjtemények megmaradtak egyházi tulajdonban, és elkerülték a megsemmisülést. E mintegy harminc patinás egyházi könyvtár között voltak a katolikus főpapi (érseki, főegyházmegyei, főszékesegyházi, püspöki) könyvtárak, az iskolájukat megtartó és életben hagyott néhány szerzetesrend könyvtárai (pl. a pannonhalmi Főapát-ság Könyvtára, a budapesti Piarista Könyvtár), a református kollégiumi könyvtárak, néhány evangélikus gyűjtemény, az Országos Rabbiképző Intézet Könyvtára – amelynek állományából az 1944. március 19-i német megszállást követően *Adolf Eichmann* utasítására több ezer kötetet külföldre szállítottak, de a csak Prágáig eljutott értékek 1991 decemberében visszakerültek –, és a Görögkeleti Szerb Egyház szentendrei gyűjteménye.

E nagy nemzeti értékeket képviselő történeti könyvtárak sorsa a háború utáni időkben – ha el is kerülték a többi egyházi gyűjtemény tragédiáját – sokáig rendkívül mostoha volt. Igaz, nem voltak elkényeztetve 1945 előtt sem. *Varga*

Zsigmond írta 1937-ben egy tanulmányában a régi protestáns könyvtárakkal kapcsolatban: „A protestáns főiskolai könyvtárak jelentősége ma sem halványodott el. Ha e könyvtárak tiszta múzeumokká változnának is és semmi egyebet nem tennének, mint hűségesen és megfelelően őriznék a múlt ragyogó emlékeit, még akkor is számot tarthatnának minden magyar ember becsülésére és támogatására. Jelenlegi helyzetükben azonban, amikor szegénységgel, közönnyel küszködve erejük végső megfeszítésével igyekeznek betölteni múltbeli hivatásukat, hogy világítótornyai maradjanak a magyar művelődésnek, kétszeresen és sokszorosan megérdemlik, hogy állam és közületek a mai mértéknél sokkal hathatósabbán segítsék nemes feladatuk betöltésében”. (Magyar Könyvszemle 1937. 201. p.) A második világháború és ami utána következett, több mint negyedszázadon át továbbra is elhanyagolt állapotban hagyta az egyházi könyvtárakat. Az egyházak nem voltak olyan helyzetben, hogy nagy gyűjteményeikkel a kellő mértékben törődhettek volna, az állam pedig csak a hetvenes évektől kezdve kezdeményezett bizonyos szerény támogatást.

A muzeális értékek védelméről szóló 1963. évi 9. sz. törvényerejű rendelet és későbbi jogszabályok (5/1971. M. M.) alapján megtörtént az 1970-es évek folyamán az egyházak tulajdonát képező nemzeti értékek (középkori kódexek, ősnymtatványok, 16. századi külföldi könyvek és az ún. régi magyar könyvek – az 1800 előtti hazai nyomtatványok) nyilvántartásba vétele és védetté nyilvánítása az Országos Széchényi Könyvtárban. Ezt követően megindult egy bizonyos rendszeres állami támogatása is e gyűjteményeknek, ami azonban csak rendkívül szerény évi keretet (185 ezer Ft-t) jelentett. Ennél sokkal jelentősebb volt azonban az a segítség, amit az Országos Széchényi Könyvtár restaurátorai ellenszolgáltatás nélküli munkájukkal nyújtottak 1972-től kezdve folyamatosan a súlyosan sérült legnagyobb könyvészeti értékek: középkori kódexek, ősnymtatványok, unikális ritkaságok megmentése és rekonstruálása terén. Több helyen sor került a veszélyeztetett gyűjtemények fertőtlenítésére és egyéb állományvé-

Kolozsvár, Szent Mihály templom

delemre. Az állományvédelem céljait szolgálta alkalmanként, bizonyos keretek felhasználásából új raktárak létesítésének és korszerű vaspolcok beszerzésének támogatása is. Később másoló-, illetve számítógépekkel sikerült egyes gyűjtemények munkáját segíteni. Az egyházi könyvtárak kéziratos anyagának jobb kutathatása érdekében megindult az OSZK kiadásában a „Magyarországi egyházi könyvtárak kéziratkatalógusai” c. sorozat, amelyből eddig tíz füzet jelent meg. A szerénynek induló állami támogatás kereteit időnként jelentősen kitágította a Művelődési Minisztérium, egyes könyvtári vezetők, könyvtárosok, restaurátorok ügyszeretete. Ez, valamint az egyházi gyűjteményi központokkal és egyházi könyvtárosokkal való együttműködés eredményezte, hogy lehetőség nyílt például a székesfehérvári püspöki könyvtár és a sárospataki református könyvtár új raktárpépületének kialakításához hozzájárulni. Kitartó és szívós munkával megoldódott az Egri Főegyházmegyei Könyvtár teremgondja, megvalósult a Központi Szeminárium Pálos Könyvtára barokk termének felújítása és mennyezeti seccójának restaurálása, melynek során sikerült az eredeti pálos mennyezetképet helyreállítani. Mindez független volt a hivatalos egyházpolitikától – így az Állami Egyházügyi Hivaltól is. Ezért is lehetett az egyházi vezetők kezdeti – az előzmények alapján nem alaptalan – laocooni félelmét („timeo Danaos et dona ferentes”) a gyűjtemények állami támogatását illetően megszüntetni.

Mindez természetesen kevés volt az egyházi gyűjtemények alapvető problémáinak a megoldásához. Különösen a könyvtárak személyi állománya került egyre nehezebb helyzetbe, főként több nagytudású, a KMK által korábban rendezett tanfolyamot végzett, illetve az egyetem könyvtári szakán kiképzett egyházi könyvtáros elhalálozása után. Azokban a gyűjteményekben, ahol hagyományosan rendszeres könyvtári élet folyt – így pl. a nagy református gyűjteményekben, az Egri Líceumi Könyvtárban a könyvtárosok az állami kollégáik fizetésétől is messze elmaradó szerény javadalmazásból nem tudák fenntartani magukat, és többen el is hagyták e gyűjteményeket. Máshol pedig, így pl. a nagy katolikus gyűjteményekben, az állomány méreteihez és az elvégzendő könyvtári feladatokhoz képest eleve rendkívül kevés volt a könyvtárosok száma. Az Országgyűlés által az egyházi gyűjtemények számára biztosított jelentős állami támogatás egyik fő célja éppen az volt, hogy az egyházi könyvtárosok fizetése elérje az állami gyűjtemények munkatársainak javadalmazását, s ezáltal biztosítani lehessen e nagy könyvtárak korszerű feldolgozó és tudományos tevékenységét.

Állami támogatás az egyházi könyvtáraknak

Visszatérve az egyházi könyvtárak most megindult állami támogatásának kérdéséhez, indokoltnak látszik a szakmai nyilvánosság előtt is felvetni bizonyos problémákat. A társadalomnak az a kötelezettsége, hogy költségvetési keretből hozzájáruljon a nagy egyházi gyűjtemények fenntartásához, abból következik, hogy ezek az intézmények jelentős nemzeti értékeket őriznek és tárnak fel a tudományos kutatás számára. Mindegyikük rendkívül gazdag azokban a muzeális jellegű kategóriákban, amelyek számára a jogszabályok védeltséget biztosítanak. A jövőben a védeltségről szóló jogszabályok felülvizsgálata során talán érdemes lenne a nagymúltú, nemzeti értékekben gazdag gyűjtemények egészére is kiterjeszteni a védeltségi törvényt, hiszen sok esetben e gyűjtemények egésze is méltó lenne erre. A kiemelt védeltségi kategóriákon (kódex, ősnymtatvány, antikva, régi magyar nyomtatvány) kívül ugyanis bőségesen tartalmaznak olyan forrásműveket és kéziratos forrásokat, amelyek a magyar művelődés története

szempontjából nagy jelentőségűek, de ezeken túl, ilyen maga a gyűjtemény egésze is, már csak könyvtártörténeti szempontból is.

A különböző hazai egyházaknak és felekezeteknek ilyen jellegű gyűjteményei azok, amelyek számára a jövőben folyamatos, állandó állami támogatás indokolt. Ugyanis ezeknek a könyvtáraknak az állománya – függetlenül felekezeti jellegétől és függetlenül az állampolgárok világnézeti összetételétől – általános, nemzeti érték, amely fenntartásának gondja nem világnézetileg, hanem kulturálisan motivált. Támogatásuk hasonló az egyházi iskolákéhoz, csak itt a normatív jelleg nem kvantitatív, hanem csak kvalitatív lehet.

Azok az egyházi gyűjtemények jogosultak erre, amelyek maguk is muzeális jellegűek és állományukban jelentős, védettséget élvező nemzeti értékeket és forrásműveket őriznek, azok feldolgozásáról gondoskodnak és a tudományos kutatást lehetővé teszik. Nem kirekesztés tehát, ha e támogatásban csak az ilyen jellegű egyházi gyűjtemények részesülnek és nem valamennyi hazai egyház. Az újabb egyházak könyvtárakat létesíteni kívánó törekvései csakúgy mint a történelmi egyházak csak modern egyházi szakirodalmat tartalmazó és gyűjtő könyvtárai más kategóriát képeznek mint az előzőek. Az ő állami támogatásuk az egyházak hitéleti és működési támogatásának a részét képezi.

A nagy, történeti egyházi könyvtárak támogatásának mértéke – ellentétben a működési támogatással – nem lehet semmilyen kapcsolatban az illető egyház híveinek a létszámával, hanem kizárólag e gyűjtemények jellegétől, számától, összetételétől és értékétől függhet. Félreértésekre itt bizonyára a másik, hagyományos jellegű egyházi támogatás ettől eltérő, nem céltámogatás jellege adhatta alkalmat.

Egyházi könyvtárak és a kutatás

A folyamatosan és jelentős mértékben államilag támogatott egyházi gyűjtemények természetesen nem közkönyvtárak. (A Magyar Közlönyben közzétett 1992. évi országgyűlési határozatba tévesen került a „közgyűjtemények” elnevezés. MK 1992/18. sz. 666. l.) Állami támogatottságuk a legkisebb mértékben sem befolyásolja a tulajdonviszonyukat. Az egyértelműen egyházi tulajdonban lévő gyűjtemények egyedülállóan nagy kulturális és nemzeti értéke és állományuk védettsége a nemzeti könyvtárat a hatályos jogszabályok alapján bizonyos szakfelügyeletre kötelezik. Ennek célja a védett állomány szakszerű, és megbízható őrzési követelményeinek, könyvtári és tudományos feltárásának, valamint kutatóságának elősegítése.

A gyűjtemények egyházak és jellegük szerint is eltérő módon vonzzák a kutatást. A református egyház patinás könyvtárai: a Ráday Könyvtár, a debreceni, a sárospataki és pápai kollégiumi nagykönyvtárak hagyományosan, szinte a nyilvános tudományos könyvtárakhoz hasonlóan állnak nyitva a kutatói érdeklődés számára. Nyitottságukat demokratikus hagyományaikon kívül állományuk összetétele és főiskolákhoz való kapcsolódásuk indokolja. Könyv- és kéziratanyaguk nagy része jelentős dokumentumai és forrásai a magyar művelődés történetének. A nagy katolikus gyűjtemények között is vannak olyanok, amelyek állományát nagy mértékben formálta az a körülmény, hogy iskolákhoz, főiskolákhoz kapcsolódtak. Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár például, amely kötetei számát tekintve a harmadik legnagyobb hazai katolikus könyvgyűjtemény, *Klimo György* kezdeményezése után, az ország második nyilvános könyvtáraként nyitotta meg kapuit 1793-ban. Az egri Lyceummal való szoros kapcsolata eredményezte, hogy állománya rendkívül gazdag irodalmi, történeti és

művelődéstörténeti forrásokban. Ugyancsak iskolákhoz fűződő kapcsolatai hatottak a Szent Benedek Rend Pannonhalmi Nagykönyvtárának és – többek között – a budapesti Központi Piarista Könyvtárnak az összetételére is. A többi nagy katolikus egyházi könyvtár jellegét az a körülmény határozta meg, hogy érsekségek, püspökségek keretén belül alakultak ki. Alapítói könyvszerető főpapok voltak, akiknek utódai is gyarapítani igyekeztek a könyvtárakat, részben könyvritkaságokkal, részben pedig hagyatékokkal. Míg az iskolákkal, kollégiumokkal kapcsolatos egyházi gyűjtemények inkább az újkori magyar művelődéstörténet forrásaiban gazdagok, a főpapi könyvtárak értékét főként a középkori kódexek, ősnymtatványok és más könyvészeti ritkaságok határozzák meg; ennek megfelelően eleve kisebb kutatói rétegek érdeklődését vonzzák. Állományuk könyvtári és tudományos feltárása mégis az eddigieknél több könyvtáros munkájára tarthat igényt. A fel nem dolgozott gyűjtemények ugyanis nemcsak a kutatást gátolják, hanem megnehezítik az értékes állomány védelmét is.

A nagyértékű egyházi gyűjtemények állami támogatásának mindenekelőtt a nemzeti értékek védelmét kell elősegítenie. Meg kellene szüntetnie azt a közönyt és a mulasztásokat, amelyek a hagyományát, amelyre – mintegy kilenc évszázaddal megelőzve a Vatikáni Zsinat megállapításait – már *Szent László* is felhívta a könyvtári kincsek őrizőinek figyelmét, amikor a 11. század végén, a Szent Benedek Rend könyveinek számbevételét elrendelve, utasítást adott az első magyarországi könyvtári állományleltár elkészítésére. Ekkor ugyanis rámutatott a külső, erőszakos eltulajdonítások mellett az értékeket fenyegető másik nagy veszélyre is: arra, ami az örök hanyagságból származhat. A magyar történelem elkövetkező kilenc évszázada a szent király mindkét aggodalmát sajnos igazolta.

Kókay György

A magyar felsőoktatási könyvtárak állományépítési politikájáról

Elemzés, következtetés, megjegyzések

Tömörítés a világbanki pályázat mellékleteként készített tanulmány alapján. A fejezetek címei megfelelnek *Ivor Kemp* úr, szakértő által megadott vizsgálati szempontoknak.

Igényfelmérés vagy olvasás-szociológia?

Ha a cím első felében használt kifejezést szó szerint értelmezzük, akkor nyugodtan állíthatjuk, hogy az elmúlt évtizedekben minden könyvtár az olvasó/használói igények alapján gyarapította állományát. Ebben az értelemben nem kell feltétlenül nagy technikai apparátussal, anyagi eszközökkel és tudományos elemzési módszerrel lefolytatott vizsgálatokra gondolnunk. A felsőoktatási intézmények könyvtáraihoz eljuttatott és onnan visszaérkező kérdőívek tanulságai szerint az állománygyarapítás az olvasói igények (és nem feltétlenül szükségletek) figyelembevételével történik, melyeket az olvasóval kapcsolatban álló könyvtárosok továbbítanak az illetékesekhez. Legtöbb esetben az állománygya-

hogy az egyetemi kötelezettségek teljesítése, továbbá a rendszeres tanulás mellett a tanulmányi előmenetelhez szükséges szakirodalmat áttanulmányozza.

Éppen ezért fokozott jelentősége van annak, hogy a hallgatók minél több fajta tanulmányi/kötelező anyagot ki tudjanak kölcsönözni, s ezért csupán a felsőoktatási intézmények kölcsönzőit, olvasótermeit kelljen igénybe venniük.

Tervezett használói igényvizsgálat

Kétségtelen, hogy az utóbbi 10–15 évben a magyar felsőoktatási könyvtárak gyarapodásának csaknem minden évben – ha különböző mértékben is – gátat szabott a gazdasági feltételek elégtelen jellege. Hiába voltak a kisipari módszerrel készített „igényfelmérések”, a tudományos jelleggel végrehajtott és publikált kutatások, az anyagi eszközök nem kellő mértéke gátat szabott a feltárt szükségletek kielégítésének. Egy nagyobb összegű, költségvetésbe beépülő hitel, egyáltalában megfelelő elven alapuló és rendszeresen folyósított, lényegesen emelt költségvetés a használói igény, de inkább *szükségletek* különböző módszerrel végzett vizsgálatát és elemzését akár 1993. szeptember 1-jétől *szükségessé teszi*.

Minden könyvtár végezhet különösebb anyagi ráfordítás nélkül, csupán a módszerek – akár szakirodalomból történő – elsajátításával meglévő adatai alapján elemzést.

A kiindulási alap megteremtéséhez ezek lehetnek retrospektívek is, különben tanácsos folyamatosan végezni az elemzést.

1. Nem teljesített kölcsönzési/olvasótermi kérdések elemzése; 2. Forgalmi statisztika elemzése; 3. Használók nyelvismerete és az ismereti szint megállapítása.

Ez utóbbiról felvilágosítást nyújthatnak a hallgatók regisztrálásával foglalkozó hivatalok a felvételtkor figyelembe vett nyelvvizsgával rendelkezők arányáról. Az oktatói testületről pedig a kutatási tervek és az elfogadott akkreditációs programok másodlagos elemzése adhat tájékoztatást.

A fenti módszereket csupán mint néhány lehetséges módszert soroltunk fel, de ezek alkalmazása minden bizonnyal megfelelő választ adhat a világbanki szakértők sürgető kérdéseire.

Feltétlenül hasznos volna a fentiekhez hasonló elemzések végzése az *országos gyűjtőkörű tudományos könyvtárak* világbanki hitelből történő részesedésének megállapítása előtt is.

Kétségbevonhatatlan tény, hogy az országos gyűjtőkörű tudományos könyvtárakat is használják a felsőoktatás hallgatói, oktatói. A kérdés nem csupán az, hogy milyen számban/arányban látogatják azokat, hanem az, hogy *mit csinálnak ezekben a könyvtárakban?* Fontos volna pontosan ismerni, hogy milyen arány használja heti, havi gyakorisággal az olvasótermet vagy kölcsönöz, ha az állomány ezt lehetővé teszi. Nem kizárt, hogy egy esetlegesen magas beiratkozási szám csupán évi egyszeri tájékozódási vagy igen ritka érdeklődést takar.

Nem operacionalizálható fogalmak, hogy az OSZK-ba 12 000 hallgató iratkozott be, az Akadémiai Könyvtárban sok hallgatót lehet látni. A közművelődési könyvtári lobby sajnos Kemp szakértő urat is megtévesztette. Mr. Kemp legutóbbi tanulmányában azt a kifejezést használja, hogy ezen könyvtártípus használóinak = „users” 30 százaléka a felsőoktatási intézmények hallgatói közül kerül ki. Az eddigi olvasás-, könyvtárszociológiai-, életmód-vizsgálatok, forgalomelemzések arra engednek következtetni, hogy a látogató = „visitor” fogalom felel meg inkább a valóságnak. Mind a magyar, mind a nemzetközi olvasás-szociológia „user” = használó kifejezés alatt azt érti, hogy az adott könyvtár állományát és nemcsak a helyiségeit használja. Amennyiben az odalátogató

hallgató saját jegyzetből, tankönyvből – a kellemesebb környezet miatt, az egyetemi könyvtár zsúfoltságát kerülve – a közművelődési könyvtárban óhajt tanulni, akkor ő a látogató = „visitor” szerepkörében teszi ezt. Ebben az esetben pedig az említett 30% teljesen másként értelmezendő.

Tanácsos volna éppen az ilyen félreértések, rosszul értelmezett funkciók elkerülése végett; a tanulmányi és kutatási anyag jelentős hányadának ellátását biztosító felsőoktatási könyvtárak tényleges súlyának megismerése érdekében; a kibővült beszerzéssel hazánkba kerülő tudományos anyagnak a felsőoktatásban való hasznosítása céljából, ha a *tényleges használat megismerésére* a hitelből részesülő(hető) *országos gyűjtőkörű tudományos könyvtárak elemzést végeznének*. Javasolt időpont a szorgalmi időszak 60 napja. Ezen időtartam alatt sor kerülhetne retrospektív statisztikai elemzésre, folyamatos forgalomelemzésre és mind hallgatói, mind oktatói/kutatói reprezentatív mintán önkítöltős kérdőíves felvételre. A KMK olvasáskutatással foglalkozó szakemberei a költségek biztosítása esetén külső szakemberek bevonásával minden bizonnyal értékes munkát végezhetnének.

Az objektív eredmények ismeretében meghozott részesedési döntés mindenképpen nagyobb egyetértésre találhat, mint az objektív tények hiányában való feltételezés és lobbyszás.

Beszerzési politikáról általában

A helyzetkép megrajzolása a rendelkezésünkre bocsátott kérdőívek alapján történt. Meg kell jegyeznünk, hogy egyrészt nem minden felsőoktatási intézmény könyvtára küldte vissza a kérdőívet, másrészt a kérdések egy része kettős értelmezésre is lehetőséget adott. Pl. számos könyvtár az egész intézmény beszerzését végzi, s így annak adatait: a beszerzési keret összegét, állománynövekedését szerepelteti, míg az egyetemi könyvtárak esetén számos alkalommal csupán az ún. központi könyvtár állománygyarapítására kapunk választ.

Egyértelmű tehát, hogy 1991-ben a magyar felsőoktatás a kérdőívek adatai alapján összesített 280 millió forintnál lényegesen nagyobb összeget fordított könyvekre, folyóiratokra és más adathordozókra. Nem tartjuk kizártnak, hogy ez az összeg jelentősen meghaladja a 350 millió, de talán akár a 400 millió forintot is.

Az állománygyarapításra fordítható összeggel kapcsolatban két jellemző tényező állapítható meg: 1. Semmiféle elv nem szabályozza a könyvtáraknak és oktatási egységeknek juttatott összeg mennyiségét. Az egykor – valamilyen elv (?) szerint – kialakult összeg toldozása, kiegészítése folyt a „dologi automatizmus” kialakult százalékos növelésével. Ma sem játszik még szerepet pl. a hallgatói létszám alakulása, új szakok indítása és nem gyakori vagy legalábbis nem szabályozott az overhead könyvtári célokra való felhasználása pályázatok vagy egyéb juttatások elnyerése esetében. 2. Az egyetem területén az állománygyarapításra fordítható összegnek csupán 64,29 százalékát biztosította 1991-ben a költségvetés. A gyarapodás több mint egyharmada egyéb forrásból: pályázat, céltámogatás, alapítvány stb. származott. A főiskolai könyvtárak beszerzésre fordítható összegének valamivel nagyobb hányada, 71,4% származott költségvetési forrásból.

Mindez azt eredményezi, hogy a *beszerzés egyre kisebb mértékben válik tervezhetővé*. Költségvetésbe nem beépülő egyszeri támogatásból lehetetlen folyóiratokra előfizetni, melyek főleg az egyetemi könyvtárakban a költségvetés mintegy 80 százalékát lekötik.

Változások 1989–1991

A rendelkezésünkre álló adatok alapján 1989–1991 között a felsőoktatási intézmények gyarapításra fordított lehetősége megnövekedett (dologi automatizmus, külföldi támogatás – Volkswagen-Stiftung, pályázat, ajándék stb.). Elvileg követhető volt az 1989 óta megdrágult átlagárak kifizetése, sőt a beszerzett könyvtári egységek száma némileg növekedett is.

	1989	1991	1989=100%
Beszerzésre fordított összeg	197 814 000 Ft	280 083 000	141,6
Beszerzett egységek	64 851 db	65 974	101,7
Átlagár	3 051 Ft	4 245	139,2

A lényeges változás az átlagárak növekedésében és a beszerzett könyvtári egységek számának csökkenésében 1992-ben kezdődött, majd 1993-ban erőteljesen folytatódott. Ezt a folyamatot számadatokkal sajnos nem tudjuk dokumentálni. Az 1991. év beszerzésében még bizonyos típusú főiskolák és tanítóképző főiskolák széleskörű és nagy példányszámú – akkor még viszonylag kedvező árú – tankönyve is szerepel. A tanítóképző főiskolák például átlagosan 243 Ft-ért szereztek be egy könyvtári egységet. 1991 óta a tankönyvek árai is jelentős mértékben, nem egyszer a hivatkozási évi árak többszörösére emelkedtek.

Egyetemi könyvtárak és különböző típusú főiskolák könyvtárainak 1991-es beszerzéséről. Az előzőekben közölt táblázatunk átlagai egybemossák a felsőoktatási intézmények beszerzését, a beszerzési keret megoszlását a magyar és külföldi könyvek, valamint folyóiratok között. Ezért következő összeállításunkban külön közöljük az egyetemek és főiskolák típusa szerint az általunk ismert adatok alapján a beszerzésre fordított összeg megoszlását a magyar és külföldi könyvek, valamint folyóiratok szerint (ld. táblázat).

Egyértelmű, hogy az *egyetemi könyvtárakban* a folyóiratok előfizetése az elsődleges. A beszerzésre fordítható összeg 80 százaléka a folyóiratok rendelésére szükséges még akkor is, amikor évek óta ezen könyvtárak gyakorlatát a folyóiratok lemondása jellemzi. Ezért tehát szükséges, hogy mind a *hitel*, mind az *állami támogatás beépüljön a költségvetésbe, s így tervezhető stabilitást biztosítson.*

Az is alapos megfontolást igényel, hogy az állománygyarapítás növelését szolgáló külföldi hitel mekkora hányada szolgáljon könyvek vásárlására és milyen arányban folyóiratok előfizetésére?

Bár a *műszaki főiskolákra* vonatkozó adataink részlegesesek, mégis azt kell megállapítanunk, hogy az egyetemi könyvtárak beszerzéséhez a műszaki főiskolák állománygyarapítása áll legközelebb a folyóiratok előfizetésére fordított magas arány következtében.

A *tanárképző főiskolák* beszerzésében a könyv dominál. Nagy mennyiségben szereznek be magyar nyelvű könyveket. Külföldi könyvek közül 1991-ben a viszonylag olcsóbb árfekvésű kiadványok kerültek állományukba. A megvásárolt külföldi kiadású könyvek közel egyharmados aránya megközelíti az egyetemi könyvtárak által beszerzett külföldi könyvek darabszám szerinti részesedését a gyarapodáson belül.

Felsőoktatási könyvtárak 1991-es beszerzésének megoszlása

		Egyetemi kvttárak	Műszaki főiskolák	Tanár- képző főiskolák	Keresk./ P. ü. főiskolák	Művé- szeti főiskolák	Kato- nai főiskolák	Tanító- képző főiskolák
<i>Magyar könyv</i>	db	29 976	4656	22 946	2287	1238	4280	11 461
átlagár	Ft	456	280	284	438	325	272	174
beszerzés	%	5,67	23,7	43,23	19,7	24,1	48,1	59,64
<i>Külföldi könyv</i>	db	10 023	183	7 395	858	151	97	645
átlagár	Ft	3 507	2184	619	1665	2173	1482	448
beszerzés	%	14,56	7,3	30,4	28,02	19,6	5,3	8,66
<i>Magyar folyói.</i>	db	7196	767	1697	880	123	820	1230
átlagár	Ft	1190	1276	1177	1858	916	986	783
beszerzés	%	3,54	17,8	13,3	32,2	6,7	29,6	28,86
<i>Külföldi folyói.</i>	db	7285	356	388	124	162	99	38
átlagár	Ft	25 270	7940	5072	8140	5112	4704	2488
beszerzés	%	76,23	51,2	13,07	19,9	49,6	17,0	2,84

A kereskedelmi és pénzügyi ismereteket tanuló hallgatók ellátásához a magyar könyv- és folyóirat kiadványokból a magasabb árfekvésű példányokra van szükség. Nem véletlen, hogy ezen típusú könyvtárak a legmagasabb átlagárral bíró hazai folyóiratokra fizetnek elő, és a beszerzett magyar könyvek átlagárai csaknem megegyeznek az egyetemi könyvtárak által vásárolt hazai szakkönyvek átlagos árával.

A művészeti főiskolákon folyó oktatás jellegéből és feltehetően anyagi helyzetükből következően elsődleges szereppel bírnak a magyar kiadású könyvek és a külföldi folyóiratok.

A katonai főiskolák beszerzésének több mint háromnegyede magyar nyelvű oktatási anyag és magyar folyóirat. Jelentősebb szerepet játszik a közel 100 féle, nem túl drága külföldi folyóirat is.

A tanítóképző főiskolák könyvtárainak gyarapítása közel 90 százalékban magyar nyelvű könyvekre és folyóiratokra korlátozódik. Mind a külföldi könyvek, mind a külföldi folyóiratok a többi intézmény beszerzéséhez képest igen olcsó, minden bizonnyal paperback és ismeretterjesztő kiadványok.

Külföldi kiadványok átlagárai igen – de címek és példányszám?

Adataink összesítése szerint 1991-ben az egyetemi könyvtárak vásárlás útján beszerzett kiadványainak átlagárai USD-ban (= 80,- Ft): a) külföldi könyv 43,80 USD; b) külföldi folyóirat 319,60 USD; c) valamennyi könyvtári egység átlagára 55,40 USD.

A külföldi kiadványok terén tehát mindenképpen *lépést kellett tartani a külföldi kiadók áraival*. Ezt az egyetemi könyvtárak az általuk a szükségletnél kisebb mennyiségben vásárolt kiadványok területén meg tudták tenni, azonban a főiskolai könyvtárak által beszerzett idegen nyelvű kiadványok átlagárai ennél lényegesen alacsonyabbak. Minden bizonnyal az általuk végzett gyarapítás lényegesen kisebb mértékben terjedt ki a kimondottan tudományos műveket

Sós vízü strand Szovátán

publikáló kiadók termékeire. Beszerzésükben nem kis szerepet kaphattak az itthon megvásárolható olcsóbb paperback és ismeretterjesztő kiadványok is.

Az természetes, hogy a felsőoktatási intézmények könyvtárainak alkalmazkodni kell a kialakult nemzetközi árakhoz, azonban *a beszerzett címek és a mennyiség alatta marad a szükségletnek.*

Rendkívül nehéz megbecsülni, hogy az elmúlt 10–15 év alatt reálértékben mennyivel csökkent a felsőoktatási intézmények könyvtárainak beszerzésre fordítható összege. Nemcsak a hazai források nem kielégítő voltát kell figyelembe vennünk, hanem a nemzetközi könyv- és folyóiratpiac árainak emelkedését. Adataink szerint pl. az USA-ban 1985 és 1990 között a keménykötésű, tudományos könyvek árai mintegy 35 százalékkal, a tudományos folyóiratok előfizetése pedig 58 (irodalom, nyelvészet), 152 százalékkal (állattan) emelkedtek. A szokásos hároméves drágulási ciklus eredményét az az árajánlat tükrözi, melyet ez év nyarán a New Yorkban székelő könyvtárellátó küldött meg a jelenlegi átlagárakat feltüntetve, s ezek meghaladják az 1990-es átlagárakat.

Anélkül, hogy állást tudnánk és akarnánk foglalni az állománygyarapításra biztosítható keretből a *retrospektív beszerzésre* fordítható összeg arányával kapcsolatban, úgy gondoljuk, hogy az elmúlt 10–15 évben bekövetkezett könyv- és folyóirat árak emelkedésének becslésére és így a magyar felsőoktatási könyvtárakat ért – eddig nem kompenzált – veszteségre adalékul szolgálhat:

1. Tájékoztatás arról, hogy az USA állami és magán egyetemei költségvetésük hány százalékát fordítják a könyvtár költségeire, illetve beszerzésre.

2. Az USA-ban a 70-es és 80-as években bekövetkezett jelentős áremelkedés a tudományos jellegű könyvek és folyóiratok területén. Mindkettőre: *Cummings, Anthony M. et al.: University Libraries and Scholarly Communication. A Study Prepared for the Andrew W. Mellon Foundation. 1992.*

3. Többek között arról, hogy tudományos kiadók, ha van paperback változata kiadványaiknak, azt nem hajlandók tudományos intézményeknek szállítani, csupán a harmadik világba. *Griebel, Rolf: Das internationale Problem der gespaltenen Preise für wissenschaftliche Literatur. Bericht über ein Projekt der IFLA Section on Acquisition and Exchange. In: Zentralblatt für Bibliothekswesen und Bibliographie. 38. 1991. Nr. 129–142. p.*

A tervezéskor és a döntés előkészítése során érdemes volna figyelembe venni a Német Szövetségi Köztársaságban kidolgozott egyetem és könyvtárai gyarapí-

tási modelljét. Ezek kimunkálására az új alapítású egyetemek felavatását követően kerül sor. A Planungsgruppe Bibliothekswesen im Hochschulbereich Nordrhein-Westfalen 1975-ben, a Beirat für Wissenschafts- und Hochschulfragen beim Bayerischen Staatsministerium für Unterricht und Kultur 1984-ben tette közzé a tudományos felsőoktatás könyvtárügye számára kidolgozott modelljét. Ez utóbbi megadja tudományterületenként az évente beszerzendő művek kötetszámát monográfiáinként és folyóiratévfolyamok szerint. Ez utóbbinál javasolja az évfolyamok összegénél alacsonyabb címszámot, azaz a többes beszerzést. Meg kell jegyeznünk, hogy ez a modell szakterületenként sokkal több monográfia- és folyóiratcím beszerzését javasolja, mint arra a magyar tudomány- és szakegyetemek könyvtárai gondolhattak volna és gondolhatnak most.

A holland egyetemi könyvtárak figyelemmel kísérték a német szakemberek modellkialakítási kísérleteit, s a rendelkezésükre álló adatok szerint a kötetszámot tekintve 1978-ban a Katholieke Universiteit Nijmegen (KUN) könyvtára megközelítette a német modellt. A 80-as évek elején felgyorsuló könyv és folyóirat drágulás következtében 1989-ben az árinдекс 133 százalékra emelkedett, a beszerzett kötetek száma pedig az alapév, 1978, 52 százalékára esett vissza. (Laeven, A. H.: Het literatuurbudget onder zware druk. Een praktijkgeval. In: Open, 23. 1991. Nr. 11. 376. p.)

Úgy gondoljuk az utóbbi adat adalékul szolgálhat a hazai tudomány- és szakegyetemek könyvtárai állományában fellelhető hiányosságokra is.

Szentirmai László

**Rendezze be könyvtárát a
MERABONA vagy TÉKA
bútorcsalád elemeiből.**

**Az alkatrészekből álló rendszer jól alkalmazkodik
a rendelkezésre álló tér, az elhelyezésre kerülő
állomány kívánalmaihoz.**

**Raktárakba ajánljuk az
IRINGÓ vagy MINERCIA**

típusú tömörraktári állványokat.

**Kérésükre elvégezzük a helyszíni felmérést,
s ennek alapján berendezési javaslat
és árajánlat kidolgozását.**

Forduljon hozzánk bizalommal!

MEZŐGÉPIPARI KFT. 9317 SZANY
SZABADSÁG U. 1.
TELEFON: 5, 23

Üzletszerzőnk:

Cavalloni Gyöngyi

1222 Budapest, Csap u. 14/a.

Telefon: 227-0237

A Nemzeti Periodika Adatbázis CD-ROM-on

Az Országos Széchényi Könyvtár egyik központi szolgáltatása, a külföldi folyóiratok központi katalógusa régóta tartozik a szakmának azokkal a lelőhely-jegyzékekkel, amelyek korábban rendszeresen napvilágot láttak. A számítógépes feldolgozásra való áttérés kezdete, 1982 óta mindössze egyetlen, az 1985/86-os két éves ciklust felölelő kötetkatalógust adatott ki az időközben *Nemzeti Periodika Adatbázis* névre átkeresztelt KFKK kurrens csoport. A 80-as évek végén a *Magyar Tudományos Akadémia* és az *Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság OTKA* (Országos Tudományos Kutatási Alap) pályázatának köszönhetően elindult ugyan az NPA állományából egy korszerű online információkereső szolgáltatás, de a tapasztalatok szerint ez a lehetőség megint csak a nagykönyvtárak számára jelentett előnyt. A meglehetősen perifériára szorult kisebb könyvtárak az online lekérdezés „áldásaiból” nemigen részesültek, távadatátviteli vonal, X.25-ös végpont, sőt gyakran számítógép híján nem tudtak (és nem tudnak még ma sem) élni az adatbázisok távoli igénybevételének lehetőségével. Sajnos, ugyanez a kérdés fennáll akkor is, amikor a CD-ROM adatbázisok előfizetéséről van szó – de messzire vezetne, ha most a könyvtárak esélyegyenlőségét kezdenénk el tárgyalni...

Az előzményekről

Először néhány „terminológiai” kérdést kell tisztázni, hogy a későbbiek érthetőek legyenek. A Nemzeti Periodika Adatbázis egy köteget (bath) üzemmódban épülő számítógépes adatbázis, amely a könyvtárak külföldi folyóiratainak bejelentéseire épül. Az adatokat az NPA Szerkesztőség gyűjti össze és dolgozza fel PC-ken, majd a mágneses hordozóra rögzített anyagot elküldi a KSH Számítóközpontjába, ahol évente 1–2 alkalommal megtörténik az egész adatbázis felújítása. Ennek a teljes NPA adatbázisnak vannak különböző termékei (outputjai), mint pl. lelőhely-jegyzék, adatbázislista, statisztikai kimutatások stb., valamint a szolgáltatások szempontjából az egyik legjelentősebb, az ISO 2709-es szabványnak megfelelő mágnesszalag. Ez utóbbi szolgál az IIF hálózaton keresztül online lekérdezhető, illetve a most CD-ROM-on megjelenő adatbázisok alapjául. A mágnesszalag átalakítási folyamatának részletezése nélkül erről annyit érdemes tudni, hogy az említett szabvány éppen azt a célt szolgálja, hogy segítségével az egyszer már mágneses hordozóra rögzített adatokat egyértelműen lehessen értelmezni, és valamilyen adatbáziskezelő programmal kezelni. Ez történik az *Információs Infrastruktúra Program* támogatásával fenntartott online lekérdezésű adatbázisokkal (köztük az NPA-val) is, és hasonló munkafolyamatot jelent az ISO 2709-es mágnesszalag adattartalmának (rekordjainak) „áttétele” CD-ROM lemezre.

Miután megtörtént a mágnesszalag áttöltése a megfelelő adatbáziskezelő program felügyelete alá, attól kezdve párhuzamosan létezik az NPA adatbázis a KSH-ban, az NPA online lekérdezhető adatbázis a SZTAKI-ban és most az NPA CD-ROM adatbázis a lézerlemezen. A különböző variációk könnyebb azonosítása érdekében a továbbiakban ezeket rendre NPA, NPA/online, ill. NPA/CD névvel illetjük.

Az NPA/online szolgáltatása is változott a kezdetek, 1988 óta. Korábban az Információs Infrastruktúra Program központi szolgáltató (host) számítógépén a CDS/ISIS adatbáziskezelő program futott, így – sok másikkal együtt – az NPA/online adatbázist is a CDS/ISIS parancsnyelvével lehetett lekérdezni. Az IIF Program 1992-ben egy korszerűbb adatbáziskezelő szoftvert vásárolt, és sorra áttöltötték a központilag szolgáltatott adatbázisokat – köztük a miénket is – az új program, a BRS/Search alá. A korszerűbb felépítésű és több szolgáltatás nyújtására képes szoftverre való áttérés mellett az is jelentős előrelépést jelent a felhasználók szempontjából, hogy az IIF hálózat kiépítése tovább folyik: egyre több várost és intézményt kapcsolnak be ebbe a hazai és nemzetközi számítógépes „vérkeringésbe”.

„Közönségszavazat” alapján megszületik az NPA CD-ROM adatbázis

Az NPA Szerkesztőség az adatbázis feltöltése és karbantartása során nem feledkezett meg arról, hogy kötelessége időről-időre kiadni lelőhely-jegyzéket a külföldi folyóiratokról. E fontos szolgáltatást tekintve nem a szándék hiányzott, hanem a pénz. Anyagi fedezet híján az OSZK nem tudta vállalni egy újabb kötetkatalógus kiadásának terhét. Amikor összeállt egy tízéves kumulált kötetkatalógus anyaga, több helyről kértünk árajánlatokat, vajon mennyiért nyomtatnák ki a mintegy 5000 oldalra rúgó lelőhely-jegyzék 7 kötetét. Az 1992-es árajánlatok 3-4 millió forintról szóltak. Ahogy elkezdtünk a könyvtáraknál érdeklődni, majd ezután kalkulálni, vajon hány sorozatra lesz vevő, hamar kiderült, hogy ezer vagy akár csak többszáz előfizetőre nem számíthatunk, a könyvtárak már nem mutatnak nagy érdeklődést egy 7 kötetes, ábécérendben felsorolt lelőhely-jegyzék iránt. Mindennek figyelembevételével arra gondoltunk, hogy ha lesz 100 megrendelő, akkor a nyomdaköltséget elosztjuk a megrendelők számával, és akkor plusz bevétele sem lesz az OSZK-nak az adatbázis fenntartásából, de legalább ráfizetni sem fog. Hasonló gondolatmenetet vittünk végig két másik lehetséges információhordozót: a mikrofilmet, illetve a CD-ROM-ot illetően. A mikrofilmnél nem kellett magasra tenni a minimális előfizetői számot, hiszen köztudottan olcsó eszközről van szó: ezen a hordozón közreadva a lelőhely-jegyzék ára alig haladja meg a 2000 forintot, és a nyomdai előállításától eltérően az ún. mesterfilmről egy-egy alkalommal akár egyetlen példányt is lehet sokszorosítani; ennek a másolati példánynak az előállítási ára gyakorlatilag nem változik. Hasonló megfontolásra alapozva hirdettük meg a háromféle hordozó közül a legkorszerűbbet, a CD-ROM-ot: ha a fejlesztési és az előállítási költséget fedezi a megrendelések száma, akkor kiadjuk ebben a formában az NPA adatbázist – ha nem jön össze az 50-re kalkulált minimális előfizetői létszám, akkor nem. (Amint a cikk címéből látható, összejött.)

Az NPA CD-ROM adatbázisról

Miért beszélünk a CD-ROM-nál megint adatbázisról, és nem lelőhely-jegyzékről? Mint ismeretes, a CD-ROM bűvszó nem jelent mást, mint egy 12 cm átmérőjű lemezt, amelyen olyan sűrűn helyezhetők el az adatok, hogy egyetlen ilyen lemezen (amely külsőre megegyezik a kompakt hanglemezekkel) kb. 250 000 A/4-es oldálnak megfelelő információt lehet tárolni. Ez a tárolóeszköz – akár csak a hanglemez – csak „lejátszásra” alkalmas, új adatokat fölvenni rá,

Műveletek		TP	
1	ZEITSCHRIFT FÜR ANGEWANDTE MATHEMATIK UND MECHANIK		5
1	ZEITSCHRIFT FÜR ANGEWANDTE MATHEMATIK UND PHYSIK		
1	ZEITSCHRIFT FÜR ANGEWANDTE ZOOLOGIE		
1	ZEITSCHRIFT FÜR ANGLISTIK UND AMERIKANISTIK		
1	ZEITSCHRIFT FÜR ANORGANISCHE UND ALLGEMEINE CHEMIE		
1	ZEITSCHRIFT FÜR ARABISCHE LINGUISTIK		
1	ZEITSCHRIFT FÜR ARBEITSWISSENSCHAFT		
1	ZEITSCHRIFT FÜR ARCHAOLOGIE		
1	ZEITSCHRIFT FÜR ARCHAOLOGIE DES MITTELALTERS		
2	ZEITSCHRIFT FÜR ARCHAOLOGIE DES MITTELALTERS. BEIHEFT		
1	ZEITSCHRIFT FÜR ARZTLICHE FORTBILDUNG		
1	ZEITSCHRIFT FÜR ASTHETIK UND ALLGEMEINE KUNSTWISSENSCHAFT		
1	ZEITSCHRIFT FÜR AUSLANDISCHES ÖFFENTLICHES RECHT UND VÖLKERRECHT		
1	ZEITSCHRIFT FÜR BALKANOLOGIE		
Hivatkozási cím:			
Közzreadó:			
Osztályozási jelzet:			

PgUp/PgDn +,*,^ Home/End Del Enter-Kiválasztás Esc-Kilépés

1. ábra

vagy a rajta lévőket utólag módosítani már nem lehet (ezt jelenti a ROM: Read Only Memory). Ahhoz, hogy egy lézerlemezen adatbázis legyen, és ne csak egymás után sorakozzanak az adatok (amely egyébként nem kizárt, az eszköz alkalmas arra is, hogy nagy mennyiségű szöveget archiváljon rajta, amelyben aztán lapozni lehet, mint egy könyvben), egyrészt az kell, hogy az adatok a megfelelő elrendezésben kerüljenek a lemezre, másrészt hogy készüljön egy olyan program is, amely a számítógép vezérletével szolgáltatja a megfelelő információt.

Amikor megterveztük az NPA/CD változatát először azt kellett kijelölni, melyek azok a mezők, amelyeket kereshetővé (indexelhetővé) akarunk tenni, majd meg kellett mondani, melyik indexelt mezőhöz milyen módon akarunk hozzáférni – szavanként, kifejezésenként vagy mind a kétféleképpen? E kérdés jelentőségét egy példával szeretném illusztrálni: a bibliográfiai hivatkozások túlnyomó többsége csak címrövidítést ad (megkeserítendő a könyvtárosok életét), mégpedig valami ilyesmit: *J. chem. phys.* Ha ezt a rövidített címet (amely az NPA-ban egy indexelésre kijelölt mező) szavanként akarnánk kereshetővé tenni, akkor a „phys.” nemcsak a „physiology”, hanem a „physikalische”, „physical”, a „chem.” pedig a „Chemie”, a „chemistry”, „chemical” stb. szavakat is jelentené, és ez nagyon megnehezítené a cím azonosítását. Ha viszont kifejezésként (tehát az egész mező tartalmát egybevéve) helyezzük el az indexben, akkor ez a címrövidítés egyértelműen megfeleltethető annak a folyóiratnak, amelyet jelöl. (Esetünkben: The journal of chemical physics.) Fordított eset áll fenn a „Címek szavai” indexnél, amelyben az összes címműz valamennyi szava egyszer előfordul. Ebben az indexben lehet egyetlen szóra, szórészletre, de ezek együttes előfordulására is keresni.

Az NPA-ból a következő mezőket jelöltük ki indexelésre: ISSN (vagy a KSSN) szám, országhód, a címek szavai, a teljes főcím, kiadó, megjelenési hely, közzreadó, hivatkozási cím, osztályozási jelzet.

Az NPA/CD felhasználói kézikönyvében részletesen le vannak írva a kereséssel kapcsolatos tudnivalók, most csak néhány sajátossággal ismerkedjünk meg.

Az NPA/CD kétféle keresést tesz lehetővé: az egyik az ún. *űrlapos*, a másik a *parancsmódú* keresés. Az űrlapos kereséshez gyakorlatilag semmilyen előzetes ismeret nem szükséges, a képernyőn látható mezők és utasítások elvezetik a felhasználót a keresés végeredményéig. A keresés könnyítésére szolgál a felhasználói kézikönyv melléklete, a „referenciakártya” is, amely az egyes műveletcsoportok alatt felsorolja azokat a billentyűket, illetve billentyű-kombinációkat, amelyek lenyomásának hatására a program végrehajtja az adott utasítást. Ilyen billentyű például az *F2*, amely az űrlapos keresés során az indexet, a megjelenítés során pedig a formátum menüt nyitja ki. Vannak olyan billentyű-kombinációk, amelyek bárholnan végrehajthatók, így például az *Alt-S* a kereső űrlapra tér vissza, az *Alt-N* a nyomtatás menübe visz, vagy a *Ctrl-F1*, amely a könyvtárkódokat tartalmazó indexet mutatja meg, ahonnan egy újabb billentyű (az *Ins*) lenyomásával a lelőhely-könyvtárak adatait kérhetjük ki a képernyőre.

Az űrlapos keresés során a felhasználónak nincs más dolga, mint a kérdés megfogalmazása után kiválasztani azt a mutatót (indexet), amelyből keresni akar, az *F2* billentyűvel kinyitni az ablakot és beírni azt a szót vagy kifejezést, amelyre rá akar találni. Ha a képernyőn látható ablakban meglátja a keresett szót (szavakat), akkor a nyíl billentyűvel elég arra a sorra „navigálni” és az *Enter* billentyű lenyomásával kiválasztani a kérdéses fogalmat, valahogy így: (ld. 1. ábra).

Természetesen a keresőkérdés több mező együttes előfordulására is vonatkozhat; tipikus tájékoztatási feladat az NPA-ban például egy szakterület és egy ország összekapcsolása, tipikus kérdés például: Ausztráliában megjelenő magyar vonatkozású periodikumok, vagy: holland biotechnológiai tárgyú időszaki kiadványok. Az NPA/CD program alapértelmezésként a megadott keresőkifejezések együttes előfordulását tekinti (vagyis logikai ÉS kapcsolatba állítja a kifejezéseket). Természetesen ezen lehet változtatni és vagylagos (logikai VAGY), illetve nemleges (logikai NEM) szöveg-összefüggést is meg lehet adni. Ha például egyidejűleg több országot keresünk, akkor a VAGY kapcsolat jelét tesszük ki az országkódok közé: az *USA OR CAN* keresőkérdésre találhatunk az összes egyesült államokbeli és kanadai folyóirat a találati halmazba kerül.

2. ábra

Keresés	Megjelenítés	Nyomtatás	Opciók	exit	4.halmaz	3/3
Keresés						
Műveletek (nW) - max. n szó távolság (nN) - max. n szó táv. sorrend nélkül (S) - egy előfordulásban (F) - egy mezőben AND - és (egy rekordban) NOT - NEM (nem egy rekordban) OR - VAGY				Készülő halmaz Sorszám: 5. Fájl neve: SET_0005		
Találati halmaz info. Mezők: ISSN: Országkód: Címek szavai: Teljes főcím: Kiadó: Megjelenési hely:				Kérdés: ((CC=NLD AND SC=AA) NOT PU=ELSEVIER) Rekordok száma a halmazban: 12		
Kapcsolat:				Kérdés		
CC=nld AND SC= AA NOT PU=ELSEVIER						

Enter-Megjelenítés Bármely más billentyű-Folytatás

Mátyás király szülőháza

A parancsmódú keresés annyiban különbözik a fentiektől, hogy nem kell a képernyőn az egyes indexsorok között lépegetni (navigálni), majd az adott sorokba átemelni (vagy billentyűzeten beírni) a kereső-kifejezéseket, hanem egy parancssor megnyitása után ebbe az egy sorba lehet a megfogalmazott keresőkérdést begépelni. Ebben az esetben is van mód arra, hogy a keresett index azonosítójának (prefixumának) beírása után „kinyissuk” a megfelelő indexet és onnan emeljük át az adott sort. Ha például egy olyan matematikával foglalkozó folyóiratot keresünk, amely Hollandiában, de nem az Elsevier kiadónál jelent meg, akkor a parancsszómódú keresőkérdés a következő lesz: (ld. 2. ábra).

A program a találatokat először egy egysoros, ún. rövid találati formában jeleníti meg, ahonnan – több találat esetén – ki lehet választani azokat, amelyeknek a részletes adataira is kíváncsiak vagyunk. A különböző formátumok (LABEL, BIBL, STRU, INNER) mind a felhasználók munkájának könnyítését szolgálják. A *BIBL* nevű formátum a könyvtári katalóguscédulákon látható címleírásokra hasonlít, a *LABEL* a mezőnevek kiírásával teszi könnyebbé az eligazodást. A másik két formátum közül a *STRU* az NPA eredeti, az *INNER* a CD-n lévő adatbázis rekordfelépítését mutatja meg. A felhasználónak a formátum megváltoztatására is van módja.

Az NPA adatbázis periodika osztályozási rendszere, az *Osztaurusz* a CD-ROM-on több megközelítésben is használható. Az indexben a deszkriptorok, illetve nemdeszkriptorok betűrendben sorakoznak egymás után. Ha a kapcsolódó fogalmakat akarjuk megnézni, a tezaurszcikket az *Insert* billentyű lenyomásával „nyithatjuk ki”. Amennyiben keresni akarunk a kiválasztott deszkriptorra, az *Enter* segítségével „átemelhetjük” a képernyőre a fogalmat helyettesítő osztályozási jelzetet, és így végezhetjük el a keresést.

Az NPA/CD programja a keresésen kívül még számos egyéb szolgáltatást is

nyújt: lehetőség van a találatok kinyomtatására (HP nyomtatón), a keresőkérdések, illetve a találati halmazok tárolására, ezek újbóli felhasználására. A program angolul is „tud”: a rendszerüzenetek, a képernyőszövegek, a többszintű helyzetfüggő súgó (help) ablakok a *Programnyelv* almenüpontban angolra válthatók. Elő lehet hívni az országcódok feloldását, illetve meg lehet nézni egy adott ország kódját (szintén magyarul és angolul). Akinek a könyvtárak címadatára gyakran van szüksége, letöltheti egy szövegszerkesztőbe a LIB.OUT nevű fájlt.

Reményeink szerint azok a könyvtáros kollégák, akik látatlanban, úgymond „lábon” megvették az NPA CD-ROM adatbázisát, nem fognak csalódni: olyan segédeszközhöz jutnak általa, amely a keresést támogató megoldásokkal könnyebbé teszi a tájékoztató munkát, de ezen túlmenően még a gyakorlott adatbázis-lekérdezők számára is hoz valami újat, érdekeseet. Igyekeztünk részolni valamennyiük megelőlegezett bizalmára.

Tószegi Zsuzsanna

A tömeges restaurálás szempontjai

A LIBER 1993. évi, lisszaboni konferenciáján elhangzott előadás

A 19. században a növekvő papírigény, valamint a tudomány és a technológia fejlődése a papírkészítés mesteriségét ipari gyártófolyamattá alakította át. A különböző nyersanyagok és új eljárások felhasználásával kémiaiilag instabil papírt állítottak elő, amely idővel károsodik. Ezt a károsodást a fény, a hő és a nedvesség gyorsítja. A légszennyeződés növeli a papír kémiai romlását, míg a könyvtári használat növekedése nagyobb fizikai leépülést okoz. A facsiszolattartalmú papír végülis leépül, még akkor is, ha a legjobb környezetben tartják, és egyáltalán nem nyúlnak hozzá.

A legtöbb nagy könyvtárban és levéltárban több százezer könyv és irat van ilyen papíron, így igen jelentős állományvédelmi problémával kell szembenéznünk, olyan jelentőssel, amit a hagyományos kézi restaurálási technikák és kezelések már mederben sem tudnak tartani, nemhogy megoldani. (A British Library kb. 10 millió 1850 utáni kötetéből kb. 2 millió kötet papírja savas és törékeny.)

A könyvtárak több évtizede keresik annak módját, hogyan lehetne ún. tömeges eljárásokkal könyvek és iratok nagy mennyiségeit egyidejűleg, gyorsabban és olcsóbban kezelni.

Ma már számos tömeges restauráló/konzerváló kezelés áll rendelkezésre, amelyek közül egyeseket már alaposan bevizsgáltak, míg mások még kísérleti stádiumban vannak. Egyesek más hordozóra vizsik át az információtartalmat, és így őrzik azt meg, míg mások az eredeti hordozón őrzik meg a tartalmat.

A legszélesebb körben használt és leginkább vizsgált, más hordozón való megőrzési módszer a mikrofilmezés (vagy a mikrofiche készítés). Ezt az eljárást és eredményeit mindnyájan ismerjük; ennek nem akarok sok időt szentelni. A mikrofilm hordozók (vagyis maga az exponátatlan film) és az eljárások az utóbbi kb. 40 évben óriási mértékben fejlődtek, valamint kialakították és publikálták az „archivális mikrofilmek” előállításának szabványait is. A helyesen

elkészített mikrofilmek, ha a megfelelő körülmények (max. 15 °C és 25–35% relatív légnedvességtartalom) között tárolják őket, nagyon stabilak. A mikrofilmezésnek, mint szövegmegőrzési módszernek a hátrányai: lassú, meglehetősen drága (kb. 20 font kötetenként), és nem alkalmazható sikeresen minden anyagfajtára (pl. szorosan kötött könyvekhez; színekhez; kihajtható mellékletekhez. A színes film archivális szempontból nem stabil). Továbbá: a legtöbb könyvtárhásznló jobban szereti a könyveket és iratokat használni, mint a filmeket vagy ficheket, és a mikrofilm előállítók vajmi kevés figyelmet szenteltek a könyvtárhásznlók szükségleteinek.

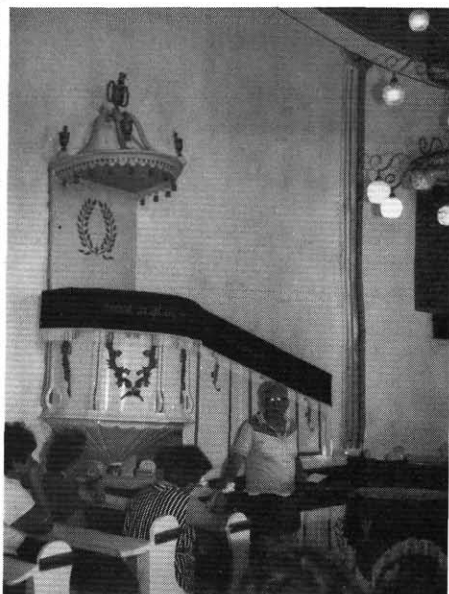
Ami a hosszútávú állományvédelem szempontjából még nagyobb baj az a tény, hogy a törékeny papír problémája mostanra olyan hatalmas arányokat ért el, hogy a mikrofilmmel való helyettesítés többé már nem jelent megoldást. 1991-ben a Commission on Preservation and Access (az állományvédelem és hozzáférhetőség bizottsága az USA-ban) modern nyelvi és irodalmi tudományos tanácsadó testülete arra a következtetésre jutott, hogy „a törékeny könyveknek és papíroknak csak 20–30%-a menthető meg mikrofilmezéssel”. (Commission on Preservation and Access, Report: J. Hillis Miller, *Preserving the Literary Heritage*, Washington, July 1991. p. 2.) Ez nem jelenti azt, hogy elutasítjuk a mikrofilmezést mint egy szöveg megőrzésének az eszközét, de tudnunk kell, hogy ily módon fennmarad a probléma, amit az örökre szétporladó savas és törékeny állományok 70–80%-a jelent.

Újabban szövegek más hordozóra való átvitelének új módszerei alakultak ki. A papír- és filmalapú könyvtári anyag átalakítható elektronikus formába, és számítógép-rendszerekben használható. A nyomtatott oldal, vagy egy mikrofilm kocka digitalizálási eljárással alakítható digitális elektronikus formába, ami alkalmas a számítógépes tárolásra, átvitelre és visszakeresésre. Az Egyesült Államokban folyó két fontos programmal illusztrálható a digitalizálás két különböző módja. A Cornell Egyetemen a törékeny könyvek szövegét mint digitális képeket veszik föl, és ezt követően azokat tartós, időálló papíron reprodukálják, vagyis utánozzák az eredeti megjelenését és hordozóját. Ezen a módon jó minőségű facsimilét lehet készíteni, a fényképezésnél olcsóbban, és ha egyszer az eredetit letapogatták és digitális jelekké alakították, kívánság szerint készíthetők további papírmásolatok, az eredeti felvételi költség töredékéért.

A Yale Egyetem könyvtárának digitalizálási programja középpontjában a 35 mm-es mikrofilm átalakítása van. Bár a dokumentum-scannerek különböző sebességgel működnek, és a mikrofilmhez egy speciális scanner szükséges, és bár költségeik jelentős mértékben eltérnek egymástól, ezeknek a scannereknek a végterméke lényegében egyforma, és a számítógép azonos módon kezeli őket. (A dokumentum scannerek 2–30 sec alatt tapogatnak le egy A4-es oldalt – vannak sokkal gyorsabbak is – és 1–5 fontba kerülnek; a mikrofilm scannerek sebessége nagymértékben függ a film minőségétől és kb. 50 fontba kerülnek.) A visszakeresés érdekében a képeket mindkét esetben indexelni kell, és nagy kapacitású tároló közegre, pl. optikai lemezre vihetők át. A kötött könyvek letapogatása problematikusabb mint a kötés nélküli dokumentumoké. A scannerek többsége nem elég rugalmas a formában és méretekben nagy változatosságot mutató könyvtári anyag letapogatására. Kevés olyan van, ami A3-nál nagyobb papírmérethez alkalmazkodni tud, és mindegyik sík felületet, helyesen elhelyezett, nem mozgó papíroidalt igényel a sikeres letapogatáshoz. A sík alapú scannerek éppúgy, mint a sík alapú másológépek nem alkalmasak a szoros kötésű könyvekhez vagy a vastag kötetekhez, és valóban szükség van olyan scannerre, amit kifejezetten a kötött könyvekhez terveznek. Bár lehetséges a

**Szaniszló Ferenc püspök címere,
Nagyvárad, püspöki palota**

**Magyarremetei árpádkori
református templom és lelkésze**

digitális képfelvétel színesben, de ez sokkal drágább, mint a szokásos fekete-fehér kép.

A mikrofilmről való digitalizálás még gyermekcipőben jár. A kép minőségét nagymértékben meghatározza a film minősége, és a kockák közötti különbségek problémákat okoznak. A kontrasztos, nagy képfelbontású, minden kockán belül derékszögben és egyenletesen elhelyezett képek, valamint a nem átütő, árnyék- és torzításmentes mikrofilmek adják a legjobb digitalizált eredményeket. A legtöbb olyan film esetében, amely kötött anyagról készült, ezek a jellemzők – részben vagy egészben – hiányoznak.

Ahhoz, hogy a könyvtárakban a digitális képalkotás összes lehetősége megvalósuljon, specifikus hardverre és rendszerekre van szükség. Ezek kifejlesztésének kezdeti szakaszában vagyunk még. A technikai fejlődés azonban minden bizonnyal csökkenteni fogja vagy meg fogja szüntetni a jelenlegi feszültségek zömét.

Az anyag digitalizálásának külön előnye az, hogy a hozzáférhetőséget rendkívüli mértékben megnöveli. A digitalizált hordozók maguk is sok állományvédelmi problémát jelentenek. Nem bocsátkozhatok itt részletekbe, eltekintve attól, hogy ezeket az új hordozókat soha nem tervezték időállóknak. Sokkal kevésbé stabilak, mint a hagyományos, cellulóz-alapú anyagok és gyorsan leépülnek, ha nem védik gondosan őket. Továbbá, függenek a lejátszó berendezésektől, amelyek viszonylag gyorsan avulnak.

Az elektronikus médiumok megóvásának három alapelve van:

1. A papírtól, vagy más cellulóz-alapú anyagoktól elkülönítve kell őket tárolni.
2. Egnél több példányt kell készíteni, és elkülönítve tárolni.

3. Állapotukat rendszeresen figyelni kell és szűrőpróbaszerűen ellenőrizni, hogy az információ, amit hordoznak, sértetlen és hozzáférhető-e.

Ha csak az információhordozót tekintjük, akkor az archiválás szempontjából, a legjobb a mágnesszalag, az optikai lemez bizonyos fajtái és a CD-ROM.

Az igazi problémát nem annyira az információhordozó megőrzése jelenti, inkább az általuk hordozott információkhoz való hozzáférés biztosítása. Bármely hordozó archivális élettartamának kicsi a gyakorlati jelentősége, ha a hozzáférhetőség működési mechanizmusa és a szoftver vagy a programok, amelyeket a szabályozásra használnak, nem maradnak fenn. Ezért széleskörű az egyetértés abban (sok bemutató program tapasztalata alapján), hogy a digitális megőrzés a másolástól függ, és nem a fizikai hordozó fennmaradásától.

A mikrofilmezés és a digitalizálás megőrizheti a könyv vagy az irat tartalmát, de nem menti meg magát a tárgyat. Sok tömeges kezelést fejlesztettek ki azért, hogy megőrizték mind a formát, mind a tartalmat (az eredeti tárgyat). A kezelések többsége megállítja a károsodást azáltal, hogy semlegesíti a savat a papírban, és egy rövid távon puffoló anyagot ad a papírhoz, amely meggátolja a savak további megkötődését a papírban. Legalább egy, de inkább két eljárás a meggyengült papír erősségét is visszaadja. A legjobban ismert és legkiterjedtebben használt tömeges savtalanítási eljárások a Wei T'O eljárás és annak variációi, az AKZO eljárás és a Lithco FMC eljárás. Kevésbé ismertek a Bookkeeper és a Booksaver eljárások. (L. A. C. Brandt: *Mass Deacidification of Paper*, Bibliothèque Nationale, Paris, 1992.)

Ezek közül a legrégebbi a Wei T'O eljárás, amit Richard Smith fejlesztett ki Kanadában, 1977-ben. Metoxi-magnézium-metil-karbonátot alkalmaz, metanolban oldva, ami két társ-oldószerezrel (diklór-difluor-metán és triklór-trifluor-etán) van keverve. A metoxi-magnézium-metil-karbonátot az oldószerek beviszik a papírrostokba, ott reagál a légköri nedvességgel, és magnézium-karbonát, magnézium-hidroxid és magnézium-oxid keveréke keletkezik, ami semlegesíti a savakat a papírban, a pH-értéket 8,5–9,5 közé emelve, és 0,7–0,8% magnézium-karbonátot hagy a papírban, lúgos maradékként. Ezt az eljárást sokat vizsgálták, és általában hatékonynak találták. A hajtogatási vizsgálatok azt mutatják, hogy a papír hajtogatási szilárdsága nőtt. A hátrányt az oldószerek használata jelenti. A metanol oldhatja a kéziratok tintáit és egyes festékeket, bizonyos műanyagokban pedig duzzadást okoz. Gyúlékony és mérgező is. A klórozott-fluorozott szénhidrogének károsítják a környezetet, és az 1987. szept. 16-i Montreal-i Egyezmény alapján használatukat fokozatosan megszüntetik. Hacsak nem helyettesítik őket veszélytelen anyagokkal, ezt a módszert nem lehet használni a jövőben. A Francia Nemzeti Könyvtár és a német Batelle Intézet által használt eljárások a Wei T'O eljárás változatai. A módosítások az eljárások fejlesztését eredményezték. A Bibliothèque Nationale zárt rendszerű kezelőkamrát használ, és a klór-fluor-szénhidrogének 80–90%-át visszanyerik. A metanolt etanollal keverik, ami csökkenti a tintaoldódás problémáját. Bizonyos hulladékok (10% halogénezett szénhidrogén és metanol) még így is a légkörbe kerülnek, amivel még meg kell birkózni. A német változatban a szárítási időt jelentősen csökkentették, a folyamatszabályozást automatizálták, a hulladék oldószereket pedig kondenzálják, és aktív szénrel elnyelik. Felismerték, hogy a halogénezett szénhidrogének helyett más anyagokat kell találni. A Batelltól nyert legújabb információk szerint az eljárás komoly módosításokon ment át. Hatóanyagként most magnézium- és titán-alkoxidokat használnak, hexametildisziloxánban (HMDO) – egy szerves szilícium vegyületben – oldva, amit a környezetre veszélytelennek, nem mérgezőnek és a könyvtárakban és levéltárakban lévő összes szokásos anyaggal összeférhetőnek mondanak. Nedvesség és

Kazettás mennyezet részlete

széndioxid jelenlétében a magnézium- és titán-alkoxidokból először a két fém hidroxidja, majd magnézium-karbonát és titán-dioxid keletkezik. Az eljárás a pH-t 9 körüli értékre emeli, és 1–2% magnézium-karbonátot hagy hátra lúgos pufferként. Az eljárásról azt mondják, hogy erősíti a törekeny papírt, mivel a titán-vegyület és a cellulóz rostok között kölcsönhatás jön létre. Ezeket az állításokat természetesen meg kell vizsgálni; nagyon várják a független vizsgálat eredményét.

A Wei T'O eljárást és változatait manapság meglehetősen széleskörűen használják. A Bibliothèque Nationale naponta száz könyvet kezel, a Batelle éves kapacitása 100 000 könyv kezelése lesz.

Az Akzo-DEZ eljárást eredetileg a Library of Congress számára fejlesztették ki. A hatóanyag szerves fém-vegyület, dietil-cink, ami reagál a papírban lévő savakkal, és cinksókat képez. A papír pH-értéke 7,4 körül lesz, és lúgos tartalékként cink-oxid képződik (kb. 1,5%). A Houstonban (Texas) lévő Akzo berendezés kapacitása évi 40 000 kötet (ciklusonként 300 könyvet kezel). A kezelést már alaposan vizsgálták, és úgy találták, hogy a papír élettartamát 3–5-szörösére növeli, és egyenletesen, nagyon enyhén lúgossá teszi. Mivel ez gázfázisú eljárás, nincsenek problémák az oldószerekkel. Azonban van néhány hátránya. Egyes vizsgálatok szerint a cink-oxid gyorsíthatja a papír fotokémiai károsodását (vagyis, ha a papírt a használat során fény éri, a károsodás sebessége nagyobb lesz, mint kezelés nélkül volna). A kezelés után meglehetősen erős szag marad hátra, és – bár az Akzo próbálja megszüntetni – ezt a problémát még nem oldották meg. A dietil-cink veszélyes anyag, gyúlékony, így nagy gondossággal, szigorúan ellenőrzött körülmények között kell kezelni. (*Mass Decidification in the Harvard University Library, A Report on the 1991/2 Pilot Operational Program*. Harvard University Library, Cambridge, Mass., 1993.)

Ha egy ipari berendezésben a megfelelő módon használják, tökéletesen biztonságos.

A Harvard Egyetem használja az Akzo/DEZ eljárást, és a kezelt anyagot egy sor vizsgálatnak vetette alá. E vizsgálatok eredményeit publikálták. (Oxigén jelenlétében gyúlékony; az etán – a savakkal való reakció mellékterméke – levegővel keveredve robbanásveszélyes, mivel a dietil-cink szétbomlik 120 °C-on vagy annál magasabb hőmérsékleten.) Bár a DEZ egyenletesen savtalanítja a papírt, nem hatol be a mázolt papír savas alappapírjába. A Loeb Tervrajz Könyvtár anyagának nemrégiben végzett felmérése azt mutatta, hogy a monográfiák 32%-át és a periodikumok 68%-át nyomtatták mázolt papírra, vagy vegyesen, nem-mázolt és mázolt papírra. (Az átlagos egyetemi könyvtárban a mázolt vagy vegyes papírú anyag aránya valószínűleg kisebb.) Voltak problémák, különösen a színes fényképekkel és színes illusztrációkkal, amelyek néha felváltak. Kisebb esztétikai károk más formáit is megfigyelték, mint az irizáló vagy fehér gyűrűk (a cink-oxid felesleg miatt), bizonyos barna lerakódások (szintén a cink-oxidtól), a papír átmeneti összetapadása és kunkorodása, a kötések nyílásaiban bizonyos merevség, a szín halványulása arany-nyomású kiadói kötéseken, és a piroxilinnel bevont vagy impregnált könyvkötővaszonnál a pikkelyes leválás. A Harvard tapasztalata megmutatta, hogy ennél az eljárásnál szükséges a minőségellenőrzés és az előválogatás.

A harmadik tömeges savtalanítási eljárásról, amelyet a Lithco-FMC hozott forgalomba, szintén azt mondják, hogy erősíti a papírt. Abban a tekintetben a Wei T'O eljárásból ered, hogy oldószeres eljárás. A használt hatóanyag magnézium-butoxi-triglikolát (MG 3), ami oldódik egy klór-fluor-szénhidrogénben (Freon 113). Alkoholoikat nem használnak, így nincsenek problémák oldódó tintákkal és ragasztókkal. A Lithco berendezés (Észak-Karolinában) kapacitása évi 2 millió könyv kezelése (150 kötet ciklusonként). A vizsgálatok azt mutatták, hogy ez a kezelés hatékonyabb a nemrégiben készült papírokon mint a régebbiekben.

Az eddigi eredmények ellentmondanak egymásnak. Vannak, amelyek hatékony savtalanító módszernek mutatják, de kevésbé hatékonyak mint papírerősítési módok; mások azt jelzik, hogy a Lithco eljárás csak a papír külső rétegéből távolítja el a savat, ezért nem is savtalanítja és nem is erősíti a papírt megfelelő mértékben. Hatékonyágát tehát eddig nem lehetett kielégítően bizonyítani. Ettől eltekintve, fő hátránya, hogy halogénezett szénhidrogént használ, bár folynak kísérletek arra nézve, hogy a környezetre kevésbé káros anyaggal helyettesítsék.

A Bookkeeper és a Booksaver módszerek kevésbé ismertek, kevésbé vizsgáltak és kevésbé használják őket mint tömeges savtalanító eljárásokat. Az első oldószeres eljárás, amely nagyon apró magnézium-oxid részecskéket alkalmaz triklór-trifluor-etánban (Freon 113) elosztva. A magnézium-oxid szemcsék közvetlenül a papírostokban rakódnak le, és ott – nedvesség jelenlétében – reagálnak a papír savtartalmával. A létrejövő pH-érték 7,5 körül van. Ohioiban készítették egy kísérleti berendezést erre az eljárásra. A vizsgálatok azt mutatják, hogy a magnézium-oxid eloszlása egyenletes, és a kezelt papír hajtogatási szilárdsága nő. A kezelő berendezést zárt működésűre tervezték, így a Freon 113 nem tud kijutni a légkörbe. Egyes tintákat és festékeket old az eljárás.

A Booksaver eljárás gőzfázisú, etanolaminokat (ammóniából származó lúgos vegyületeket) alkalmaz a papírban lévő savak közömbösítésére; a kezelés után 7-9 közötti pH-értékek alakulnak ki a papírban. Valamelyes erősítő hatása is van. Az eljárásnak sok hátránya van. Az etanolaminok korrozív hatásúak, és az anyagok duzzadását okozhatják. A keletkező sók nem stabilak, a papírban

Kalotaszentkirályi tisztaszoba

maradó etanolaminok illékonyak, így nem jön létre lúgos maradék a papírban. A Cleveland-i közkönyvtár 2000 kötetét kezelték, és aránylag nem hosszú idővel a kezelés után sok kezelt könyvet újra savasnak találtak. Továbbá, az etanolaminok a papír sárgulását okozhatják, valamint az eljárásban használt etilén-oxid gáz nagyon mérgező; használatát betiltják. Az egész eljárás nagy óvatosságot igényel, és az etilén-oxid helyett más anyagot kell találni.

A Surrey Egyetemen a British Library számára kialakított eljárás a tárgyalat tömeges savtalanítási eljárásoktól abban különbözik, hogy az *tömeges papírerősítő eljárás*. Egyidejűleg megállítja a papír károsodását és helyreállítja annak erősségét úgy, hogy a törékeny könyveket és iratokat újra lehet használni. A megerősítést egy olyan folyamat idézi elő, ami az ojtásos polimerizációra hasonlít. A polimer úgy hat, mint egy gipszöntvény egy törött végtag körül, vagy mint egy csontváz. Bevonja és keresztköteket hoz létre az elszakadt cellulóz rostok között, de – a gipszöntvénytől vagy csontvázától eltérően – nemcsak erős, de rugalmas is, és a papír megjelenését változatlanul hagyja (nem változik a szín, a vastagság, a térfogat vagy a méret). Etilakrilát, metilmetakrilát és hexan-1-6-diol-diakrilát monomerek keverékét használják, amelyhez dimetilamino-etilmetakrilátot (egy amint) adnak, savtalanító anyagként. Mivel a polimerizációt (a monomerek polimerré alakulását) az oxigén jelenléte gátolja, az oxigént el kell távolítani (átöblítés nitrogénnel, vákuum mellett). A papírt átítatják a monomer keverékkel, hagyják, hogy egyensúly alakuljon ki, és azután a polimerizáció nagyon alacsony dózisu gamma-sugárzás hatására megy végbe. A besugárzás után a maradék monomereket és nitrogént el kell távolítani. Független vizsgálatok az eljárás kémiai mechanizmusát megalapozottnak találták.

A jó eredményhez szükséges minimális monomer-mennyiség a könyvek tömegétől és sűrűségétől függ és kiszámítható, ha ismert a kezelendő anyaggal megtöltött tartály tömege. Az egyensúlyba jutás ideje kb. 24 óra. A besugárzási dózis 0,3 Megarad 8 órán keresztül, vagy kisebb dózis hosszabb időn (12 órán) át. A könyvek végső szellőztetésére kb. 36 óra szükséges. Úgy látszik, hogy a

könyvborítók, vászonkötések, bőrkötések, lágyítók, festékek és a polivinil-acetát nem változik a folyamat során. A monomerek kis mértékben behatolnak a borítókba. Egyes festékek (rodamin) elmozdulhatnak, és kis mértékű gyűrűképződést mutathatnak. Azok a tinták, amelyeket vizsgáltak, nem mutattak változást az eljárás hatására. A polimer eloszlása a papírban homogén, és a gyenge szerves amin hagy hátra valamennyi lúgos puffert, de még vannak kétségek atekintetben, hogy az összes savat semlegesíti-e az eljárás, attól függően, hogy a kezelés előtt mennyire volt savas a papír. A borókafenyő-fából és az eszparto fűből készült papír nem kezelhető hatékonyan, és a kaolin mázzal bevont papírok nem szívják föl a monomereket. A nagyon kicsi hajtogatási szilárdsággal rendelkező papírok erősségnövelése nem túl nagy. Ezek erőssége is javul, de nem annyira, mint az olyan papíré, ami még egy kicsit erősebb. (A monomerek nagyobb – 30%-os – koncentrációjával jobb erősséget lehet elérni, de ez a papírt áttetszővé teheti.) Az erősség növekedésének mértéke függ a papír eredeti állapotától, de 20–30-szoros erősségnövekedést figyeltek meg. Keverék papírcsomók is kezelhetők, tehát nem szükséges a papírokat előválogatni. Bár a papíron nem látható és nem tapintható változás, tömege 10–20%-kal megnő.

Jelenleg készítik a berendezés prototípusát, amelyben laboratóriumon kívül, nagyobb méretekben ki lehet próbálni az eljárást. További tintákat, bőrkötet, cserzőanyagokat és festékeket fognak megvizsgálni, de még néhány kémiai vizsgálatot kell végezni a teljes biztonság érdekében. A tervezett 200 000 kötet/év kezelése esetén a kötetenkénti költség átlagosan 8–10 font között van. Ez az ár nagyon hasonló a legtöbb tömeges savtalanítási eljárás árához, és jelentősen olcsóbb mint a mikorfilmezés (ami 20 font/kötet). A papírerősítési eljárás költsége az összes rezsi-költséget is magába foglalja, szemben azzal, hogy a legtöbb tömeges savtalanítási eljárásról a rezsi nélküli kötetenkénti költségeket közölték eddig.

Egyik létező tömeges eljárás sem jelent csodaszert minden problémánkra. Egyesek jobbak, mint mások, de egyik sem alkalmas általánosan az összes könyvtári és levéltári anyagra. Minden könyvtárnak a saját gyűjteményeit és a gyűjtemények szükségleteit, értékét, ritkaságát, állapotát és használatát kell tekintetbe vennie, mielőtt egy vagy több kezelést egyáltalán ki lehetne választani. A tömeges és kézi kezelési módszerek együttese lesz valószínűleg a legjobb választás.

Egyes anyagok alkalmasak arra, hogy más hordozón őrizték meg, másokat – mivel fontosak mint műtárgyak, mint bibliográfiai egységek, vagy mivel az eredeti hordozón van használati értékük – létező mivoltukban kell megőrizni, a tartalmat és a hordozót egyaránt, és így nem lehet helyettesítő másolatot alkalmazni. Egyes anyagok károsodhatnak a tömeges savtalanítástól. Már említettem ezeket az eseteket: a színes reprodukciók, színes fényképek, oldódó tintával írt kéziratok, egyes műanyagok, a kötések egyes típusai, bizonyos festékek és ragasztók, mint károsodást szenvedhetnek egyes eljárásokban. Nincs elég ismeretünk még a bőrben maradó lúgos maradék hosszútávú hatásáról. Még a tömeges savtalanítási eljárásokkal kapcsolatban is kell döntéseket hozni arról, hogy a tartalom fontosabb-e (vagy kevésbé fontos) mint a szerkezet és a kötés, és következésképpen, hogy a szerkezetet és a kötetést érintő kockázat elfogadható-e vagy sem.

A minőség ellenőrzése minden restauráló kezelés során fontos, és talán még fontosabb a tömeges eljárások esetében. Nagyon kíváncsok, hogy a kézbevitel és a becsomagolás-kicsomagolás minél kevesebb legyen. Az alapos nyilvántartás fontos mind biztonsági, mind állományvédelmi okokból azért, hogy a jövőben tudni lehessen, milyen típusú kezelést alkalmaztak már, és milyen vegyszereket

használtak egy-egy könyvnél. Tekintetbe kell venni a tömeges kezelések helyét a könyvtár és levéltár mindennapi irányítási tevékenységében éppúgy, mint az általános konzerválási programban és a költségkihelyezéskor is. Sőt, a tömeges kezelések finanszírozása talán más és együttműködőbb megközelítést igényel, mint amihez a könyvtárak többsége hozzászokott.

A törékeny papír problémájának nagysága miatt csak országos és nemzetközi együttműködéstől remélhetjük, hogy megbirkózunk vele, és esélyünk lehet arra, hogy az ilyen papírra rögzített ismeretanyagot megőrizzük a jövő számára.

Mirjam Foot

(Fordította: Kastaly Beatrix)

FELHÍVÁS!

Tisztelt Kollégák!

1993. januárjában a *Hogeschool van Amsterdam*mal közösen kétnapos szimpóziumot tartottunk az *Országos Széchényi Könyvtár*ban. A jó kapcsolat a holland kollégákkal és a rendezvény sikere arra buzdított, hogy jövőre is találkozzunk.

Az immár nemzetközivé bővült szimpóziumra – hiszen angol, dán, finn vendégeket is várunk – 1994. január 18–20. között kerül sor az Országos Széchényi Könyvtár előadótermében.

Holland és magyar egyetemi hallgatókból megalakult a szervezőbizottság.

Ez alkalommal a legfontosabb témák a következők lesznek:

- Mit követel az információs technológia a könyvtárosképzéstől?
- Különbözik-e a könyvtári menedzser az információs menedzsertől?
- Az utolsó könyvtáros: vége egy korszaknak?
- A könyvtáros halott: éljen az informatikus!
- A könyvtárak változó szerepe, információs központok a könyvtárakból.
- Könyvtárosság: avagy egy női foglalkozás pusztulása.
- A könyvtáros- és informatikusképzés értékelése.

Ehhez kapcsolódóan hallhatunk majd előadásokat külföldi és magyar szakemberektől. A felkért hazai előadók: Bátonyi Viola, Hegyközi Ilona és Murányi Péter.

A szimpózium munkanyelve az angol. Elsősorban tehát az angolul jól tudó fiatal könyvtárosok és hallgatók részvételére számítunk. Vidéki egyetemi vagy főiskolai hallgatók utazási költségeit igény szerint az MKE magára vállalja.

További információ, valamint a jelentkezési lap az egyesület címén kérhető:

Magyar Könyvtárosok Egyesülete

1088 Budapest,

Szabó Ervin tér 1.

Kérjük, hogy a kitöltött jelentkezési lapokat legkésőbb november 25-ig adják postára!

Minden érdeklődőt szeretettel várunk!

Szervezőbizottság

A budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtártudományi–Informatikai Tanszékének TEMPUS kapcsolata

Eredmények és tapasztalatok

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Könyvtártudományi–Informatikai Tanszéke külföldi: németországi és hollandiai TEMPUS-partnereivel, a hannoveri szakfőiskola könyvtárügyi, informatikai és dokumentációs szakrészlegével (Fachhochschule Hannover, Fachbereich Bibliotheks-wesen, Information und Dokumentation – BID), valamint a deventeri szakfőiskola könyvtárügyi, dokumentációs és informatikai szakrészlegével (Rijkshogeschool IJsselland Deventer, Fachbereich Bibliothek, Dokumentation, Information – BDI) 1993. június 17-én rendezte meg hároméves TEMPUS-kapcsolata ünnepélyes zárószimpóziumát Budapesten, bár e kapcsolat hivatalosan csak 1993 augusztusa végén fejeződött be. (Reméljük csak formálisan, csak hivatalosan és ténylegesen, valójában nem, mert hannoveri és deventeri kollégáinkkal a kétoldalú kapcsolatot a TEMPUS keretein kívül is ápolni, folytatni kívánjuk.)

A TEMPUS-ról általában

A TEMPUS (Trans European Mobility Scheme of University Studies) – program létrehozását az Európai Közösségek miniszteri tanácsa 1990. május 10-i ülésén fogadta el. A program célja, hogy a PHARE támogatási rendszer keretében hozzájáruljon a közép-kelet-európai országok felsőoktatásának, s ezen keresztül művelődési és gazdasági életének a korszerűsítéséhez és fejlesztéséhez, s hogy előmozdítsa ezen országok és az Európai Közösségek országai felsőoktatási intézményei közötti együttműködés és mobilitás fejlődését. 1990-ben Magyarország és Lengyelország kapcsolódhatott be a TEMPUS-programba, később más országok is; jelenleg már Csehország, Szlovákia, Bulgária, Románia, Szlovénia, Albánia és a Balti-államok (Észtország, Lettország és Litvánia) bekapcsolódásával 11 ország vesz részt a TEMPUS-együttműködésben.

A TEMPUS-program súlypontja a fenti együttműködés fejlesztésére létrehozott ún. közös európai projektek („Action 1.”: Joint European Project, JEP; Gemeinsame Europäische Projekte, GEP) képezik, amelyek létesítésének és megvalósításának feltétele legalább két, különböző Európai Közösség-beli ország egyetemének, főiskolájának és legalább egy közép-kelet-európai egyetemnek, főiskolának a részvétele, együttműködése.

A projekt megvalósításának időtartama általában három év.

A TEMPUS és Magyarország

A TEMPUS-program teljes költségvetése 1990/91-ben 25 millió, 1991/92-ben 70,5 millió, 1992/93-ban pedig 103,6 millió ECU volt. Az Európában összesen elfogadott 637 projektből 179 azoknak a projekteknek a száma, amelyekben magyar intézmények, személyek is részt vesznek. E 179 program keretében a partner intézményekkel közösen végzett tantervfejlesztési és intézménykorszerűsítési munka folyik majdnem minden magyar felsőoktatási intézményben: egyetemen és főiskolán, számos, főleg a kommunikációt és az elmaradott infrastruktúrát javító beruházásra és eszközbeszerzésre (számítógép, telefax, fénymásoló stb.) kerül sor és évente kb. 1000 hallgató és 750 oktató részképzése, továbbképzése, tanulmányútja, szakmai gyakorlata valósulhat meg az Európai Közösségek országainak különböző intézményeiben, egyetemein és főiskoláin.

A TEMPUS és a budapesti tanszék

Tanszékünk, a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtártudományi-Informatikai Tanszéke (a Tanárképző Főiskolai Kar Könyvtári Tanszékével együtt) a hannoveri és deventeri szakfőiskola könyvtárügyi, informatikai és dokumentációs szakrészlegével közösen 1990-ben pályázta meg és nyerte el a JEP-0297. számú TEMPUS-projektet (Korszerű tanterv fejlesztése és kialakítása a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen folyó információs szakemberképzés számára), amelyet aztán a brüsszeli TEMPUS-központ – tekintettel közös munkánk eredményességére és sikerére – 1991-ben és 1992-ben is újabb 1-1 évre meghosszabított. Ez a projekt az egyetlen olyan az Európában összesen elfogadott 637-ből, amelynek a tárgya könyvtártudományi-informatikai.

A projekt jellege, célkitűzései

A projektnek s ennek alapján együttműködésünknek 3 fontos, alapvető célja volt.

1) Olyan korszerű európai szintű tanterv kidolgozása a budapesti tanszék számára, amely megfelel a modern könyvtár- és tájékoztatásügy igényeinek és szükségleteinek, és biztosítja a korszerű szakismeretekkel és szemlélettel rendelkező könyvtáros és informatikus szakemberek kiképzését Magyarország, elsősorban a magyar könyvtár- és tájékoztatásügy, de általában, szélesebb körben a magyar nemzetgazdaság számára;

2) Az ilyen tanterv bevezetéséhez és fokozatosan teljeskörű megvalósításához szükséges technikai feltételek, infrastruktúra megteremtése Budapesten (számítógépek, hardverek és szoftverek, ezek rendszerbe állítása, xeroxkészülékek stb.);

3) Végül, de nem utolsó sorban az oktatók és hallgatók nemzetközi kapcsolatainak, szakmai és munkakapcsolatainak, együttműködésének, azaz az oktatói és hallgatói mobilitásnak a megszervezése, biztosítása.

A projekt vezetését, a munkák megszervezését, a kapcsolattartást a résztvevő intézmények és Brüsszel, az Európai Közösség között *dr. Peter Blumendorf* hannoveri professzor vállalta. Személy szerint elsősorban neki köszönhető, hogy az említett három területen, de ezen túlmenően más vonatkozásban is fontos – számunkra különösen fontos – eredményeket értünk el. Kijelenthetjük, hogy megvalósulóban van hároméves együttműködésünk jelszava, amelyet június 17-i ünnepélyes zárószimpóziumunk jelszavaként is választottunk: „Információs szakemberek Magyarország számára – a TEMPUS segítségével Európába”.

Az 1980-as és 1990-es évek fordulóján, amikor TEMPUS-kapcsolatunk kezdődött, sajátos helyzet volt a hazai felsőszintű könyvtárosképzésben, az egyetemi képzésben is. Nagyon alacsony volt a felvételi keretszám, kevesen végeztek könyvtárszakon, a tanszék messze nem tudta kielégíteni a könyvtár- és tájékoztatásügy igényeit. Az egyetemről kikerült fiatalok nem voltak, nem lehettek korszerű szakismeretekkel felkészített szakemberek, hiszen abban az időben, amikor a számítástechnika helyet követelt magának, és fokozatosan helyet is kapott az élet minden területén Magyarországon, a magyar könyvtárakban és tájékoztatási intézményekben is, a tanszéknek csupán három, eléggé korszerűtlen személyi számítógépe volt. A tantervek kényszerűségből megtartották hagyományos könyvtárosképző jellegüket, s bár az informatikai ismeretek oktatásának egyre nagyobb lett a szerepe bennük, a képzés elméleti jellegű volt, s főleg előadások formájában kerültek bemutatásra, ismertetésre a kifejezetten gyakorlati célú szakágazatok is. A tanszék oktatási és kutatási költségvetése annyira minimális volt, és az ma is (akkor kb. évi 40 ezer, most a duplája, kb. 80 ezer forint; azaz 750 DM, illetve 1500 DM), hogy arra alapozva nem lehetett, nem lehet lényeges változásra, változtatásra gondolni, számítani. Reménytelennek látszott olyan korszerű könyvtáros-informatikus tantervek bevezetése, amelyeknek a tényleges megvalósításához elengedhetetlen a modern infrastruktúra (számítógépek stb.), a korszerű programok, szükségesek a jól felkészült számítástechnikus és könyvtári-informatikus előadók, a legújabb külföldi szakirodalom és a nyugat-európai eredmények ismerete, helyszíni megismerése, a külföldi szakértőkkel való személyes konzultáció lehetősége.

S ekkor érkezett az a kívülről jövő segítség, a TEMPUS, amely tulajdonképpen mindezt biztosította, lehetővé tette számunkra.

Ahogy egyik kollégánk fogalmazott, akkori szorult helyzetünkben megkönnyebbülve idéztük, adaptáltuk a régi közmondást: „Qui habet TEMPUS, habet vitam”.

Tantervfejlesztés

Ilyen helyzetben került sor projektünk első, s egyben legfontosabb pontjának, a tantervfejlesztésnek a megvalósítására. Ennek során tanulmányoztuk a különböző nyugat-európai könyvtáros- és informatikusképző intézmények (egyetemi és főiskolai tanszékek, szakrészlegek) tanterveit és curriculumait, elsősorban persze a hannoveri és deventeri tanterveket. Több ízben tanácskoztunk közösen a különböző tantárgyak, tantárgycsoportok arányáról, tartalmi kérdéseiről, a történeti, elméleti és gyakorlati ismeretek jellegéről, egymáshoz való viszonyáról. Hannoverben, Deventerben, Frankenauban, Budapesten többször találkoztunk a tantervfejlesztés ügyében. E megbeszélésekbe néhány alkalommal bekapcsolódtak lengyel kollégáink, a varsói egyetemi tanszék tanárai is, akiknek a terveit, elképzeléseit is megismerhettük. Ezek is nagyon hasznosak voltak számunkra, lévén a megoldandó problémáink gyakran azonosak vagy nagyon hasonlóak, élvén mindketten 40 éven át hasonló művelődési, gazdasági, politikai és egyéb körülmények között a keleti blokkban. Így készült el a szakirodalom alapján és hosszabb tárgyalások, közös megbeszélések, egyeztetések után a budapesti nappali tagozatos képzés számára az addigi hagyományos jellegű könyvtárosképzési reformtanterv, a Reformtanterv I. mellett egy olyan alternatív tanterv, a Reformtanterv II., amely informatikus-könyvtáros tantervnek nevezhető. A Reformtanterv II. a hagyományos alapismeretek és szaktárgyak elsajátítása után és mellett intenzívebben, több informatikai tárgyat tartalmazva és magasabb heti óraszámban foglalkozik az informatikai-számítástechnikai tudnivalókkal.

A hallgatók az I. félévben közösen ugyanazon bevezető, alapozó könyvtárügyi, informatikai és kommunikációs alapismereteket tanulják, majd ezután választanak a könyvtárosképző, illetve az informatikus-könyvtárosképző tanterv között, s eszerint folytatják és fejezik be tanulmányaikat.

A két tantervben a hagyományos könyvtárosi és az informatikai jellegű tantárgyak aránya: a Reformtanterv I.-ben 60–40% (könyvtárosi-informatikai), a Reformtanterv II.-ben kb. megfordítva 40–60% (könyvtárosi-informatikai). Ezek a számadatok a tantárgyak egymáshoz viszonyított óraszámát mutató arányok; de meg kell jegyeznünk, hogy a hagyományos könyvtárosképző tárgyak tartalmában is érvényesülnek a modern informatikai szempontok és oktatásuk módszerei közt mindig helyet kapnak a számítógépes megoldási lehetőségek, az egyes munkaterületek gépesítésétől a komplex könyvtári gépesítésig. Ugyanakkor az informatikus-könyvtárosképző tantervben sem szorulnak háttérbe nem kívánatos módon az egyéb, a hagyományos szakismeretek.

A tantervfejlesztés eredményeként, amelyben a résztvevő intézmények hallgatói is részt vettek a témakörbe vágó diplomamunkák készítése révén és egyéb módon, sikerült elérnünk a projekt azon célkitűzését, hogy tanterveink, curriculumaink tartalmi tekintetben 60–65%-ban megegyeznek a nyugat-európai tantervekkel, s 35–40%-ban módot nyújtanak a hazai sajátosságok, igények kielégítésére, a magyar tekintetben szükséges ismeretek megtanítására.

Tartalmilag, szerkezetileg, arányait tekintve számba vettük és megvitattuk a nappali képzés mellett meglévő levelező formában történő posztgraduális kurzusaink tanterveit és curriculumait: így a speciális tematikájú kétéves Informatikai szakét, illetve Könyvtörténet, könyvmuzeológia szakét; továbbá a tanárképző főiskolai könyvtáros-diplomával rendelkezők számára szervezett Kiegészítő tagozatét, valamint a nem könyvtáros egyetemi oklevéllel rendelkezők számára egyetemi könyvtáros diplomát biztosító Másoddiplomás tagozatét.

Infrastrukturális fejlesztés, gépesítés

A tantervfejlesztés során kialakított reformtantervek tényleges megvalósításához s egyéb tanterveink korszerűsítéséhez, ezeken belül a számítástechnikai, informatikai ismeretek előtérbe kerülése miatt volt elengedhetetlenül szükséges a tanszék korszerű technikai felszerelése, amelyet a TEMPUS-projekt a tantervfejlesztés mellett másik fontos célként tűzött ki számunkra. E modernizálás során épült ki elsőként a személyi számítógépes (PC)-laboratórium, majd az online-laboratórium, s kerültek a tanszékre más hard- és szoftverek, a korszerű oktatáshoz, kutatáshoz, a tanszéki szervező tevékenységhez, szükséges felszerelések, berendezések (telefax, másológépek, videó, diavetítő, magnetofon stb.).

Óriási ütemű s rendkívül nagy értékű volt tehát – a tantervfejlesztéssel párhuzamosan – a tanszék technikai, műszaki fejlesztése is. A brüsszeli TEMPUS-központ nagyvonalú támogatását tanúsítja, hogy három éven át évente legkevesebb 90 000 DM-t (4 500 000 Ft-ot) fordítottunk gépekre és programokra, s két számítógépes laboratóriumunk összértéke meghaladja a 17 000 000 Ft-ot. TEMPUS-kapcsolatunk kezdetekor 3 személyi számítógéppel rendelkezünk, 1991-ben ez a szám 22-re, 1992-ben 34-re emelkedett, 1993-ban pedig meghaladja a 40-et.

A tantervfejlesztés és a technikai beruházás kapcsán azonban személyi problémák jelentkeztek.

A tanszék nem rendelkezett s még ma sem rendelkezik olyan főállású felkészült informatikus, számítástechnikus, számítógépes szakemberrel, aki a régi és az új tananyagot, alaposan ismerve azt, az új technika felhasználásával magas szakmai szinten, az egyetemi könyvtáros- és informatikusképzés kívánatos szín-

vonalán tudja oktatni, illetve képes az oktatásnak e szektorát irányítani, menedzselni. Ilyen szakemberekre, specialistákra az oktatás TEMPUS-előtti időszakában nem volt szükség, most kellenének, de nincsenek. Akik vannak, egy-egy részterület ismeretével rendelkeznek, s ez az előttünk álló említett feladatok teljesítéséhez nem elegendő.

Német és holland partnereink e tekintetben is segítségünkre siettek, s ezért valamennyiüket köszönet illeti. Többször szerveztek tanfolyamokat, különféle számítógépes bemutatókat az infrastruktúra lehetőségeinek, felhasználási módzatainak a megismertetésére, vagy tartottak vendégelőadásokat, foglalkozásokat Budapesten – többek közt pl. a menedzsment helyéről, szerepéről, jellegéről a könyvtárosképzésben, az oktatásszervezésben, vagy a kommunikáció különböző kérdésköreiről.

Az oktatás minden tartalmi kérdésének a megoldása során, de e tekintetben is jelentékeny segítséget nyújtottak és nyújtanak számunkra azok a külföldi, elsősorban német és angol nyelvű szakmunkák, amelyeket a TEMPUS vásárolt szakkönyvtárunk számára Németországban; ezeket alacsony tanszéki ellátmányunkból nem tudtuk volna beszerezni.

Oktatói és hallgatói mobilitás

Az új tanterv tartalmi kérdéseinek, s a számítástechnikai problémáknak a megismeréséhez, de a fejlett német és holland könyvtárügy és tájékoztatásügy problémáinak, eredményeinek, alkalmazott módszereinek a tanulmányozásához, általában a szakmai tapasztalatszerzéshez, továbbá a német és holland művelődés és művészet, s a két ország tájainak, városainak, a mindennapi életnek a megismeréséhez s a személyi kapcsolatteremtéshez is kitűnő lehetőséget biztosított az oktatói és hallgatói mobilitás, mint a projekt harmadik fő célkitűzése. Ugyanez érvényes a német és holland tanárookra és hallgatókra is, akik Magyarországon szerezhettek tapasztalatokat, ismereteket.

A magyar egyetemi és főiskolai oktatók a közös tantervfejlesztési tanácskozáson, az önképzésük ügyét is szolgáló egyéb oktatói rendezvényeken, s a német könyvtárosok, illetve dokumentalisták egyesületének az ülésein (Kasselben, Ulmban, Bochumban, Berlinben és Lipcsében) szerezhettek fontos szakismereteket, létesíthettek szakmai és személyi, baráti, kollegiális kapcsolatokat. A magyar oktatók a 3 év alatt együttesen 35 hetet töltöttek el Németországban és 5 hetet Hollandiában; a német kollégák 23 hetet Magyarországon, 3 hetet Hollandiában és 12 hetet otthon, Németországban a közös rendezvényeken; a holland oktatók viszont 8 hetet Magyarországon és 10 hetet Németországban. Az oktatói mobilitás összköltsége 77 780 ECU, azaz 155 559 DM, illetve 7 777 950 Ft volt.

A hallgatói mobilitásnak 4 formájára került sor: a) szakmai gyakorlatokra, b) tanulmányi kirándulásokra, c) közös diplomamunkák készítésére, illetve diplomamunka készítésére külföldön és d) hallgatói nyári szemináriumokra a partnerországokban.

*

Összesen 50 hallgató végzett szakmai gyakorlatot külföldön, egy hallgató átlagosan 1,5 hónapot töltött el. Partnerországok szerinti megoszlásban: magyar hallgatók 20 hónapot Németországban, illetve 18 hónapot Hollandiában; holland hallgatók 9 hónapot Magyarországon, és német hallgatók 28 hónapot Magyarországon. A hallgatói mobilitás összköltsége 82 388 ECU, azaz 164 777 DM, illetve 8 238 850 Ft volt.

Eredményes együttműködés – vissza Európába

Áttekintve közös eredményeinket német és holland kollégáinkkal a tantervfejlesztés, a budapesti tanszékek infrastrukturális fejlesztése, valamint az oktatói és hallgatói mobilitás terén, megállapíthatjuk, hogy TEMPUS-együttműködésünk rendkívül gyümölcsöző volt. Az a nagyvonalú támogatás, amelyet a brüsszeli TEMPUS-központ ehhez számunkra biztosított, amely három éven át összesen 452 800 ECU, azaz 913 860 DM, illetve 45 693 000 Ft visszafizetési kötelezettség nélküli juttatást jelentett, minden idők legnagyobb beruházása volt a magyar könyvtárosok, dokumentalisták és információs szakemberek képzése eddigi történetében. Köszönet és tisztelet illeti ezért az Európai Közösség országainak akcióját, a TEMPUS-támogatást anyagilag biztosító és minden tekintetben koordináló TEMPUS-központot, s köszönet és hála német és holland partnereink szakmai és emberi-baráti segítségéért, amelynek révén visszatérhetünk abba az Európába, amelynek 1000 éven át tagjai és részei voltunk, s amelyből a szovjet és kommunista uralom 40 éven át igyekezett kiszakítani bennünket.

Fülöp Géza

Olvasókörök és szövetségük

Sokan úgy képzelik el az olvasóköröket, hogy tagjai összejönnek, leülnek körbe, s a legjobban olvasó közülük felolvas valamit. Hát erről szó sincs – legalábbis manapság. Az emberek legtöbbször azért jönnek össze, hogy együtt legyenek, találkozzanak és beszélhessenek egymással. Megbeszéljék a mindannyiukat foglalkoztató kérdéseket, szűkebb és tágabb környezetükről (lakóhelyükről, ország-világról) alkotott véleményüket. S e megbeszélések többször cselekvésbe mennek át, főleg, ha a helyi gondok megoldásáról folyt a szó. (Persze vannak olyan olvasókörök is, amelyek saját könyvtárat hoznak létre, s állományát kölcsönzik is, vagy éppen egy könyvtárban működnek. Ezeket persze megérinti az irodalom...)

Ha elsősorban nem olvasó csoportokról van szó, miért írok róluk mégis kollégáimnak? Mert lehetséges együttműködő partnereket látok bennük. S a történetük is összekapcsolódott/dik történetünkkel.

Molnár Zoltán írótlól tudjuk, hogy az olvasókörök története a XVI. század elejére nyúlik vissza. A mohácsi csatavesztés után a törökök megszállta területekről az urak, az addigi irányítók is elmenekültek. Ezért az életet: a gazdálkodást, a fennmaradást, a kultúrát és a nemzetként történő megmaradást maguknak a közösségeknek kellett megszervezni.

A reformáció e vidékekre is kiterjedt. S a presbitériumok nemcsak a vallási, de más ügyekben is döntöttek, „gazdák” voltak. Az olvasni tudók, olvasottak és tájékozottak – s közöttük is elsősorban a lelkészek – jutottak főszerephez. (Joggal feltételezhető, hogy a műveltségnek akkor a mainál jóval nagyobb presztízse volt.)

A mozgalom a múlt század második felében teljesedett ki, virágkora a szociáldemokrácia, illetve az agrárszocialista mozgalmak találkozásából jött létre. Nem véletlen, hogy területileg a borsodi iparvidéken, illetve a Viharsarokban jöttek létre legsűrűbben az olvasókörök. S bármi is volt tevékenységük fő célja és formája – az könyv nélkül nem volt színvonalasan folytatható.

Az egyesületi és olvasóköri élet zavartalanul fejlődött az 1940-es évek végéig, amikor a Rákosi-rendszer, félve a civil szervezetekben felelősen gondolkodók jogos kritikájától, rendeletileg betiltotta az egyesületeket, s feloszlatta az olvasóköröket is, vagyonukat pedig „államosította”. Csak a 80-as évek második felében – a diktatúra „puhulásával” egyidőben – indult újra fejlődésnek az egyesületi élet, mint azt *Vidra Szabó Ferenc* írása tükrözi. (Kulturális egyesületek és a helyi társadalom a nyolcvanas években. Bp. 1993. Az OSZK füzetei 4.)

Két éve már annak is, hogy a sokasodó olvasókörök önkéntes társulásából létrejött az *Olvasókörök Szövetsége*. Első elnöke *Hajdú Géza*, szegedi nyugdíjas kollégánk, a Csongrád megyei olvasóköri mozgalom animátora (új életre keltője és lelkesítője) lett. A második elnök *Szente Ferenc*, a Széchenyi Könyvtár főigazgatóhelyettese, aki elődje példáját mindenben követte...

A szövetség fő célja az olvasókörök közelítése egymáshoz, munkájuk segítése ötletadás és hasznosítható módszerek terjesztése révén. Célja még a körök bekapcsolása az ország kulturális közéletébe. Céljai érdekében *háromféle* tevékenységet folytat: továbbképzéseket szervez a vezető közreműködők számára; nagylétszámú találkozókat kezdeményez és támogat; s végül, kiránduló csoportokat szervez. E háromféle munka ez évi eseményeiről és eredményeiről szeretnék most beszámolni.

Továbbképzések

Az év elején Hatvanban jöttek össze tapasztalatszerzésre a hazai és három szomszéd ország magyarlakta területein működő olvasókörök vezetői. A színhely megválasztását az indokolta, hogy az Ady Endre Városi Könyvtár és Közösségi Ház fogadni és elszállásolni is tudta a közel negyven résztvevőt. (A könyvtár üzemeltetésre megkapta a volt úttörőtábor, mert addigi munkája biztosíték volt arra, hogy ezt a lehetőséget is jól hasznosítja majd.)

A könyvtár és tábor ideális helyszín találkozások, olvasótáborok céljaira. Szerencsés volt azért is a helyszínválasztás, mert így természetes szövetségesünkről, az olvasótábori mozgalomról és *Garabonciás Szövetségük*ről is tájékozódhattunk.

Először *Szente Ferenc* elnök számolt be az 1992-es legfőbb eseményekről. Elmondta, hogy a munkatervi feladatokat – az olvasókörök hathatós közreműködésével – sikerült maradéktalanul végrehajtani. Gárdonyban a vezetőségi tagoknak szerveztek hasonló és eredményes tapasztalatcsere-t, Hódmezővásárhelyen, az olvasóköri mozgalom fellelőgárában népes találkozó jött létre. E városban és tanyavilágban ma is 13 olvasókör működik, a valamikori 130 helyén, s a Szabadság Olvasókör most ünnepelte 120 éves évfordulóját. A harmadik elmúlt évi esemény során a körök képviselői Erdélybe látogattak.

Ezután *Kocsis István* hatvani könyvtárigazgató – akit sokféle könyvtáros szervezetből ismerhetnek a kollégák – a helyi könyvtár eredményeiről, s az olvasótábori mozgalomról szólt. Szavaiból kiderült, hogy a város felvilágosult vezetése ismeri és elismeri a könyvtár szerteágazó tevékenységét, s ehhez lehetőségei szerint kellő támogatást nyújt.

Az egyes olvasókörök képviselői közül elsőként az Erdélyből, Szlovákiából és a Vajdaságból érkező kollégáink szóltak munkájukról. Legfőbb gondjuk a magyar könyvel való ellátás. (Ebben a testvérkönyvtári kapcsolatok segíthetnek, amelyeket a Kölcsey Alapítvány anyagilag és a könyvek kijuttatásával is támogat.) Az is általános jelenség náluk, hogy a fenyegetettség sok magyart indít arra, hogy keresse sorstársai társaságát. Ez a „valahová tartozás” vágya jó esélyt kínál az olvasóköröknek.

A hazai körökre – mint képviselőik elmondták – az a jellemző, hogy esetenként sok embert meg tudnak mozgatni. Csak a fiatalokat nem. Erre keresnének módszereket – ha lenne... A körök befolyására jellemző, hogy a helyi politika alakításába is bele tudnak szólni. Van, hogy a polgármester is támogatásukkal szerzett megbízatást.

Szerencsések azok a társaságok, amelyek egy könyvtárhoz, művelődési házhoz, vagy egyéb intézményhez kapcsolódnak. Így a gazdálkodás gondjaitól mentesülnek, s közel a tevékenységükhöz a szakmai segítség is. (A Kölcsény Olvasókör például előbb a Népfront székházában, azóta az OSZK-ban vagy a Petőfi Irodalmi Múzeumban tartja összejöveteleit. Az előadó-vitavezetők is „barátságból” jönnek hozzánk. Így már öt éve együtt tudtunk maradni, s színvonalas tevékenységünk sem párosul pénzkezeléssel, tagdíjjal stb.)

A jól működő olvasókörök pedig társadalmi bázist jelenthetnek az otthon adó intézménynek, közönségként is megjelenhetnek a látogatók a könyvtár rendezvényein.

Azoknak az olvasóköröknek, amelyek visszakapják jogelődjük ingatlanát, először a felújításra kellett közreműködőket szervezni. S ez általában könnyebben ment, mint a fűtés, világítás, takarítás stb. költségeit előteremteni. Hiába vállalkoznak a körök, a bevétel alig fedezi a kiadásokat, s a folyamatos működés fedezetének előteremtése a legtöbb helyen gondot okoz. Leginkább ebben segíthetnének az önkormányzatok...

Az is kiderült a hozzászólásokból, hogy a körök otthonuknak érzik lakóhelyüket. Helyi lapot szerkesztenek és adnak ki, gyakorlati ismereteket oktató tanfolyamokat szerveznek, népfőiskolát indítanak a helyi érdeklődés szerint. A vidéki olvasókörök elszármazott fiaikkal tartják a kapcsolatot. A helyi közélet minden megnyilvánulásánál ott vannak a körök tagjai. Érdemes velük intézményes kapcsolatot is kiépíteni.

Szövetségünk egyik további feladata is csak az lehet, hogy szervezze a tapasztalatcseréket, egymás megismerését. A következő összejövetel színhelye Aszód, időpontja a lapzárta után, október 13–15-én lesz.

Találkozók

A hagyományos, sorrendben a harmadik országos találkozóznak – Balmazújváros és Hódmezővásárhely után – idén a Galga menti Hévízgyörk adott helyet. S nemcsak szállást, hanem tartalmas programokat is biztosított. A házigazda *Fercsik Mihály*, a helyi olvasókör elnöke, szövetségünk alelnöke volt. Elsősorban neki és munkatársainak, s a szívélyes közreműködő helybelieknek köszönhető a tartalmas eseménysorozat megtervezése, megszervezése és lebonyolítása. Az első nap eseményeiről a házigazda mondta: 165 vendéget vártunk, s 208-an érkeztek 14 itthoni helység 25 olvasóköréből. Erdélyből öten, Szlovákiából ketten jöttek. A helyiek sütöttek-főztek, vendéget fogadtak és kalauzoltak. A konyha az étkezésekre 250 adaggal készült.

A program szerinti kirándulások – mint azt vendégeink azon melegében elmondták, majd leveleikben is megírták – jól sikerültek. Az első csoport, két autóbusszal Kartalra látogatott. Az ottani olvasókörösök süteményeikkel vendégelték meg őket. A házigazda *Maczkó Mária*, a Népművészet Ifjú Mestere volt. Népdalokkal és -táncokkal szórakoztatták vendégeiket, akik aztán továbbmentek Versgre, ahol *Martonné Homok Erzsébet* beszélt életéről, pályájáról, *Veres Péterrel* kapcsolatos emlékeiről.

Zsámbokra utazott a másik csoport egy autóbusszal. A falumúzeumban a

helyi egyesületek tagjaival és *Lapu Istvánné*val, a múzeum alapítójával találkoztak. Itt citeraszóval szórakoztatták őket, majd a község műemlék templomát a katolikus plébános mutatta be. Hazafelé megnézték az *Ybl Miklós* tervezte turai kastélyt és a falumúzeumot is. A harmadik csoport *Galgahévízen* járt, s ott egy svéd vállalkozókkal közösen tervezett biofaluról tájékoztak. S ők is ellátogattak a turai falumúzeumba. A csoportok visszaérkezése után egyórás folklórműsor következett. A fellépők életkora 8 és 77 év között mozgott. Ezután vacsora következett, hoppmesterrel, vőfélyvetélkedővel.

Az eseménysorozat mottójaként hangzott el *Veres Péter* írása: „Ez a föld az, amelyen élünk, s a tízmillió magyar, aki benne él – ez a hazám”. Ezután hangzott el *Tóth Tibor* polgármester köszöntője, aki mozgalmunkat igen jelentősnek tartja, hisz „ha elcsúsztatjuk a kultúrát, soha nem lesz többé olyan hatalom, amely visszaszoríthatna bennünket az elmaradottságba, a sötétségbe, vagy a diktatúrába... A nemzeti sorskérdések általában nem a kultúra intézményeiben... dőlnek el... de abban segíthetnek, hogy azokat az állampolgárokat, akik a döntésben részt vesznek, a helyes ítéletalkotásra felkészítik”. Bár így lenne...!

A polgármester szavai után *Szente Ferenc* mondott bevezetőt, majd az augusztusra tervezett erdélyi kirándulást „reklámozta”. Másnap délelőtt pedig ő vezette azt a fórumot, amelyen *Pozsgay Imre*, a Nemzeti Demokrata Szövetség és Párt elnöke a tőle megszokott nyíltsággal mondta el véleményét a hazai helyzetről, s válaszolt kérdéseinkre.

Közös ebéddel, jó hangulatban zárult a találkozó, ahol *Pápai Lajos*, a siófari Kossuth Olvasókör és Egyesület elnöke hívta meg a köröket a jövőre náluk rendezendő találkozóra.

Kirándulások

A szövetség a tavalyi emlékezetes kirándulás után – a tagszervezetek javaslatára – ismét megszervezett egy körutazást Erdélybe. Későn kezdtük a szervezést, ezért kérdéses volt az indulás ideje, hogy a kolozsvári utazási iroda tud-e kalauzolni és elszállásolni bennünket a kért időpontban, hogy az iskolakezdésre hazaérjünk. Ez néhány napos telefonálgatással megoldódott. Az érdeklődés olyan nagy volt, hogy a kolozsvári mikrobuszba nem fértünk volna be. Ezért a legkedvezőbb ajánlatot tevő egri vállalkozótól béreltünk egy nagy autóbust. Ez is dugig megtelt.

Így aztán az úton végig az idegenvezetőnek, *Varga Alfonznak* (aki civilben mérnök és az *Erdélyi Gyopár* c. folyóirat szerkesztője) csak a lecsukható első ülésen jutott hely, s amikor *Görög Enikő*, másik kalauzunk, vagy *Márk László*, az iroda tulajdonosa is velünk tartott, a buszon a két férfi csak állni tudott. Mégis öröm számunkra, hogy minden jelentkező (7 balmazújvárosi, 24 hódmezővásárhelyi s 14 hévígyörki olvasókörös) el tudott jönni.

Mivel az út során a látottakról a legtöbbet *Varga Alfonztól* tudtuk meg, úgy gondolom, méltó, ha ő írja meg a beszámolót. Ehhez én a továbbiakban zárójelben fűzöm hozzá személyes észrevételeimet.

A csoport a 8 napos kirándulásra Nagyváradra megkésve érkezett. Ezért csak a városnézésre került sor. A püspökfürdői lubickolás sokak sajnálatára elmaradt. Először a barokk püspöki palotát (100 szoba, 365 ablak) néztük meg. Majd az impozáns székesegyházat, a Szent László szobrot és a Kanonok-sor árkádos épületeit tekintettük meg. Utána a város központján sétáltunk végig. Megnéztük az *Ady-múzeumot*, a színház épületét, s több templomot.

Biharfüredi barátkozás

Az első szálláshely a 60 kilométerre lévő Köröstárkány volt. A templom előtt vártak ránk szállásadó gazdáink. (A továbbiakban is minden szálláshelyünk magánháznál, községekben volt.) Tárkány jómódú község, szorgalmas lakói látják el zöldeggel a távolabbi környéket is. A legtöbb vendéglátónak 3-4 szobás, fürdőszobás háza van. Általánosan jellemző a szászosan zárt tiszta első udvar, majd az épület mögött elkerített gazdasági udvar, s utána a gondozott kert.

A református tiszteletes üdvözlő szavai után a fogadó gazdákhöz vonultunk és élveztük a bőséges, kétfogásos meleg vacsorát.

(Az egyik legmaradandóbb emlékünknél lesz az útról az a szívélyes vendégszereget, amellyel fogadtak bennünket. Csak rég nem látott rokont vagy barátot fogadnak úgy, ahogy bennünket vártak. Ez a szeretet valószínű, hogy az anyaországunk szöveg, előzetesen. Ma már mi is, ők is remélik a viszontlátást. Aki vidéken nevelkedett, az a körülményeket ismerősnek érezhette, aki nem – az különlegesnek élhette meg.)

Másnap Magyarremetén a műemlék templomot néztük meg. A templomban több középkori freskórészlet látható. Ezek egyike az árpádházi szenteket: Istvánt, Lászlót és Imrét ábrázolja, érdekes bizánci stílusban. Ugyanitt megtekintettünk egy működő vízimalmot is, majd a tiszteletes gyümölcscsel ajándékozott meg bennünket.

Újabb állomásunk a kiskóhi Medve-barlang volt. Ez DK-Európában az egyik legszebb, világszínvonalon kiépített cseppkőbarlang. (A bejárható útvonal betonjárda, ahol túl közeliek a cseppkőképződmények, ott drótfonat alagút a feltűnő. Hazai barlangjainkat látva indokolt az elővigyázatosság: így a gyűjtő szenvedély nem pusztíthatja a képződményeket. S még így is másfél év alatt megtérült a beruházás költsége.) Aki még hasonlót nem látott, csak ámult, hogy micsoda forma- és színgazdagság létezhet a föld alatt. S a látványosságok között ott van a rég kihalt barlangi medve csontváza is, rekonstruálva. S elszórtan, több helyen a csontok.

Visszatérve Tárkányba a szép népviseletet csodáltuk meg. Másnap a templomtéren rövid búcsúzkodás volt, majd Biharfüred felé vettük útunkat. 50 perces,

szerpentines, erős kapaszkodó után elénk tárult a szépfekvésű, magaslati (1200 m) üdülőtelep. (A kellemes környezetben szabadon bókászta lovak, tehenek, malacok.) Innen a Jád völgyébe ereszkedtünk alá, majd ismét megálltunk, hogy a vállalkozó szelleműek felkapaszkodjanak a Szerenád vízesésig. Az 500 méternyi, elég meredek ösvény ugyancsak próbára tette a látogatókat, legtöbbszörnek megfelelő lábbelije sem volt. Volt, aki gyorsan alkalmazkodott a körülményekhez és mezítlábra váltott. (A látvány megérte a fáradságot. Ezt csak a későbbi Rekiceli vízesés múlta felül, ezért aki oda tart, nyugodtan kihagyhatja ezt a vízesést.)

A következőkben buszunk a vadregényes, mészkő-sziklákkal ékes Jád völgyén haladt, majd a Dregán völgyében egy völgyzáró gáthoz és gyűjtőtóhoz értünk. A Vigyázó (Vlegyásza) tövében gyönyörködhattunk a hatalmas, kétfelé ágazó víztükörben és a környező hegyek szép látványában. Tovább ereszkedve a Sebes Körös völgyébe, rövidesen Kalotaszeg fővárosába, Bánffyhunadra értünk. Itt a református templomot tekintettük meg, e jellegzetes magyaros tájegység legnagyobb műemlék templomát. Festett kazettás mennyezete, szépen faragott kő szószéke és az épület hármasság tagolása is különlegesség. Díszítésként szolgáló varrottasai, történelmi ereklyéi ugyancsak megérdemlik a figyelmet.

Bánffyhunadról Kalotaszeg néhány falujába indultunk. Nagykalatától keletre térve, Magyarvalkón, Kalotaszeg legszebb fekvésű műemlék templomához zárandokoltunk. Ez a magyargyerőmonostori mellett Erdély egyik legrégebbi erődtemploma. Belső védőfala ma is teljes hosszában áll, a külső csak félig övezi a templomot. Ezután Kalotaszeg királyon szálltunk meg.

A negyedik napon a Rekiceli vízeséshez kirándultunk. A Nyugati Kárpátok legszebb vízesése a Vigyázó hegység keleti lejtőjén, mintegy 22 méter magasból zuhan alá és lent 4-5 méternyi legyezőszerű fátolt képez. A csoport több tagja szerint ez volt a kirándulás egyik fénypontja. Innen Kolozsvár felé vettük utunkat. Közben Körösfőn megnéztük az emelt helyen látható, szép református templomot.

(Kolozsvárra külön kérésünkre vittek el bennünket. A legtöbben már jártak itt tavaly, ezért csak öten mentünk városnézésre.) A belváros műemlékeit, látványosságait kerestük fel. Megtekintettük a Szent Mihály templomot – Erdély egyik legnagyobb gótikus épületét –, előtte *Mátyás király* szoboregyüttesét, *Fadrusz János* alkotását, mely az UNESCO szerint a 4. legértékesebbnek nyilvánított szoborcsoport Európában. Láttuk Mátyás király szülőházát, a Bánffy palotát és több templomot. Az újból teljes létszámúra kerekedett csoporttal a Farkas utcai református templomba léptünk. Itt megnéztük a jelentősebb erdélyi főúri családok címereit, *Apafi Mihály* síremlékét, s a templom előtt a Sárkányölő Szent György szobrot (a Kolozsvári testvérek prágai eredeti szobrának másolatát). Végül a Fellegvárról madártávlatból tekintettük át a kincses Kolozsvárt.

Este Magyarlétára érkeztünk. A falu külsőleg talán a legszerényebb szálláshelyünk volt, azonban a házigazdák vendégszeretete kipótolta ezt. Az utólagos értékelésnél első helyre került a szállások között.

Másnap délelőtt gyalog, enyhe lejtésű kocsúton az 5 kilométerre fekvő Létai-vár romjaihoz kirándultunk. A fáradalmakat bőségesen kárpótolta a vár és a táj látványa. A csoportban korosabb és hegyi utakhoz nem szokott alföldiek szép számmal akadtak. Mégis majdnem mindenki vállalkozott erre az útra. (Megérte!)

Rövid ebédszünet után autóbusszal a Tordai Hasadékhoz mentünk. Az út gyalogos része nehezebb volt, mint a délelőtti vártúra, a kábelhidak hiányos pallói, s a keskeny párkányok miatt, két személy kivételével mégis mindenki

Torockói utca

végigjárta. A több mint 1700 méter hosszú és 200 méternél magasabb, meredek sziklafalak és kőcsipke-együttesről néhány vélemény: „Már többször hallottuk dicsérni, de hogy valami ennyire csodálatos legyen, el se tudtuk képzelni.” „Ezt szavakkal nem lehet érzékeltetni, ezt látni kell”. Egyik társunk nem akart bejönni, csak többszöri kérésre vállalkozott rá – s utóbb nem győzött hálálkodni. A tájak között méltán került első helyre a Hasadék.

Ezután kis kitérővel meglátogattuk Torockót, az egykori bányavárost a Székelykő lábánál, ahol Jókai szavaival élve kétszer kel fel a nap (előbb a Székelykő mellett világít, majd mögéje kerül, s csak később süt ismét). Torockó nem mindennapos látvány, az UNESCO-listán Hollókővel vetekszik a Világörökség rangsorában. Nagyon gazdag múzeumában a vassfeldolgozás múltját és termékeit, jellegzetes lakberendezéseket, szép és értékes népviseletét kell megcsodálni. Csodálatos a menyasszonyi öltözék is.

A falunak festői hátteret nyújt a Székelykő napsütésben sziporkázó masszívuma.

Visszatérve Magyarlétára a vacsora után a tiszteletes segítségével szervezett tábortúznél találkoztunk a falubeliekkel. (A lelkész rövid beszédében az „Itt élned, s halnod kell” aktualitását nyomatékosította. S ez nem volt egyedi eset: ahol lelkésszel találkoztunk és beszélhettünk, mindenhol szóba került a magyarság meg- és otthonmaradásának gondolja.) A beszédek után népviseletbe öltözött lányok verseket mondtak, majd közös nótázás kezdődött, melynek alaphangját a 25 éves Hévízgyörki Asszonykórus velünk utazó tagjai, s gyönyörűen éneklő szólistájuk adta meg.

A hatodik napon Torda műemlékeit tekintettük meg, időhiány miatt csak autóbusból, de annál részletesebb történelmi ismertetést hallgattunk *Molnár Lajos* tapasztalt és tájékozott turistától.

Ezután Marosvásárhelyen a Teleki Tékában kezdtük a városnézést, ugyancsak csökkentett létszámban, hisz többen már itt is jártak. Sok érdekes és értékes könyvritkaságot és a két Bolyait bemutató kamarakiállítást is láttunk. Ezután a Kultúra Palotájának csodálatos épületét jártuk végig. A lépcsőházak ablakainak színes üvegfestményeiben gyönyörködtünk, melyek a XIX. század legnevezete-

sebb magyar történelmi és művészeti személyiségeit ábrázolták. Láttuk a csodálatos tükörtermet és a koncertterembe is bekukkantottunk. Egy üvegkiállítást is megtekintettünk. Majd a Rózsák terének nevezett hosszú főtéren végigsétálva, a várba mentünk.

Vásárhelyről Szováttára gördült velünk a busz. Ez Erdély leghíresebb hegyvidéki fürdőtelepe. Leglátogatottabb helye a Medve-tó partján épült strand. A tó vize igen sós, alig kell benne úszni, mert valósággal lebegtetni az embert. Sokan egy órát is benne töltöttek. Kellemes hangulatban indulhattunk tovább, át Ábel Hargitáján. A táj nem túl látványos, egyeseknek mégis ez az erdős, fenyvesekkel övezett útvonal volt az egyik legnagyobb élmény. Az út legmagasabb pontja a Bucsín-hágó, mely a Görgényi-havasok és a Hargita találkozási pontja, 1278 méteren.

Szálláshelyünk ezután Gyergyószárhegy lett. Másnap itt a Lázár-kastélyt néztük meg. Ebben a becses műemlék-épületben töltött néhány gyermekévet *Bethlen Gábor*, a későbbi Nagy Fejedelem (*Móricz Zs.*). Szép képzőművészeti tárlatot, majd a közeli kolostorban működött művésztelep szabadtéri szobrait néztük meg. E látvány a műemlékek között az értékelés 2. helyére került.

Ezután következett a Békási-szoros és a Gyilkos-tó. A lenyűgöző, függőleges sziklafalak magassága néhol meghaladja a 300–350 métert. Az alakzatok leghíresebbje az oltárkő. Itt leglátványosabbak a hajtúkanyarok is. Parányinak érzi magát az ember ezen a helyen, mely a sziklamászók paradicsoma. A Gyilkos-tó mellett egész évben működő üdülőttelep épült és itt vezet át az út Moldovába, ezért sűrűn látogatott ez a vidék.

Visszafelé Gyergyószentmiklóson érdekes és szép örmény templomot láttunk. Ezután már csak megállni tudtunk a mádfalvi székely emlékmű előtt (a karcfalvi erődtemplomba nem tudtunk elmenni, mert a csíksomlyói Mária kegytemplomhoz, Erdély leghíresebb búcsújáró helyére igyekeztünk). A templom főoltárán lévő 2,3 méter magas Mária szobor állítólag Európa legnagyobb faszobra. A szép templom első helyre került a műemlékek között a méltatáskor.

Az utolsó szálláshely Csíksomortán volt. Innen hazafelé menet Székelyudvarhelyet autóbusból néztük meg, de megálltunk Szejke fürdőn (a név bűdösvíz, kénes gyógyvizet jelent), megnéztük *Orbán Balázs* síremlékét és a felé vezető székelykapukat. Farkaslakán is megálltunk *Tamási Áron* sírjánál, a *Szervátiuszok* által faragott emlékműnél. Majd a korondi fazekasok áruiban gyönyörködünk (s nem tudtunk, nem is akartunk ellenállni nekik).

(Engedjenek meg még egy személyes megjegyzést. Magam már régóta terveztem erdélyi utazást, de félttem is tőle, kellett az ösztönzés, Szenté Ferenc megbízása, hogy rászánjam magam. S nem bántam meg, mert még az út végére is maradt kellemes meglepetés. Amikor a határon beálltunk egy autóbuszkaravánba, kiszámítottuk, hogy az átkelés sokáig eltarthat. Ezért két lehetőségünk volt: vagy Ártándról Gyula felé kerülünk – az legalább száz kilométer többlet utazást és -törődést jelentett volna. A másik lehetőség az volt, hogy külön elbírálást kérünk. Ezért az idegenvezetővel megkerestük a határőr-parancsnokot, s elmondtuk, hogy delegációnk 8 napos körút után fáradt, s otthon is több helységbe kell vinni utasainkat. S a parancsnok személyesen segített, s köszönetre a válasz: Szívesen, máskor is. Hát én élni fogok ezzel a lehetőséggel, amikor legközelebb az erdélyi irodalmi emlékhelyek meglátogatására szervezek csoportot.)

Élményekben gazdag 8 napot töltöttünk Erdély csodálatos vidékein. A zsúfolt program fáradtsága elmúlik, az élmények megmaradnak.

Isten veled, Erdély népe és vadregényes tája, még visszatérünk hozzátok!

Arnóth Károly – Varga Alfonz

SZÁMÍTÓGÉPEN AZ IRODALMI BIBLIOGRÁFIA

A Szabó Ervin Könyvtár 1994. január 1-jétől számítógépes verzióban is szolgáltatja az Irodalmi kritikák és tanulmányok bibliográfiáját, amelyet eddig – a Könyvtárellátó segítségével – cédulaformában állított elő. A számítógépes verzió főbb előnyei:

1. 25 féle visszakereshetőség
2. A mechanikus kézimunka teljes megszűnése
3. A naprakészség

A mintegy 90 periodikát és a megjelenő tanulmányköteteket feldolgozó bibliográfiát havonta floppylemezre juttatjuk el az előfizetőknek. Az adatbázis éves növekménye kb. 10 000 tétel. (Az 1993-as adatbázist az előfizetők ingyen megkapják.)

Minimális hardver-igénye: IBM PC, XT, 640 Kbyte memória, 10 Mbyte tárolókapacitás. Szoftver-igénye: TEXTAR 7.0 verzió.

Ára: 5000 Ft + ÁFA.

Beszerezhető: INFOKER Számítástechnikai Alkalmazási Kiszövetkezet, 1088 Bp. VIII., Reviczky u. 3. Tel.: 1-384-933.

Az adatbázis éves előfizetési díja: 5000 Ft + ÁFA.

Megrendelés esetén a megrendelőlapot kérjük lemásolni és kitöltve megküldeni a megadott címre.

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

Gazdasági Főosztály

1088 Budapest, Baross u. 18.

MEGRENDELŐLAP

Alulírott a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtártól 1994. január 1-jétől megrendelem az Irodalmi kritikák és tanulmányok bibliográfiájának számítógépes verzióját.

Adatbázis ☐

Program ☐

Monitortípus

EGA ☐

VGA ☐

Egyéb ☐

Flopimeghajtó 3,5 ☐

5,25 ☐

Nyomtató

Epson FX ☐

Egyéb ☐

A megfelelő kockát kérjük X-el megjelölni.

Az intézmény neve:

Címe:

A könyv és az ember

Részletek Juhász Ferenc: Egy éposz jegyzetlapjai című verséből

Hiszen könyveink vannak és könyvtáraink. Époszaink és énekünk. A könyv: / vigasz. A könyv: mámor! A könyv: megőrzött hit. A könyv: élet-biztatás. / A könyv: rejtelem. A könyv: merengés. A könyv: szerelem. A könyv: / fölbontolt temető. A könyv: mint élve fölbontott test belseje. Tündöklek.

A könyv: a megismerés

hatalma. A könyv: a tudás habzó kelyhe. A könyv: rothadhatatlan koporsó / az Emberiség Teremtő-Szívében.

A könyv:

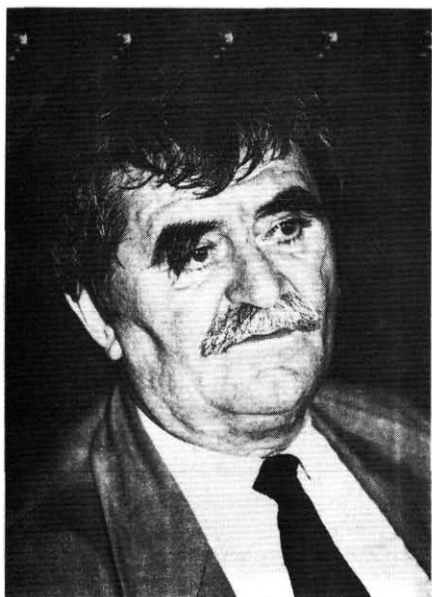
a Jóslat, a Jóslás, a Múlt, az Igézet, az Ígéret, a Világegyetem Szennye. Virága!

Mit tegyünk hát! Én, a költő, az époszt-építő, a könyvet-író mit tegyek hát? / Mit tegyünk mi: könyvet-író és könyvet-olvasó édesded Emberiség? / Írjunk könyveket, nyomtassunk könyveket, olvassuk a könyvet, *adjuk a tudatos létező, az ember kezébe a könyvet!* Mert a könyv, ha nem is tud, / de segít megvédeni elménket és szívünket a Rossztól! Tudom. / És hinni nem akarom, hogy léthelyhiány miatt: pusztulnia kell a könyvnek. / Hogy a könyv: a kiváltságosok birtoka, birtokolható jója lesz majd. / Hogy cellulóz-lapokra, diafilm-kockákra, mágneses-szalagokra, / ipari hártatekercsekre törpítik vissza könyveinket és könyvtárainkat: / a Merengés Tudatos Szelíd Boldog Létbizalmát! Mert ez a könyv, a könyvtár. / Az otthoni, s a közösségi. A civilizáció, a civilizációs tudomány, az épület- / szürke, a raktár-eltömődés: nem ölheti meg a könyvet, a könyvtárat; / nem adhatjuk nagyítógépeknek, vetítőlencséknek, fölnagyító gépi szerkeze- / teknek a Tudás és a Fájdalomban-is-szépség *szemgolyó*nk *retinájára* / közvetlenül *vésdő erjedő gyönyörét*, ujjhegyeink könyvet-lapozó élő / bizalmát a gépi surrogásnak, kattogásnak, zümmögésnek, vászontáblára / vagy üvegernyőre fölnagyulásnak. A kézbe-fogott s úgy olvasott könyv: / az általános természetből egyedi (s így, közösségi) emberré, *egyedi természetté* kivált ember legszebb bizalma a halandóságban a maradandóságért. / A civilizációs film-gép-hang-magnetofonkönyvtár, mint a zanzafej. Valami: / ami volt. Annak zsugorított bőr-haj-szőr-csomója csak! Barátaim: / ez nem konzervatívizmus. Ez nem tudomány-gyűlölet. Ez nem jövő-utálat. / Ez nem hittelensége a jövőnek. Ez nem a múlt nosztalgiaja. Ki hisz jobban, / a jövőben, a Mégis-Embert-Szolgáló Jövőben, mint én, a Költő? *Ez csak / tudása annak, hogy nem minden múlt, nem minden tegnap pusztítandó!* / Ez a dac, irgalmatlan dac vaksi gyűlölködő szemébe nézve az időnek. / Nem a költő, a tudatos ember engedetlensége, konok hite! *Ez csak gyűlölet, / Gyűlölete: a megtörténnie-nem-szabadnak!* Ez csak hit a könyvben, / hit a magányban, hit a csöndben. Milyen lesz az Emberiség holnapja? / Milyen lesz az Emberiség jövője? Fölgyorsult ipari iramban, gép-szerkezet: / billentyű-kódolás-elektronikus szerkezetek-nyomógomb-húzókat-antennacsáp/ -televíziós fénypupillák-ernyőpultok-jelző-gömbvillogók zümmögő, surrogó, / zizegő, zörgő, zakatoló kéve-gépsokasága *szolgálja*

majd az embert / az emberségben, vagy embertelenségben? Sivár gép-magány, vetített / gép-érzékeség, tudományos-fantasztikus szív-kopárság?

Idő, ne ezt add! De adj könyvet a Jövő kezébe, adj az életre a népeknek nagy bizalmat: hogy élni tudjon szerelemmel. / Adj tiszta ember-jövőt az Emberségnek, ne a halál csöndjét add, ne a / haldoklás verejték-nyöszörgését! Adj könyvet az eljövendő / boldogabb ember kezébe. Mert sok nagyot, gyönyörűt teremtett az ember / ember-volta óta, de soha emberibbet, mint a könyv. Add a könyv / tiszta tudatos édes csöndjét az ember, az eljövendő ember kezébe, / hogy lapozva azt olvasója Jelenkorunkra, a mi múltunkra visszamerengve / mézzel elmosolyodjon, s mondhassa hangosan, a Lét Csönd-Szívébe szólva: / hitükkel már nem vagyok magányos, a mindenség-magányú kopár / végtelen világegyetemben.

Meditáció és beszélgetés Juhász Ferencel

Poprády Gézának jutott eszébe, neki igen kedves szövege *Juhász Ferenc* Egy éposz jegyzetlapjai című verse, hogy ennek a műnek néhány passzusa igencsak rímél a *Könyv, Könyvtár, Könyvtárosban* között *Kaltwasser* előadásra. Az ötlet az volt, hogy szembesítjük Juhász Ferencet Kaltwasser – és a saját szövegével. Nem interjút akartunk csinálni, inkább meditációra, elgondolkodásra felhívni a nagy költőt. Vajon mit szól a könyv mai sorsához, vajon van-e hozzáfűznivalója legmaibb és legkönyvtárosibb gondjainkhoz. Úgy sejtettük, lesz. A költő maga nemigen vélte ezt. „*Azt mondjátok, hogy beszéljek a könyvről. Olyan ez, mintha azt kérnétek, hogy beszéljek Istenről, a végső dolgokról. Ezekről nem lehet szólni. Alig lehet.*” – mondta. Ám abból, ami a lakásban körülvett minket, valami reményt mégiscsak meríthet-

tünk. Lehet, Isten is jelen volt beszélgetésünk, Juhász Ferenc gondolatainak félhangos elrecitálása idején („*Ha ketten-hárman összejöttek az én nevemben...*”), ám hogy a könyvek jelen voltak, azt szinte nyomasztóan éreztük. Juhász Ferenc meg is jegyezte, hogy *Kormos István* (a Pista, ahogy ő mondta) megkérdezte tőle: Mondd, nem félsz, hogy ráddülnek a könyvek? Hogy maguk alá temetnek? Hát, bizony lehet ilyesmitől félni Juhász Ferencéknél. A korántsem nagy lakás dugig van könyvvel, kéziratokkal. Több tízezer könyv alatt, mellett, mögött él a ház gazdája, akinek rendszeres esti foglalatossága, hogy az ágyról elrámolja a kitergetett könyveket, lapokat, kéziratokat, ha egyáltalán le kíván feküdni. (Vajon mit szól ehhez a felesége, gondoltuk, de ezt azért nem kérdeztük meg.) Juhász Ferenc könyvek között, könyvek árnyékában-fényében él, biztosan mond nekünk valamit róluk. Mondott. Persze, korántsem úgy, mint

ahogy az mondjuk egy tudóstól, egy könyvtárostól, egy, a szó bármilyen értelmében vett szakembertől telik. A nagy költő saját anyanyelvén beszélt nekünk (vajon nekünk beszélt?), a költészetén. Kérdezni, közbeszólni persze lehetett. Juhász Ferenc elbűvölő házigazda, nagy causeur. Nemcsak kínált minket, nemcsak érdeklődött irántunk, beszédre, kérdésre is biztatott, kényszerített minket. Teljesen fölöslegesen. A lényeg az volt, az maradt, amit ő, tőlünk teljesen függetlenül elmondott. Néha filozofikus magasságokban elrejtőzve, néha fölötébb konkrétan, matter of fact módon, a könyvvel naponta élő ember gyakorlatiasságával, néha költőként, néha az irodalom szerelmeseként-tudósaként, néha a napi realitások közt élő „egyszerű emberként”, néha a tudományok, a legkülönbözőbb tudományok amatőr ismerőjeként (felesége orvos, a Juhászban amúgy is meglévő technikai-természettudományi ismereteket, érdeklődést, szenvedélyt újabb és újabb információival állandóan ébren tartja, megsokszorozza, ingerli) szólt. Örültünk ennek. Annál is inkább, mert Juhász Ferenc, aki – elmondta nekünk – előbb ismerte *Angelus Silesiust* és *Stephan Georgét* mint *Adyt*, valami égbekiáltó igazságtalanság folytán afféle naturburschként van elkönyvelve. Babonákat, irodalomtörténeti rossz közhelyeket is cáfolhat beszélgetésünk, Juhász monológjainak szövege.

– Itt élek ebben a nagy könyvesdobozban. Látjátok. Nem tudom, nem is akarom elképzelni, hogy az ember könyv nélkül élni tudjon, éljen. Azt sem képzelhetem el, hogy valamivel helyettesítsem a könyvet. Persze tudom, hogy iszonyú gond a könyvek óriási bősége. Nemcsak gyakorlati, elméleti gond is. De a gyakorlati sem csekély. Nekem igen sok könyvem van, dehát ez semmi a könyvtárakhoz, kivált a nagy könyvtárakhoz képest. Tudom, mi egy nagy könyvtár. Diákkoromban, Bíáról jártam be, a délutánjaim szabadok voltak. Csak valamikor hatkor indult a vonat. Az iskola és a vonatindulás közti időt a Széchenyiben és a nagy Szabóban töltöttem. Ott valóban sok könyv van, elképzelhetetlenül, megfoghatatlanul sok. Ezeket a könyveket regisztrálni, feldolgozni, csoportosítani, elrendezni, beosztani, leltározni, gondozni, kezelni kell. Kell. Hogyan másképp, mint a technika segítségével. Én egyáltalán nem vagyok a technika ellensége. Sőt. Apám, bármilyen szegények voltunk, mert azok voltunk, előfizetett nekem egy repülés folyóíratra. Repülés akartam lenni ugyanis mindenáron. Hát nem lettem. De a technikáért rajongtam, rajongok ma is. Azt azonban nem bírom elképzelni, hogy a könyvet, magát a könyvet valami technikai dolog helyettesítse számomra. Az én számomra. Én olvasó, szenvedélyes, kielégíthetetlen olvasó vagyok, nem tudós. Egy tudósnak elég lehet valami technikai megoldás. Amikor *Heisenberg* itt volt Magyarországon, felírt egy képletet ($E=mc^2$), és azt mondta, ebből a képletből ő kibontja számunkra a világegyetemet, levezet mindent. Biztos így van. (*Marx György* le is fixálta azt a táblát, amire *Heisenberg* a képletet felírta.) Dehát ez egészen más. Olyasmi, mint amikor a feleségem – éppen vizsgára készül – genetikai tabellákat hoz haza. A modern genetikában olyan képletek vannak már, amelyek alapján „levezethetők” az egyes emberek, a genetikai kódok egész totalitásai. Hogy kitől származik, hogy ki ő, hogy mi él, van, működik benne. Ehhez is elegendők a képletek. De amikor azt hallom, hogy Selye ötmillió kötetes könyvtára, akkor tudom, hogy az nem ötmillió, és nem könyvtár. Azok disszertációk, különnyomatok, referátumok, tömörítvények stb. Nem könyvek.

A könyv, az valami egészen más. A könyv, az az olvasás. Az olvasás öröm. Nem? Nem az? De nemcsak az. Az olvasás az a csönd. Az olvasás az az újraolvasás. A megegyszer elolvasás. A harmadszori, negyedszori elolvasás. Mindenkinek az életében, persze olvasó embert értek most mindenkin, van három-négy, öt-hat olyan könyv, amit rendszeresen újraolvas. Valami olyant

Tárkányi népviselet

jelent számára az a néhány könyv, ami mással pótolhatatlan. Jelentések sűrűsödnek benne, jelentések kisugárzóivá válik. Jelentéseiké, amelyek másként hozzáférhetetlenek. Ezek annak a könyvnek, annak a műnek a jelentései. Egy életre fontos jelentések. Egy élet jelentései. Ilyen nekem, csak egy példát mondva, *Tolsztoj Feltámadása*. Erkölcsstan ez számomra. Annak az erkölcsnek a megfogalmazása, mit megfogalmazása, léte, amely szerint van fölösleges megváltás. A megváltás lehet fölösleges. Nem vallási értelemben mondom ezt, mondja Tolsztoj. Emberi értelemben. Hiába megy az ember száműzetésbe, hiába megy Szibériába, nincs megváltás. Amit megváltásnak, amit üzenetnek érez, nem az. Nincs megváltás. Van fölösleges megváltás. Van megváltás, de minek. Van fölösleges megváltás. Értitek?

Persze vannak más megváltások. Van a magyar líra, a magyar költészet. Én minden évben újraolvasom a magyar lírát. Nem egyes verseket olvasok külön-külön, hanem egyben minden költőt. Adyt, Tóth Árpádot, Petőfit, Radnótit, a többieket. Egyben, az egész összegyűjtött kötetüket, az elejétől a végéig. Ez az igazi olvasás. Persze olvas az ember egyes verseket is. Ha valaki megmutatja a legújabb költeményét, ha valamiért egy kéziratot verset kell olvasni, ha úgy adódik. Az igazi azonban az, ha veszel egy verseskötetet, és az első laptól az utolsóig elolvasod. Nem?

B: Mint egy önéletrajzi regényt?

– Igen. Az elejétől az utolsóig végigolvasom őket. Persze nem minden egyes költőt. De sokat. Nagyon sokat. És persze szeretem az antológiákat. Mit szeretem? Gyűjtöm őket. Mániam az antológia. Egészen különleges élvezet antológiákat olvasni. Hatalmas gyűjteményem van belőlük. Tudjátok milyen érzés az, ha az ember olyan antológiát forgat, amelyben például Ady még kezdő, az antológiába épp hogy csak bejutott költő?

B: A Holnapra gondolsz?

– Nem. Ez egy korábbi antológia. Szóval, amibe az Ady épp hogy csak belefért. És ilyen antológia van egy csomó. Költőkkel, akik később lettek

valakik. Nagy költők. Az antológiákban azonban még csak kezdők. Ilyenkor látja az ember, hogyan is alakul az irodalmi élet. Hogyan szövődnek a szálak. Hogyan függnek össze a dolgok. Hogyan mennek át egymásba irányzatok és tehetségek, hagyományok és kezdemények, hogyan jelentkeznek az új, a még újabb stb. És ekkor fogja el az embert a félelem. A csírázást, kezdeményezést, újat látva, az az érzés, hogy más perspektívából nézve mindez mit jelent. Én sokkal pesszimistább vagyok mint a legtöbb költő- és író társam. Évezredek távlatából mindez mit jelent? Az idő sok mindent hordoz, de a halhatatlanságot nem hordozza. A csillagvilágok távlatában mindez semmi, vagy majdnem semmi. Érdemes könyvet csinálni, könyvet írni? Mi egy könyv e csillagok mértékében? Ha arra gondolsz, hogy volt néhány évezred, amikor volt könyv, volt költészet, volt emberi nagyság, de évmilliárdokig nem volt, és évmilliárdokig nem lesz? Hogy a költészet múlt pillanat?

Így nem lehet írni, nem lehet költészetet csinálni, nem lehet könyvről beszélni. Dehát mégiscsak írok, írunk, könyvet csinálunk, könyvet gyűjtünk, könyvről beszélünk. Értitek ezt?

És mi az, ami megmarad? Kisebb léptékben is mi az? Mi az, ami érdemes a megmaradásra. És ki dönti el, hogy mi az? Ki szelektál? Ki meri venni a bátorságot eldönteni, hogy a könyvek hatalmas halmazából mi érdemes a megmaradásra?

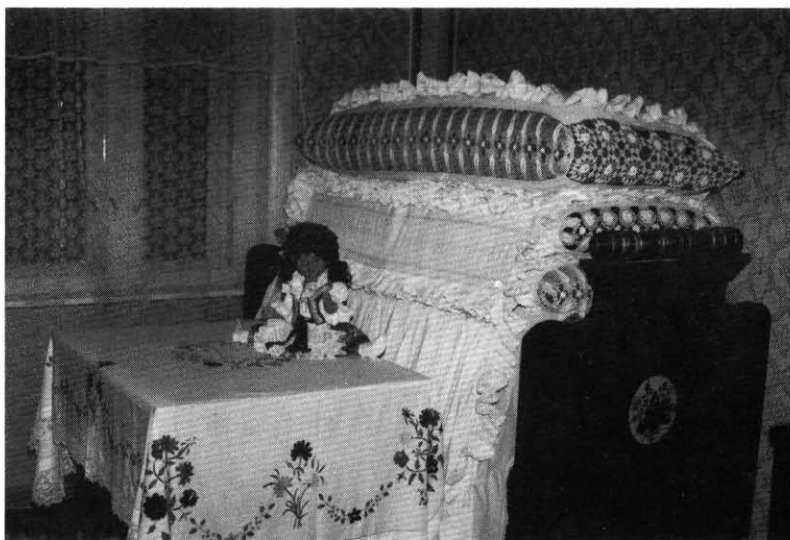
B: A tudós nyilván eldönti a maga szakjába esőket. Neki végülis csak egy képlet kell. Az előzmények nem érdekesek.

– Neki nem. A könyvtárosnak sem, aki csak technikailag bajlódik a könyvek sokaságával, kezében a technikai eszközökkel, amik segítik. De nekem kellene az előzmények. Kell az egész múlt. És milyen nehéz hozzájutni ehhez a múlthoz. És mennyire nem múlt ez. Miért múlt, hogy ha lemegyek a városba, itt ezt így mondjuk, ez az egész Rózsadomb egy nagy falu, ha innen lemegyek, akkor a városba megyek, így mondja ezt itt mindenki: lemenni a városba; akkor meglátok egy könyvet, és úgy megkívánom, mint egy szerelmet, mint egy... nem tudom mit. A *Kulcsár Szabó Ernő* irodalomtörténetét akartam megvenni, olvastam részleteit a *Kortársban*, hallottam a rádióban, gondoltam, legyen meg nekem, akárhogy is bosszant. De megkívánni a *Jókait* kívántam. A kritikai kiadás újabb kötetét. Nem élhetek nélküle. A levelei. Persze a két kötet fele apparátus. Kell az is, hogyné kellene, de a szövegek. Amikben benne van az egész 19. század. Akár írtak hozzá, akár nem, benne vannak a 19. századiak, a nagy költészet, a nemzeti történelem, az egész. *Vörösmarty, Arany, Petőfi, Kemény, Vajda*, meg persze *Deák* és a többiek. És a csodálatos történetek. Az, hogy egy XY báró tengeri csigát evett és az átvilágított a gyomrán. Hát nem csodálatos? Ha ilyen könyvet lát az ember, meleg lesz a szíve, elkezd gyorsabban verni, vágyódik rá, és semmi más nem oltja szomját, mint ha a könyv a birtokába kerül.

B: Szeretted, hogy a könyv a birtokodba kerüljön? Muszáj?

– Muszáj. Nekem nem volt könyvem. Bián öt embernek voltak könyvei. Nem tudom, most hánynak van. Többnek, kevesebbnek? Mi a viszonyuk a könyvhöz? A civilizációs folyamat ilyen szempontból mit jelent? Itt a televízió. Egy mozi, ami mindig otthon, ott van. Gyerekkoromban én is ezt szerettem volna, ha lenne otthon mozi, amit az ágyból lehet nézni. Most megvan. Jó ez? Egyáltalán a civilizációs folyamat. Jó dolog? A fákat kivágták, hogy hajót építsenek. Állítólag ma már nincs szén Angliában. Elfogyott. Minden elfogy. A zöldek derék emberek, jót akarnak. De hát ők is autóval járnak, ők is repülővel akarnak eljutni Amerikába. És akkor a könyv? Nem túl ósdi dolog?

Én bizonyos szempontból rettenetesen konzervatív vagyok. Most az egész

Tisztaszoba Köröstárkányban

íróársadalom, legalábbis a jó fele meg van bolondulva a szövegszerkesztőért. Biztos jó dolog. Én azonban töltőtollal szerettem írni. Amíg volt jó töltőtoll. Ma már nincs. Most ceruzával írok.

B: És radírt használsz?

– Igen. Aminek megvan az a hátránya, hogy eltűnik a szöveg. Csak én tudom, egy darabig, hogy mi volt ott. Aztán én sem. Persze lehet, hogy egy idő múltán valami technikával kideríthető, mi volt a kiradírozott helyen. A legrégebbi és a legújabb néha valahogy összefügg. De nem mindenben. A tekercsek és a könyvek például igen. A legritkább „könyv” a legmodernebbel feltétlenül. Láthatok itt dobozokat, mappákat. Mik ezek, ha nem a régiek tekercsei. De azért ezek valamiképp mégis könyvek. Könyvek és nem a könyvek pótlékai. Könyvekre, igazi könyvekre pedig szükség van. Egy költőnek, egy könyvcsinálónak feltétlenül. Amikor nagyon fiatal voltam, szinte gyerek, belekerültem az irodalmi életbe. A nagyok, az „öreges” szívesen fogadtak. Voltam náluk, úgy kezeltek, mint egyenrangút. Tudtam, hogy nem vagyunk azok, nekik harminc kötetük volt már, nekem csak harminc versem, de szívesen fogadtak. Mindegyiknél hatalmas könyvtár volt. Mind nagy olvasók voltak. Talán csak *Kassáknál* nem volt igazán sok könyv. Persze lehet, hogy ez a könyvmánia valami középkelet-európai dolog. A franciáknál, nagy költőknél szintén nem volt sok könyv. Alig valamennyi. Az oroszoknál viszont igen. Voltam *Martinovnál*, nála is rengeteg könyv volt. Igaz, álcázva. Először úgy tűnt, csak *Pravdái* vannak. A *Pravdák* mögött azonban, megmutatta, *Rilke* lapult és más költők. Büszke volt rá, de rejtegetni kényszerült.

B: Szóval marad a könyv, ha esetleg Pravdák mögé bujztatjuk is.

– Marad, mert maradnia kell. Nekem nem pótolja semmi technikai újdonság. Nekem arra kell, amire mindig mindenkinek kellett. És könyvformátumban kell, nem mikrofilmen, nem CD-ROM-on, nem lemezen, nem máson. Kézbevehetően, visszalapozhatóan, konkrétan, könyvként. Így, ahogy itt látjátok. A polcokon, a bútorokon, az ágyon, engem körülveve, a lakást betöltve. Ez így a

csönd, a munka, a magány, a társaság, a közösség, a múlt, a jelen, a jövő. Azt mondtam, hogy a könyv öröm. De a könyv a munka is. Nemcsak az agy fogja meg, ragadja meg a könyvet, a könyv is az agyat, az embert. Megfogja, nem ereszt. Munka a könyv, keserves munka. Munka és öröm. Öröm és szenvedés.

B: És a folyóirat? Mondjuk az Új Írás?

– Nagy kár volt az Új Írást megszüntetni. Nem rólam van szó. Az Új Írás remekművet hozott, hosszú sorozatban. Hát nem remekművek vannak – hogy csak ezt említsem – a Pályám emlékezetében? *Kazinczytól* kölcsönöztem a címet. Dehát micsoda remekek jelentek meg benne. A *Nagy Lacié*, vagy a *Kormos Pistáé*. Hát nem csodálatosak? Nem jelent meg az Új Írásban egy sor remekmű? Pedig néha nehéz volt. Amikor *Szentkuthy* írását akartam hozni, föllázadt az egész szerkesztőség. Olvashatatlan, kása, mondták. Dehát a lap nem egy drót mentén készül. Engem nem érdekel, hogy valaki hagyományos vagy szürrealisztikus, hogy milyen műfajban dolgozik, hogy dalt ír vagy prózát, eposzt vagy elbeszélést. Nem bizonyos ideológiák, világképek érdekelnek, hanem az, hogy jó írás legyen. Erre ma azt mondják, hogy népfrontos.

B: És mit szólna a rengeteg új folyóirathoz?

– Én azt mondom, hogy ezek pártlapok. Mindegyiket olvasom, de ezek pártlapok. Egy-egy párt ideológiáját képviselik. Éppen ezért árad belőlük a középster, az átlag. Ennél a szellemi népfront jobb dolog. A minőség. Az érték. Persze az élet bonyolult. Én nem hiszem, hogy egyenes vonalak húzhatók. Az élet, az irodalom szövevényes, rettentően szövevényes dolog. Társadalmi összefüggésekben kell vizsgálni. Nem absztraktnan, nem mindentől elvonatkoztatottan. Úgy mint a könyvet, amiről – akármeddig beszélhetünk róla, mindig marad valami elmondatlan, elmondhatatlan...

Itt tartottunk, amikor két gyönyörű kislány zavart meg minket. Két kizentenes kislány. Nem voltak bonyolultak, nem voltak szövevényesek. Éltek és szépek voltak. Talán szebbek és élőbbek, mint a könyvek. Abbahagytuk a beszélgetést, ami amúgyis lezárhatatlan volt. Lezárhatatlan, mint beszélgetés. Folytatható, folytatandó mint meditációs anyag. Amiért hálásak lehetünk Juhász Ferencnek. (Amiként a kódáért kislányainak.)

Bereczky László – Vajda Kornél

Kultúra – irodalom – piac

A német kulturális kínálat problémáiról

Az alábbiakban *Michael Krüger* (1943) költő, író, a Carl Hanser Verlag igazgatója, valamint a Münchenben megjelenő irodalmi folyóirat, az *AKZENTE* kiadója előadását közöljük, amely 1993. szeptember 10-én hangzott el a német és magyar kiadók szemináriumán, a budapesti Goethe Intézetben. (Az eseményről, pontosabban az eseménysorozatról a *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* októberi száma közölt tudósítást.)

Kedves Kollégák,

ha egy pillantást vetnek Németországra, és képesek eközben kikapcsolni együttélésünk, kultúránk és történelmünk bizonyos borzalmas aspektusait, akkor mindent egybevetve, mégis az a benyomásuk kell hogy támadjon, hogy a Paradi-

csomba pillantanak be. És ez különösen kulturális intézményeinkre érvényes, amelyek a csaknem ötven éve tartó béke eredményei. Egy gazdag ország kultúrájáról van szó, amelyre teljes joggal lehetünk büszkéek.

Minden városban, amelyet annak nevezhetünk, több színház van, egy műcsarnok, rendes könyvtárak, igen jó könyvesboltok, nyáron opera-fesztiválokat szerveznek, ősszel jazz-napokat, télen filozófiai kongresszusokat és tavasszal a média-heteket, tizennégy állami rádiónk sokszínű kulturális programot kínál, és számtalan szerzőnek és tudósnek nyújt megélhetést, sőt, nálunk még a tévében is van kultúra, minden újságban, amelyik megérdemli ezt a nevet, van feuilleton és könyvrovat, ahol is színvonalas információkat szerezhetünk a kultúra aktuális állapotáról.

Más szóval a kultúra nagyobb forgalmat bonyolít le, mint az acélipar, differenciált jellege miatt pedig kevésbé is fenyegeti a közvetlen válságveszély. Még ha a bürokrácia és a politika Németországban nem is mutat különösebb érdeklődést a kultúra iránt, annyira azért okosak, hogy ne kételkedjenek benne. Vagy más megfogalmazásban: A kultúra a lehető legszélesebb szinten önértelmezésünk része, kifelé is, az a hely, ahol most vagyunk, jó példa erre. És ami bennünket illet, hivatásunkat, az optimisták csupa jóról számolhatnak be három héttel a Frankfurter Könyvvásár megnyitása előtt. Harminc nagy, harminc közepes és harminc kisebb kiadónk van, amely kizárólag irodalomterjesztéssel foglalkozik, és ehhez jönnek még az egyre határozottabb arculatot öltő svájci és osztrák kiadók. Van egy nagyon jól működő könyvszolgáltatunk, amelyik 24 órán belül megszerez bármilyen könyvet, és van kerekén 2500 könyvvel telezsűfolt könyvesboltunk. Egyébiránt magyar szerzők könyveivel is: Konrád Györgytől kezdve Mészöly Miklóson át Nádas, Esterházy, Krasznahorkai, Kertész, Földényi, Petri, Kukorelly könyveiiig – hogy csak néhány nevet említsek.

Így fest tehát a tabló, a szélesvásznú színes kép, amelyet még számos részlettel kiegészíthetnénk. De egyre több helyen feslik föl ez a kép, és az utóbbi időben egyre feltűnőbbé válnak ezek a szakadások, hiszen mi is megszenvedjük a világméretű recessziót. Régi, tiszteletreméltó intézményeket zárnak be egyik napról a másikra, mint a berlini Schiller Színházat, ahol egykor Kortner és Beckett színháztörténelmet írtak; kisebb kiadók zárják be egyszercsak kapuikat, mert nem bírták el a konszernek konkurenciájának nyomását; egyszercsak nincs pénze a Goethe Intézetnek könyvtárai fenntartására és gyarapítására, egyszercsak bejelenti a pénzügyminiszter, hogy mostantól fogva nem hajlandó tovább támogatni azokat a kulturális intézményeket, amelyeket nem az egyes tartományok finanszíroznak: vagyis a világszerte ismert Marbach-i Irodalmi Archivumot, a Sinfonia Ungarica-t, a filmet, a Német Nyelv és Költészet Akadémiáját /Deutsche Akademie für Sprache und Dichtung), ami a máig legjelentősebb irodalmi díjat, a Büchner-díjat ítéli oda, a múlt évben amúgy éppen a magyar *Tábori György* kapta stb.: hirtelen mindannyian azt vesszük észre, hogy akadozni kezd gigantikus kultúrmasinériánk, amelyik a gazdaság fejlődésével párhuzamosan, annak növekvő árnyékaként önállósította magát. Hirtelen riadtan észleljük, hogy mennyire hozzászoktunk a kultúrában is a *lineáris fejlődés*hez. Ez a *lineáris növekedés* mint az egészséges piacgazdaság kategóriája olyan mélyen beivódott a tudatunkba, hogy közepes nagyságú katasztrófának érzünk minden lelassulást, minden ritmusváltást: kiélezve ez azt jelenti, hogy kulturális önértelmezésünk nem a megerősödött politikai és gazdasági helyzettől függetlenül alakult, hanem reflexként. Így aztán az általános válság a kultúrát is megtámadta.

Persze ennek megvannak az előnyei is. A nyugatnémet társadalom tényleg úgy bánt a kultúrával – újnómet kifejezéssel: kulturális kínálattal –, mint

valamiféle isteni eredetű magától értetődőséggel. Nem beszélhettünk művészet és irodalom tartalma és formája körüli harcról, még a történelemfilozófia végkorszaka sokszínűségének posztmodern esztétikája mellett felsorakoztatott gyengécske érvek sem leplezhetik el a tényt, hogy megszűntek az esztétikai viták. A dekonstrukcióval elérkezett az igazság vége is – de mi jön ezután? Bizonyos fájdalommal emlékszünk vissza ifjúságunk vitáira, amikor is fogcsikorgatva és kardot csörgetve álltak egymással szemben az Adorno- és Lukács-tanítványok, két baloldali csoportosulás, akik az „igaz” művészetért harcoltak, az irodalomolvasás helyes módjáért. Mindez a múlté.

Ha a kultúra egyes részeit ma rangsorolni szeretnénk, ha fel kellene állítanunk a színház, a mozi, a tévé, az opera, a múzeum, a képzőművészet, a zene hierarchikus rendjét, akkor az úgynevezett „jó könyv” meglehetősen hátul foglalna helyet e sorban. Együtt kell élnünk azzal, hogy veszített jelentőségéből, és el kell gondolkodnunk annak okain. Az azonban bizonyos, hogy pl. az irodalmi folyóiratokat olvasni akarók egyre csökkenő kisebbséget alkotnak, és ez a kör is 90 százalékban bennfentesekből áll: szerkesztőkből, irodalmárokból, a kultúra funkcionáriusaiból stb. Nevezhetjük ezt a kisebbséget elitnek? Aligha. Manapság, amikor szemmel láthatólag pszichologizálódik és szubjektíválódik az egész irodalom, büszkélkedhetnek bár egyesek azzal, hogy személyes életük vázlatával irodalmat csináltak, de ezek az egyes emberek nem feledtetik el a valóságot, vagyis az erkölcs, kultúra és irodalmi műveltség egyetemességének elvesztését, azt, amire szükség volna ahhoz, hogy állandó helyet biztosítsunk az irodalomnak a társadalmi érdeklődésben.

Ironikus módon felcserélődtek a frontok: míg a hagyományos műveltségű polgárság éppen az irodalom maradandóságát tudta kijátszani a társadalom és a politika partikuláris jellegével szemben, addig ma az intézményesített politika az, ami biztosítja az irodalom életben maradását: mert mi lett volna az irodalomból a 450 irodalmi díj nélkül, kezdve az Amery-díjtól egészen a Zschokke-díjig, mi lett volna az irodalmi és más alapítványok nélkül, amelyeket azért hoztak létre, hogy kompenzálják az olvasók hiányzó táborát. Az irodalom termelési részét ma szilárd kézben tartja a nyilvánosság, és egészen biztos, hogy Németországban nem csupán egy maréknyi író él tiszteletdíjaikból és honoráriumaikból. Szem előtt kell tartanunk ezt a tényt, amikor következő lépésként a kultúra költségvetését is megnyírbálják, és a lehető legjobb érveket kellene a politika előtt felsorakoztatni, hogy miért éppen az olvasók nélküli irodalmat támogassa. Kíváncsinos volna, hogy az író- és egyéb szövetségek hamarosan megegyezzenek ebben, hiszen bárki láthatja, hogy most még a szociális állam szent teheneit is mézsárszékre küldik. Véleményem szerint nem elegendő ma sem a színház és opera még jóval magasabb támogatásaira utalni, sem az irodalom kollektív emlékezőteljesítményére felesküdni. Egy olyan pragmatikus társadalomban, amelyik fütyül az emlékezetre és az emlékre, és ahol a pénz számít, jobb érvekkel kell előhozakodni.

Más szóval a gazdasági válság a képzelőerő és így az irodalom válsága is. Nemcsak a *kereskedelmet* érinti, hanem azt is, *amiről szó van*. Tehát a piaccal kapcsolatos mindenféle meggondolásunk előtt fel kell tennünk magunkban a kérdést, hogy az irodalom vagy pontosabban szólva: az irodalom funkciója társadalmunk mai kultúrájában más jelentőséget kap-e, ami aztán ahhoz vezet, hogy más helyet foglal el az emberi észlelés, érzékelésben. És az irodalom producereiként, szerzőként és kiadóként fel kell tennünk a kérdést, hogy irányítható-e ez az észlelés, természetesen nekünk megfelelően. Elképzelhetünk, Önök mint szerzők el tudják-e képzelni a jövő társadalmát, amint bárhogyan is definiálható eszmecserét folytat könyvekről?

Bányfőúti, templom

A Fekete Sas palota passzáza

Ha hiszünk ebben, akkor kellőképpen tiszta fogalommal kell hogy rendelkezünk az irodalom valódi és lehetséges jelentőségéről és feladatairól társadalmunkban – de attól tartok, hogy itt van a kutya elásva.

Semmi mást nem fogadtak el – legalábbis Nyugaton – úgy kételkedés nélkül, mint kulturális reprezentációnk hatalmas rendszerét. Azért kételkedés nélkül, mert a nyugati ipari nemzetek jóval kulturális teljesítményük reprezentatív színvonala fölött definiálták magukat.

Egyszer még meg kell írni a kultúra e példátlan felemelkedésének történetét. E felemelkedésnek az általános érdeklődéstől, egy általános igényből kellett fakadnia: hogy lássuk a világ képeit, hogy életünkben ötször figyelemmel kísérjük a színpadon Hamlet történetét, hogy Beethoven zongora-szonátákat hallgassunk tízszer élőben és százszor lemezen, közben a tévét is halljuk, újra meg újra, és néhányan, akik megengedhetik maguknak, minden évben elmennek Bayreuthba, hogy Wagnert, *A Nibelung gyűrűjét* élvezzék. Közben Mozart zenéje kísér bennünket a supermarketben, és a jobb szállodák eredeti képeket aggatnak a vendégszobák falára, és az esztétika, amely régebben specialisták ügye volt, határoz meg időközben minden közepes ipari vállalatot, a bejárat csarnoktól kezdve a munkahelyen keresztül a termékekig, de meghatározza egy cég egészének megjelenését, image-ét.

Mostanában sokat elmélkednek az esztétika e sajátos sikereiről, különösen arról a kérdésről, hogy vajon az esztétikának ez az univerzalizálódása nem járul-e hozzá, hogy eredeti területe, a művészet, cseppfolyóssá váljak a termelés egészében. Ha minden művészetté válik, nem létezhet többé művészet.

Nincs most időm, hogy vázoljam ezt a posztmodernet meghatározó vitát,

pusztán azt szeretném leszögezni, hogy valós ez a hangsúly-eltolódás, ez az értékváltás, az esztétikai érzékelésnek ez a változása, ami persze megváltoztatta irodalmi érzékünket is: csakhogy az írók maguk is ritkán és csak igen vonakodva reagáltak e tényre. Miért? Úgy gondolom, ez az elővigyázatosság azzal függ össze, hogy félünk e probléma megvitatásától. Félünk, hogy esetleg már senkinek sem lesz szüksége ránk. Ezért inkább a tévé káros hatásáról beszélünk – anélkül, hogy megakadályozhattuk volna tömegméretű elterjedését, és mégcsak nem is azzal az eredménnyel, hogy megszorodtak volna az irodalmi műsorok? Ilyen gyengék volnánk – vagy nem jut semmi az eszünkbe?

*

Az elmúlt években újra meg újra az olvasás kultúrtechnikájára utaltak, a rejtett félelemmel, hogy ez is eltűnhet modern számítógépes technológia uralta világunkban. A kutatás itt is rávilágított néhány dologra. Például arra a tényre, hogy a speciális nyelvek fejlődése – a jog nyelvétől a számítógépéig – oda vezetett, hogy már csak kevesek értik őket. Bár tudjuk, hogy egy fejfájás elleni fájdalomcsillapítónak el kell mulasztania a fejfájást, de máris nem vagyunk ennyire biztosak a dologban, amint elolvastuk a mellékelt tájékoztatót. A technika szaknyelveiről nem is akarok szólni. De nemcsak az új nyelveket kell megtanulni, a régi nyelvek megértése sem magától értetődő már: kétségeink vannak, hogy száz művelt emberből akár öt is olvasni tudja Hegel *Logikáját* – függetlenül attól, hogy jó vagy rossz író volt, és Jean Paullal sincs másként. És ha ez a helyzet, és én egy percig sem kételkedem ebben, akkor ennek döntő következményei vannak, amelyekről beszélni kellene. Rendszerint azonban csak a műveltség alacsony szintjéről esik szó – és erről is azok beszélnek elsősorban, akik e szinthez tartoznak.

Az egyik következmény az, hogy a – nem speciális nyelvek felett elhelyezkedő – nyelvi megegyezésnek olyan szintre kellett lecsúsznia, amelyen már nem fejezhető ki bizonyos bonyolult összefüggések. Az amerikai ponyvairódalom – amit ma Németországban gyakran többen olvasnak, mint szülőhazájában – a maga módján hozzájárul ehhez: rövid mondatok, kevés tartalom. Mindenki érti, még Artus király és a fáraó is úgy beszél, mint te vagy én. Nyelvileg közvetített tartalmuk széles közönség számára érthető, mert az összetettség redukálásának elvére épülnek. Ez azonban semmiképpen sem jelenti azt, hogy már csak buta emberek olvasnak buta irodalmat, hanem mindenekelőtt azt, hogy a speciális nyelvek differenciálódása egyben azt eredményezte, hogy az igényes, komplex irodalom is speciális irodalomná vált, ennek megfelelő kisebb olvasóközönséggel, amelynek jelent valamit az olvasmány. Minden költő tudja, hogy miről beszélnek: minden különösebb megerőltetés nélkül személyesen megismerheti költői élete során mind az 1000 olvasóját. Többen nincsenek, inkább csökken a számuk – bár, és ez megint olvasótársadalmunk paradoxona, egyre többen írnak verset.

Mint minden nyelvet, így az irodalomét is meg lehet tanulni – és kell legyenek még olyan némettanárok, akik nemcsak a Bild-Zeitung segítségével vagy tévéorozatok alapján tanítják a nyelvet, amint azt húsz évvel ezelőtt előírták.

De az irodalommal való foglalatosság akaratát csak akkor lehet értelmesen támogatni, ha tudatossá válik, hogy nem teljesen haszontalan ez a tevékenység. Van értelme vagy haszna, hogy életemben elolvassam az *Isteni színjátékot* vagy a *Varázshegy*t, vagy verseket Hölderlintől kezdve Celanig – vagy elegendő

dő, ha az iskolában és otthon szerzett szókinccsemet Rosamunde Pilcher vagy Robert Crichton regényeiben mérem föl?

Attól tartok, triviálisan hangzik ez a kérdés. Mert, bár természetesen, minden ünnepi beszédben kijelentik, hogy milyen rendkívüli fontosságú, hogy megismerjük és szeressük főleg írásban közvetített, nagyrészt irodalmi formában megőrzött kultúránkat, egyre soványabbnak tűnnek az érvek. A történelemfilozófiának és az újítások hőskorának végével az írás banalizálásának szakaszához értünk.

A valóság által ránk kényszerített ideálban mindenesetre margóra szorult az irodalom. Nemcsak arról van szó, hogy erős a konkurencia, mindenekelőtt az elektronikus médiáké, amelyek nyilvánvalóan könnyebben tudnak világképet vagy talán képeket a világról közvetíteni, hanem elsősorban magáról a nyugati társadalom fejlődéséről: azon egységes világképek korának végén állunk, amelyek még irodalmilag megfogalmazhatók voltak. Érzékelésünk hallatlan felgyorsulásának folyamata egyben az elkopás folyamata is, amely ellenáll az irodalmi rögzítésnek. Minden újdonság az észlelés új nyelvét követeli meg, úgy hogy az irodalom nyelve ezek után rohan, összegyűjti, feljegyzi, ami örökké túlhaladott.

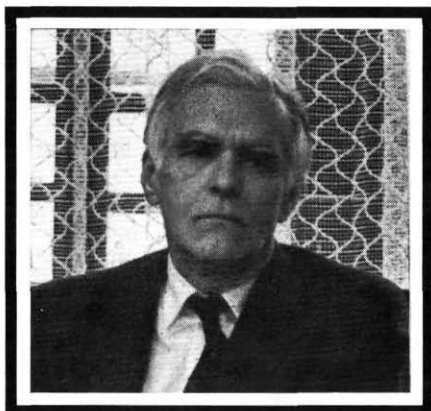
De azt hiszem, hogy ebben rejlik az irodalom esélye is. Minden felgyorsulás lelassulást is rejt magában, vagy legalábbis a lelassulás szükségességének tudatát. Így az tény, hogy „szinte minden, amit ma teszünk, rombolólag hat saját gyökereire”, hogy „a bioszféra lényeges vonásait, amelyek évmilliókon keresztül alakultak ki, néhány évtized alatt radikálisan megváltoztattuk” (Peter Kafka) mindenesetre azt eredményezte, hogy ökológiailag elfogadható életformákon kezdünk gondolkodni. Ha a felgyorsulás maga válságba jutott, ha a mű-értelmiség, a mű-élet, a posztbiológiai élet és az emlékezet, és így irodalom nélkül is valóban létezni tudó vagy ezeket játékosan szimuláló virtuális világok, ha ez az egész fejlődés oda vezet, hogy – nagyon leegyszerűsítve – az emberi élet kerül a mérleg serpenyőjébe, akkor az észlelés, a tanulás, az emlékezet, az érzések és cselekedetek funkciói, amint azokat az irodalom kezdettől fogva leírta, ismét elnyerik jelentőségüket. Ahogy világszerte az olyan etikai problémákkal való intenzívebb foglalkozást kísérhetjük figyelemmel, amelyek éveken keresztül csak akadémiai körökben leltek érdeklődésre, lehetséges, hogy megint megnő az érdeklődés az irodalmi feldolgozás mint lassító folyamat iránt.

Kérdés csupán az, ha még nem vagyunk elkésve, hogy az irodalom kellőképpen fel van-e vértézve, hogy kifejezze ezeket a bonyolult összefüggéseket. Az újkorban az irodalom hagyományosan elkerülte, hogy számot vessen a technika új kultúrájának következményeivel és vízióival. Semmiféle közvetítőcsatornát nem alakított ki, hogy hidat építsen a kultúrák közé, önmegtartóztató volt. Más szóval képesnek kellene lennie a tanulásra, hogy megítélhesse a születő újat és hogy megindokolhassa a lelassulás szükségességét.

De amíg létezik irodalmi nyelv, addig él a remény is, hogy használják és megértik ezt a nyelvet. Ha hiszünk az irodalomban, sürgetni kell ezt a reményt. Nem bízhatjuk magunkat az időre. Az idő a technika fejlődésének dolgozik, ami kultúránk megsemmisülésével, kioltásával egyenértékű. A halottaknak, kinek is mondom ezt, nincs szükségük az irodalomra. És a piac – így vagy úgy – eszerint alakul.

Michael Krüger
(Fordította: Poprády Judit)

Polónyi Péter elment

Gyönyörű őszi napon búcsúztattuk, a szép gödöllői temetőben. Mi, kortárs barátai vele együtt temettük zaklatott és mégis oly szép ifjúságunk. Péter nem egy volt közülünk, sokunknak példa, s mindnyájunknak a jobbat akarás szelíd hőse. Sosem volt hangos, de szívósan mondta és tette a magáét. Nem óvatoskodott, nem mérlegelt, csak követte a maga alakította eszményt. Ez az eltökélt idealizmus keverte újabb és újabb konfliktusokba hivatalok, intézmények szemelenczés beamtereivel. Ilyenkor tágranyílt szemmel csodálkozott, hiszen mindig a jót akarta, s nem tűzzel-vassal, mint az akarnok bajvívók, hanem csendesen, tevékenyen, akár a kenyeret kelesztő kovász. S ki hinné, hogy ez a kovász-ember sokaknak nem kellett. A könyvtáros szakma is örökké szégyenkezhet, hogy nem tudta megtartani Polónyi Pétert.

Most hát itthagytott minket, elérhetetlennek tűnik a távoli ifjúkorban megálmodott eligazító enciklopédia megalkotása. De biztos vagyok benne, hogy ő nem adta fel.

Bereczky László

A ravatalnál Gödöllő polgármestere; *Andrásfalvy Bertalan*, a volt miniszter és tudós-muzeológus, a jó barát néprajzos kolléga és igen népes, jobbára régi és újabb könyvtárosok búcsúztatták Polónyi Pétert. A sírnál *Kamarás István* beszélt. Az alábbiakban álljon az ő szövege.

Gödöllőre került a múzeumba, arról álmodoztunk, hogy egy rendhagyó kiállításon módjuk lesz Gödöllő átlagpolgárainak egy-egy tárlóban bemutatni életüket.

Most az örök nyugalomba vonult múzeumigazgató is kapott egy lehetőséget, és ő barátjára bízta a kivitelezést. Hát akkor mit tegyek még a tárlóba, Péter? Ott van már a kamaskorodban rád kirótt halálos ítélet, a fényes szellők lengette és a címertelen lobogó, az életre keltett nagykállói és a galgamácsi hagyomány, a Szabó Ervin Könyvtár kapujára szegezett, a lemorzsolódó könyvtárgyakról szóló szociológiai kiáltvány, a könyvtár pincéjéből felhordott tüzelő és a könyvtár pincéjébe veled lehordatott gondolatok, az általa ihletett renitens szakdolgozatok, zúzdából kimentett könyvek, étlapok, kiürült és szellemekkel teli palackok, imádóid és imádoztjaid sárguló, de soha el nem múló képei, és végül a múzeumban maga a múzeum is. Mit tegyek még a tárlóba, Péter?

Amikor – jó másfél évtizede – úgy végrendelkeztél, hogy temetéseden én búcsúztassalak, arra készültem, majd elmondom, teljes életet éltél. Most már másképpen látom: egyszerűen csak művelt voltál, pedig nem olvastál túl sokat és kifejezetten keveset írtál. De nem ezért, azért voltál művelt, mert kapcsolatban akartál lenni a legfontosabb dimenziókkal:

önmagaddal, a társakkal és a társadalommal, a természettel és a transzcendenssel. Te sem éltél teljes életet, kiváltképpen akkor nem, amikor habzsoltad, mert azért habzsoltad, hogy töredékességed kiegészüljön. Ezért rendeltél még egy ebédet, ezért kapcsolódtál annyi nőhöz és feleséghez, ezért kutattad – jelenünk részlegességét gyógyítandó – múltunkat, ezért ötvözted urbánusságod a vidékkel. És még Istennel is viszonyba kerültél. A tárgyalás akadozott, ugyanis úgy vélted, nem tisztességes, ha valaki nyomorúságában fordul Istenhez. Kapkodva, habzsolva, hűtlenkedve és kalandorkodva kiegészülni akaró istenbohócaként példaszerű hűséges és tisztességes tudtál lenni lényeges ügyekben. A mostani cirkuszokban rendhagyó produkciókkal léptél fel, s független jelöltként ilyenfajta monológokkal provokáltad a publikumot: *Utánunk igazabbak jönnek. / Hazugság máltai lovagjai, / színlelés bohóckukába bújtak, / eszméktől örök nyavalyatörősek, / az ingujjból pikkászt*

varázsolók, / s velük a búzafield dézsmáló varjak, / végezetül a rókák is kivesznek. / Jöhetsz, aranykor, mi már nem leszünk. / Fényhomlokú fiúkkal s nevető- / kezű-lábú lányokkal elgyere! / Ők szavak első jelentését mondják, / és rendbe raknak mindent majd utánunk.

Egy konferencián ki más mint Polónyi Péter figyelmeztette az orosz tolmácsot, hogy ne ugyanazzal a szóval fordítsa a magatartást és viselkedést. Mi, legjobb barátai is zavarban vagyunk, amikor viselkedéséből magatartását próbáljuk kiolvasni. Ám ő – túllépve e mai kocsmán – most már odaállt a vesébe látó Fordító elé a maga esendő szövegével: *Megtörtént, holott nem követtem el, / és nem történt meg, holott elkövettem. / Így éltem. Hogy halok meg? / Milyen lesz pusztulásom? / Engedelmesen / utoljára még megkapaszkodom, / rátok testálva koppanásomat. / A föld elárul. Magához ölel. / A többi kegyelem.*

Kamarás István

14. századi freskó részlete Magyarremetéről

Beszélgetés a Szinnyi József-díjas Jáki Lászlóval

– Közhelynek tűnik, de megkérdezem: nem furcsa, hogy pedagógusként, pedagógiai kutatóként egy más szakterület részesítette elismerésben?

– Nem. Sőt úgy érzem, hogy a könyvtár, könyvtártudomány közelebb áll hozzám, mint a neveléstudomány. Messzire vezetne – és erről itt nem is szívesen szólnék – ha felsorolnám mindazokat a fenntartásokat, melyek ez utóbbival kapcsolatban egyre inkább felmerültek bennem.

– Egyre inkább?

– Igen. Úgy érzem, hogy a neveléstudomány még az új történelmi helyzetben sem képes megtalálni önmagát. S ha van megoldás, nem lehet más, mint visszanyúlni a történeti örökséghez, ami a források feltárását igényli, és ez megint elvezet a könyvtárhoz.

– Tehát nem véletlen, hanem egy tudatos folyamatnak a vége bibliográfusi tevékenysége?

– Nagyképűség lenne erre egyértelmű igennel válaszolni, de tény, hogy már egyetemista koromban menekültem a cseppfolyós nevelélmélettől, didaktikától az egzaktabb és kiforrottabb neveléstörténethez. Közhelyek, óhajok és szólások helyett a neveléstörténet valóságigénye vonzott. Bizonyára szerepe volt ebben Ravasz Jánosnak is, aki már az egyetemen kimagaslott felkészültségével, tudományos igényességével, forrástiszteletével. Első cikkem megjelenésében a véletlen is közrejátszott, de egy életre meghatározta érdeklődésemet.

– Mi volt ez a véletlen?

– Az egyetemen kötelező irodalom volt Tessedik Önéletírásának elolvasása. Elmentem a Széchényi Könyvtárba, ahová ma is hihetetlen örömmel járok, kikértem a könyvet, de az olvasását nem fejeztem be. Amikor legközelebb folytatni akartam, észrevettem, hogy ez egy másik, az előzőtől eltérő kiadás. Ebből született első írásom a *Pedagógiai Szemlében Tessedik életrajza két kiadásban* címmel. Biztos vagyok benne, hogy ez a ma már kicsinynek látszó epizód hozzájárult, hogy érdeklődésem a neveléstörténeten belül a források, bibliográfiák, könyvészeti kérdések irányába fordult. Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy Zibolen Endre, aki akkor még a Pedagógiai Tudományos Intézet igazgatóhelyettese volt, megbízással is támogatott kisebb bibliográfiai munkák elvégzésére.

– Akkor hol dolgozott?

– Napköziben, a főváros egyik legnehezebb környékén, de ez nem befolyásolt abban, hogy reggel 9-től 12-ig ne üljek az Egyetemi Könyvtárban. Amikor délben harangoztak a „ferenceseknél”, indultam a napközibe ebédeltetni. Akkor kezdtem – amit most fogok befejezni – a pedagógiai bibliográfiák bibliográfiáját készíteni. Öregesen hat, de mégis elmondom, hogy abban az időben más volt a munkatempó, ambíció. Még most is emlékszem rá, hogy 9-kor – mert nyitáskor már ott voltam – a ruhatáros bácsinak megemléstettem, hogy hajnalban fiam született, így ma még a látogatás után vissza tudok jönni.

– Meddig maradt a napköziben?

– Nyilván kisebb-nagyobb publikációim is segítettek abban, hogy a Pedagógiai Tudományos Intézetbe kerüljek tudományos segédmunkatársként. Ettől kezdve – egyfelől – igazán elégedett lehetek, mert érdekesebbnél érdekesebb munkahelyeim voltak, s lényegében mindenhol jól éreztem magam. Felsorolni

is sok lenne mindegyiket – két munkakönyvem betelt – csak a legfontosabbakat említem: Testnevelési Főiskola, Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont, Országos Oktatástechnikai Központ, s most az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum.

– Azt mondta „egyfelől”...

– Valóban csak egyfelől. Mert mindenhol jó volt, a változások nem a személyemmel kapcsolatosak, hanem inkább a korszakból adódtak. De másfelől a sok változtatás nem tett jót egy nagy teljesítménynek – nagyképűen – életműnek. Az életműből megfoghatatlan töredékek maradtak... állandóan tanítottam. Több mint 20 évet töltöttem oktatással félállásban. Címzetes docens vagyok a Budapesti Műszaki Egyetemen, Dunaújvárosban a Műszaki Főiskolán pedagógiai tanszéket szerveztem és vezettem, sőt pártonkívüliként egy marxista esti egyetem pedagógiai tanszékét vezettem... de ez egy külön történet.

Mindezek hosszabb időre kiszorítottak a könyvtárakból..., de semmit sem bántam meg. Tanítani nagyon szerettem, s legjobb tudomásom szerint a hallgatók is szerettek... s nem biztos, hogy az ún. életművet paginában, vagy kicsit cinikusan a publikációk súlyában mérik. Lennének erre példáim.

– *Valahogy azonban mégis elkészült jó néhány jelentős bibliográfiája.*

– Elkészült több minden, de semmi nem úgy, ahogy ezt mai eszemmel szeretném, és nem úgy, ahogy megfelelő szellemi irányítással vagy együttműködéssel főállásban elkészülhetett volna. De azért nem szégyellem az 1936 és 1958 közötti pedagógiai folyóiratok bibliográfiáját, a pedagógiai információáramlásról írt tanulmányomat, a Horthy korszak önálló pedagógiai műveit feldolgozó bibliográfiámat, s főleg nem a pedagógiai bibliográfiák bibliográfiáját. Munkáim hibáit ismerve mondhatnám, csinálta volna meg más jobban..., de senki nem csinálta (a bibliográfia készítése nem gazdaságos tevékenység), s most lényegében saját korábbi munkáimat én javítom és korszerűsítem.

– *Korszerűsíti?*

– Igen. Az 1960-as évek elején jelent meg A magyar nevelésügyi folyóiratok

Székelykő délutáni fényben

bibliográfiája 1936–1958 című munkám. Ezt most – az OPKM egyik munkatársával – pontosítom, kiegészítem 1990-ig. Most már nem szabadidőmből lopakodva, hanem az OPKM főmunkatársaként, segítő munkatársakkal, technikai eszközökkel felszerelve. A magyar iskola ezeréves évfordulójára számítógépen hozzáférhető lesz az 1000–1000 folyóirat minden adata, szerkesztőbizottsági tagoktól kiadókig, nyomdakig. Ezzel párhuzamosan dolgozom a magyar pedagógiai folyóiratkiadás történetén. Nehéz feladat, hiszen a pedagógiai folyóiratkiadás soha nem jelentett rendszert, s igen nehéz egy korszakon belül is az általános, jellemző tendenciákat, csomópontokat megtalálni. Talán még az idén megjelenik a pedagógiai bibliográfiák bibliográfiája. Ez igen nagy munka volt, mert egy korábbi, harminc évvel ezelőtt megkezdett kutatás folytatása. A toldozás sajnos nem mindig gazdaságos, de talán használható lesz. Hibái ellenére büszke vagyok rá, mert szinte egyetlen szakmának sincs hasonló tájékoztatósi, kutatási segédlete. Igaz, egyetlen szakmára sem fér rá annyira, mint a pedagógiára az előzmények alapos ismerete. Szenvedélyesen vallom, hogy az újrafelfedezés szakmánk egyik rákfenéje.

– *A felsoroltak is elég feladatot jelentenek, de tudom, hogy szerkeszti a Magyar Pedagógusok című sorozatot, részt vett egy terjedelmes pedagógiai olvasókönyv összeállításában. Nem tartja ezt soknak?*

– Nem. Szeretem, amit csinálok, s türelmetlen vagyok szellemi és időbeli korlátaim miatt. S különösen türelmetlen vagyok, mert az ezeréves évfordulóra szeretném lerakni a magyar iskolatörténeti adattár alapjait. Természetesen nem egyedül. Ez igen nagy munka. Az iskolai értesítők jelentenék az adattár alapjait, de ezt rugalmasan kiegészítenénk egyéb információkkal. A számítógép őríási lehetőséget jelent, az adattár pedig egy olyan kultúr- és tudománytörténeti vállalkozás, mely méltó lenne az 1000 év megünneplésére.

– *Ismerve eddigi bibliográfusi tevékenységét és hallatlan munkabírást, biztos vagyok benne, hogy sikerül megvalósítani terveit. Köszönöm ezt a beszélgetést, és szívből gratulálok a Szinnyi-díjhoz.*

Környei Márta

Kolozsvár, csónakázó tó

A könyvtár szociális funkciója

Alapvető kézikönyvekből hiányzik ugyan a jelzett fogalom meghatározása, de rövid töprengés, beszélgetés nyomán az Úrhatnám polgár *Jourdain* úrjához hasonlóan, minden könyvtáros számára nyilvánvalóvá válik, hogy „hiszen mi is prózában beszélünk”, amikor naponta kinyitjuk a jól fűtött és világított könyvtárainkat, s ezzel melegezni vágyó nyugdíjasoknak, az otthoni tétlenség és monotonia elől menekülő munkanélkülieknek, felnőttek megnyugtató mosolyát kereső kulcsos gyerekeknek, kivert kutyaként kóborló hobóknak és még sokan másoknak adunk fedelmet, megnyugvást, társas-magányt néhány órára.

Teremtő szenvedés?

Siketnek hallók között, cigánynak nem cigány többségben, állami gondozottnak a családban élők társaságában, magyarnak román anyanyelvűek között, botorkálónak a futók után tekintve, szlováknak magyarok közé szorulva, vakoknak látókkal együtt lenni, azaz hátrányos helyzetű kisebbségi csoporthoz tartozni bizony keserűséget, megalázottságot, szenvedést jelent, melyet tapintatos segítő-készséggel például könyvtárban is lehet enyhíteni, mérsékelni.

Jól begyakorolt közhelyeink szerint ez a helyzet értékteremtő – súly alatt nő a pálma, a homok sértette kagyló gyöngyöt termel –, mert a háttérbe szorítottság, a „ritkább levegő” nagyobb erőfeszítésre készítet, s a nagyobb elszántság, a céltudatosabb munka jobb teljesítményeket eredményez. Vagyis az emberi lélek és test kiegyenlítő, kompenzáló mechanizmusai teszik lehetővé olykor, hogy az utolsókból elsők is lehessenek.

Nem szabad azonban illúziókat táplálva automatizmusokat feltételeznünk! Az átlagon felüli érzelmi, szellemi, fizikai, anyagi teher nem minden esetben hívja elő a magasabb teljesítményeket, hanem oka, háttere lehet lelki és fizikai torzulásoknak is. (Féltékenység, irigység stb.) Csoportok és egyének szintjén is jól megfigyelhető az önsajnálát, az elveszettség érzés romboló, gyengítő, torzító hatása, de gyakran botlunk a túlkompenzálás ijesztő példáiba is: fensőbbsegítudat, góg, kiváltságok követelése. Legutóbb, 1993 szeptemberében Sepsiszentgyörgy központjában láttam öles betűkkel egy középület falára festve „Székely szarta magyar”.

Hasonlóan bántó megnyilvánulásokat bőséggel találunk itthoni falfirkáinkban és az egyéni megnyilvánulásokban is. A reakciók számbavétele viszont óhatatlanul fordítja figyelmünket a fogadtatás elemi formái felé. Talán leggyakoribb a „tapintatos figyelmenlenség”, úgy teszünk, mintha nem vettük volna észre, ami pedig nyilvánvaló, de nem akarunk tapintatlanul megbámulni, zavarbaejtően kérdezősködni, felesleges magyarázkodásra készíteni. Némileg ritkább, de ugyancsak jellegzetes magatartásmód a „ha törik, ha szakad, de segíték” elszántságú gyors és határozott megragadás, odavezetés, megtanítás, kézbeadás stb. Egyrészt ezek a heves és ellentmondást nem tűrő gesztusok csak fokozzák a kiszolgáltatottság, kisebbségi érzések szükségszerűen meglévő gubancát, másrészt persze növelik a segítő fölénytudatát, magabizását. De vajon ezek-e az

igazi céljaink? Harmadrészt honnan tudja olyan magabiztosan a segítő, mire is lenne leginkább szüksége a másoknak?

Vagyis a beszélgetés, a kapcsolat, „az itt vagyok, hogy segíthessek” attitűd általánossá tételére lenne szükség, hogy ne a megszégyenítés, ne a kölcsönös zavar, hanem az újabb és újabb „gyöngyök felszínre hozása” lehessen egyre inkább jellemző mindazok esetében, akik szociális vagy egészségi okok miatt – a többséghez viszonyítva – jelentős hátrányokkal kénytelenek naponta megbirkózni.

A gyöngyök, az értékek könyvtáron belüli létrehozásának esélyeiről rendezett tanácskozást 1993. szeptember 24-én Nyíregyházán a Megyei Könyvtárban az MKE két rokonszervezete, a Közkönyvtári Egylet és az Olvasószolgálati szekció.

A konferenciáról

A szokásos 40–50 perces előadások helyett ezen a napon 14 db., egyenként 15 perces referátum hangzott el, ezzel is érzékeltetni szeretnénk volna az idők változását. Nem általános elvi megfontolásokat vagy netán felmérések, vizsgálatok eredményeit ismertették kollégáink, hanem saját konkrét tevékenységük, annak indítékai, módszerei és eredményei álltak a középpontban, vagyis gyors, feszes szövegek füzére került a hallgatóság elé, hogy átfogó képet alkothassunk az ilyen irányú hazai kezdeményezések legfontosabb jellemzőiről.

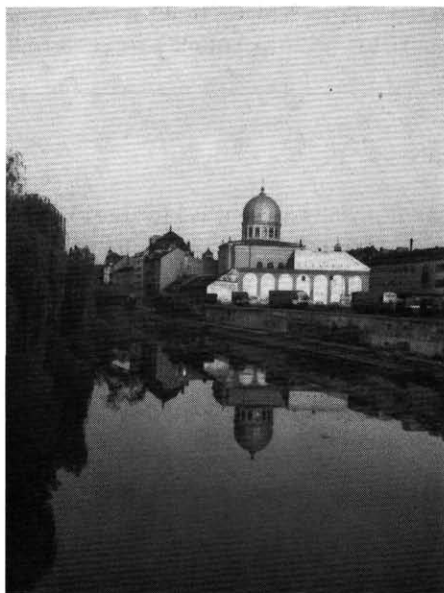
A hivatalos köszöntök után első érdemi előadó *Angyal Ágnes*, a megyei könyvtár munkatársa volt Debrecenből, aki csaknem másfél évtizedes távollét után került ismét könyvtárosi munkakörbe, ahol először is a segítséget várók és kérők arányának jelentős mértékű gyarapodását kellett tapasztalnia. Mint hangsúlyozta, a könyvtáros már azzal is sokat segít, ha együttérző érdeklődéssel meghallgatja a hozzá fordulókat. Természetesen az adódó feszültségek feloldásában a humor, a tapintat és a szeretet játssza a legnagyobb szerepet, s csakis a könyvtáros egyéni képességei, ambíciója alapján lehet dönteni, hogy a sokféle feladat közül a cigánygyerekek versmondó körét, az öregek klubját vagy a siketek és nagyothallók könyvtári gondozását vállalja magára az érintett szakember.

Hadházy Antal nyíregyházi református lelkész a cigányság integrációjának esélyeiről szólva a lelki, érzelmi testvériséghez, a szeretetben való integráláshoz vezető út gyakorlati tennivalóit sorolta: saját kultúrájuk megismertetésén át lehet eljutni azonosságtudatuk erősítéséhez, a „nincs ránk szükség, esélytelenek vagyunk” meggyőződés gyengítéséhez.

Egyházi befogadásuk sem ér véget a formális szertartások (keresztelés, konfirmáció) befejezésével, hanem a közös beszélgetések, az első kirándulás, az első nyaralás, olvasótábor megszervezése és a 4 szólamú Schütz kórusmű sikeres éneklése bizonyára maradandó élményt jelent a félánalfabéta, de valakihez már kötődő, őt önkéntelenül mintának, példának tekintő cigánygyerekek számára.

Varga Ágnes a helyi könyvtár olvasószolgálati osztályának vezetője amerikai tapasztalatairól számolt be. Mint elmondotta, az Egyesült Államok könyvtársainak 1993. évi közgyűlésén külön szekcióülésen tekintették át a könyvtár szociális funkciójával kapcsolatos rendkívül szerteágazó tevékenységek rendszerét.

„Ha munkát akarsz, gyere könyvtárba!” – jelszó nem csupán a reklám céljait szolgálja, de valódi tartalommal (telefonon, faxon hívható adatbázis, ahova a munkanélküli ingyen kerülhet be) bír, naponta ellenőrizhető, kipróbálható jó

Nagyvárad, zsidó templom

Marosvásárhely, vártemplom

tanács is egyúttal. Vakoknak, szellemi fogyatékosoknak speciális könyvek garadáját adják ki és szerzik be a könyvtárak, siketeknek jelbeszéddel „szinkronizált” videokazettát ingyen másolnak, a hajléktalanok kedvéért pedig esetenként a könyvtár nyitvatartási idejét jelentősen megnövelik.

Elekes Eduárdné, közismertebben Mini, a Tolna Megyei Könyvtár igazgatója saját, sokrétű kezdeményezéseiből két szálát ragadott ki: a mozgássérültek ifjúsági klubját működtetik, továbbá megközelítően 150 megyei sorstársuk részére levelező információs szolgálatot szerveztek (rendeletek, kedvezmények ismertetése, életvezetési, mentálhigiénés tanácsok, könyvajánlás stb.) *Házi Magdolna* vezetésével, illetve a *Viktorné Erdős Eszter* hidasi lelkész nő által irányított, narkomán fiatalok gyógyítására alapított zsibrikpusztai Rehabilitációs Otthon lakóival. Az utóbbi egy évben kialakult kapcsolat (szombatonként kirándulásokat szerveznek mikrobusszal a megyei könyvtárba) történetét és tartalmát ismertette. Mint hangsúlyozta, a napjainkban fokozódó szociális feszültségek ellensúlyozása nem lehet pusztán pénz- és munkaügyi vagy egészségügyi feladat, hanem az empátiával és jobbító szándékkal „áldott-vert” kollégáknak is bőven jut tennivaló, s ráadásul „az ilyen könyvtáros nemcsak a hátrányos helyzetű olvasókhoz jut közelebb, de valamennyi olvasóhoz, minden emberhez”.

Molnár Mária a szegedi Somogyi Könyvtárban működő vakok klubjának nem szokványos, nem csupán a hangos könyvek beszerzését, szolgáltatását végző, 15 éves múltra visszatekintő tevékenységét ismertette. A kezdeményezés még *Lip-painé* érdeme, másfél évtizede folyamatosan teszik mindazt, amivel a Csongrád megyében élő 800 érintett személy – ennyien tagjai a Vakok és csökkentlátók megyei szervezetének – életét, akármilyen kismértékben, de elviselhetőbbé teszik. (Vetélkedő, kirándulás, megbarátkoznak a beszélő számítógéppel stb.)

Szó esett még a serdülők (*Magai M.*), a kismamák (*Gallyas G.*), és az idősek (*Hucskó M.*) számára szervezett klubokról, a „könyvtámasz” lelkeségyszolgá-

latról (*Kövesd P.*), a segítőknak szóló tematikus bibliográfiákról (*Kapuvári Zs.*), valamint a családsegítő szolgálat és a könyvtár funkciójának összehasonlításáról (*Hordós L.*).

A folytatás?

Végül *Ágoston Ildikó*, a csákvári kórház könyvtárosaként a következő, ilyen témájú konferencia alaphangját is megütve, a legutóbbi időkig tabuként kezelt haldoklás tényére irányította figyelmünket. Mit tehet ilyen helyzetben az olvasással, könyvekkel foglalkozó szakember! És börtönök lakóival, a bevándorlók-kal, a munkanélküliekkel, a veszélyeztetett gyerekekkel?

A délelőtti 120 fős hallgatóság még este 6 órakor sem lett sokkal kisebb, mert a gyors, rövid beszámolókat követő vita, melyben *Bartos Éva* továbbgondolásra ösztönző kérdései és *Maruszkai József* kétkedése jelezte a szélső pontokat, nyilvánvalóvá tette, a megkezdett munkát folytatnunk kell. Nemcsak kinek, kinek a maga „örhelyén”, de országos összefogással, a KMK-ban a hiányzó elemek tudatos beépítésével, egy képzés és továbbképzés céljait egyaránt szolgáló kötet összeállításával is.

Mindent összevetve az MKE két szekciója és a vendéglátó Móricz Zsigmond Megyei Könyvtár által szervezett konferencia summájaként egyetértően idézhetem *Hadházy Antal* záró megjegyzését: „mindaz, ami ma itt elhangzott, engem megerősített, akárcsak egy jó prédikáció”.

Nagy Attila

Híradás a könyvtári menedzsment és marketing szimpóziumról

A Könyvtári és Informatikai Kamara szeptember 28–29-én kétnapos tanácskozást szervezett a címben jelzett témákban, az Országos Széchényi Könyvtárban.

A tény, hogy Magyarországon is meghonosodott a két angol szó, egyrészt azt jelzi, hogy fontos területet jelölnek, másrészt, hogy ezekkel a dolgokkal leginkább az angolszász nyelvterületen foglalkoztak. A két fogalom jelentése módszerek összességét takarja: azt például, hogy a könyvtárakat miképpen kell irányítani, figyelembe véve az igényeket és a lehetőségeket, a követelményeket és a teljesítésüket gátló tényezőket; milyen célokat kell megvalósítaniuk és céljaikhoz milyen eszközöket kell

igénybe venniük; lehet-e és miképpen hatékonytá tenni a könyvtári munkát? És végül, de nem utolsó sorban, hol vannak az előnyei és a hátrányai ezeknek a módszereknek?

A nehéz gazdasági helyzetben nehézzé a könyvtárak helyzete is. Újabb és újabb módszerekre van szükség, hogy megmaradjanak – a közművelődési könyvtárak esetében – és tovább fejlődjenek. Ennek tudatában szervezte a Kamara a tanácskozást, hogy segítse a könyvtárakat az átalakulás nehézségeinek megoldásában.

Az előadásokat a Manchester Metropolitan Egyetem Könyvtártudományi és Informatikai tanszékének és könyvtárának vezető munkatársai tartották, annak az országnak a szakér-

Torockói templom

tői, ahol Európában leghamarabb kezdtek foglalkozni a könyvtári menedzsmenttel és marketinggel.

Az előadások témái többek között a következők voltak: A könyvtári és információs menedzsment irányzatai és főbb kérdései Nagy-Britanniában; Könyvtári szolgáltatások hatékonyságának elemzése; Stratégiai tervezés; Az információs rendszerek kiválasztása és bevezetése; Az új információs technológiák és módszerek; A könyvtári szolgáltatások marketingje stb.

A kétnapos magyar nyelvű szimpóziumon 180 könyvtáros vett részt az ország minden részéből és minden könyvtártípusból. A tanácskozás sikerességét mutatta, hogy a második napon ugyanakkora volt az érdeklődés, mint az elsőn. Az előadásokat követő megbeszéléseken olyan, speciálisan minket érintő kérdések megválaszoló-

sára is adódott lehetőség, amelyekre a szakirodalom sem ad választ.

A szimpózium megrendezését támogatta a Művelődési és Köznevelési Minisztérium (*Gábor József* helyettes államtitkár nyitotta meg), a Magyar Kulturális Kamara, British Council és az Országos Széchényi Könyvtár.

Mind a hazai könyvtárosoktól, mind külföldi kollégáinktól úgy búcsúztunk, hogy – amennyiben támogatóink és a Kamara lehetőségei megengedik – marketing munka! – jövőre újra rendezünk ebben a témakörben tanácskozást azokról a kérdésekről, amelyek a magyar könyvtárosok számára fontosak, amelyek hozzájárulhatnak a jobb könyvtárakhoz, a könyvtárak jobb vezetéséhez vagy egész egyszerűen „csak” a változó világhoz való pontosabb, értékeket átmentő alakuláshoz.

Skaliczki Judit

Nemzetközi Művészkönyv-kiállítás nyílt az Országos Széchényi Könyvtárban 1993. október 20-án. A *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* olvasói a lap augusztusi számában nemcsak röpké tájékoztatást kaphattak az előző, *Könyvtárak 1993 Object-Books* című kiállításról, de az illusztrációk révén szinte konkrét betekintést is, ebbe az oly újszerű (és egyúttal régésrégi), olyannyira valódi képzőművészeti, ugyanakkor a könyvtárosokat eminenter érdeklő területre. A mostani kiállítás természetesen egészen más, ám szintén olyan jellegű, amely egyszerre számíthat képzőművészeti csemegének és minden könyves ember lelki gyönyörűségének. A kiállítás címe mindenesetre némi magyarázatot kíván. A művészkönyv, vagy más néven „festőkönyv” (Malerbuch, Artist’book) korántsem azonos a könyvtárggyal (Object-book). Ez utóbbi olyan műalkotást jelöl, amely tematizál ugyan könyveket, felhasználja a könyvet mint tárgyat, mint motívumot, mint toposzt, mint témát, ám sem a jelentése (Bedeutung), sem az értelme (Sinn) nem a könyv, legalábbis nem olyanként. Szinte az ellenkező eset a művészkönyvé. Itt nem tematizálódik, hanem megtestesül a könyv mint műalkotás. Sokan úgy vélik, a művészkönyv esetében háttérbe szorul a szöveg, hagyományos értelemben vett könyv, az első helyre a vizuális élmény, a papír, a kötés, a tipográfia, az illusztráció stb. lép. Nem így áll a helyzet. A művészkönyv esetében a legkülönbözőbb könyvi hatáselemek párbeszédéről, egymást áthatásáról van szó, valamiféle hermeneutikai körről, dialógusok láncolatáról, amelyek csak együtt adják ki magát a könyvet, a művész-

könyvet. Elődei persze vannak az ilyen értelemben felfogott művészkönyvnek, akár a hagyományos művészi könyvben, akár a legkülönbözőbb Gesamtkunstwerk-törekvésekben, a művészkönyv azonban mégis valami egészen új, posztmodern, hermeneutikai „világállapotban” keletkezett és csak ilyen háttérrel megérthető. Az eddig elmondottak persze csupa absztrakció, életidegen teória. A művészkönyveket látni kell, a hermeneutikai párbeszédbe be kell kapcsolódni, szóval el kell menni a Széchényi Könyvtárba, annál is inkább, mert nem valami gyenge kis művészkönyv-kollekció vár ott az érdeklődőkre, hanem a műfaj egyik legkiválóbb világgyűjteményének, a hannoveri Marghescu-gyűjteménynek a válogatottan legjobb-legértékesebb darabjai.

A Pest Megyei Könyvtár tanácskozást szervezett szeptember legvégén, október legelején a Csallóköz, az Ipolyság, Győr-Sopron, Komárom, Nógrád valamint Pest megye helytörténész könyvtárosai számára. A tanácskozás két szempontból is kiemelkedő jelentőségű volt. Egyrészt kapcsolódott azokhoz az újabban megéltélt (valójában, a szó szoros értelmében újabban keletkezett) regionális törekvésekhez, amelyek a régió fogalmába határon túli területeket is beleértene és foglalnak, konkrét gyakorlati lépéseket téve a szóban annyit (és oly sokszor szólamszerűen) emlegetett „határok átszellemesítéséhez”. De igen fontosnak kell tekintenünk a tanácskozást a könyvtári helyismereti munka szempontjából is. Hogy a helyismereti munka feléledni

látszik szinte évtizedes tetszhalálából az *Bényei Miklós* lapunkban olvasható, új célokat kitűző esszéin kívül elsősorban az ilyenféle összejöveteleknek köszönhető, mint amilyen a példamutató értékű Pest megyei volt. Szó esett ezen a tanácskozáson szinte mindenről, ami könyvtári helytörténészt, helyismereti kutatót és gyűjtőt, helyismereti gyűtemények szervezőjét és gondozóját érdekelheti: a kötelező példányok speciális fekvésű (természetesen helyismereti fekvésű) problémáitól a nyomdák privatizációjának kérdésköréig, az aprónyomtatványok gyűjtésének és feltárásának módozataitól a fotógyűjtemények kérdésköréig, a térképek gyűjtésének fogas kérdéseitől a helyi lapok feltárásáig, az interetnikus kapcsolatok problémamezőnyétől a számítógépes algoritmusokig (természetesen e témában is a fenti speciális fekvésben), stb. A tanácskozás konkrét eredményei fölöttebb nagyszámúak. Célszerű lenne az anyag egészének kiadása is, hiszen szinte helyismereti kézikönyvet pótolhatna egy ilyen összeállítás, de a résztvevők mindenképpen alapos szakmai vértézzel vonulhattak vissza a tanácskozás után otthoni helyismereti gyűjteményeikbe. Külön kiemelendő, hogy a tanácskozás végén az érintett régiók kidolgozták a helytörténeti kutatás hosszútávú együttműködésének elveit is (ez az anyag is publikáció után kiált).

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban immár hagyománnyá, hagyományossá vált a Nyílt Napok rendezése. Ezúttal ötödik alkalommal került sor ilyenre. Tulajdonképpen jól átgondolt PR-programról van szó, arról, hogy a könyvtár vezetősége fontosnak tartja a kapcsolatot a nyilvánossággal, azokkal az újságírókkal, közéleti sze-

mélyiségekkel, „prominens” olvasókkal, akik nemcsak használni hajlandók a könyvtárakat, de alkalomadtán írni is róla, publicitást szerezni neki, tenni érte, esetleg csak (csak?) úgy, hogy véleményezik az FSZEK munkáját, megteszik javaslataikat, kérdeznek-érdeklődnek projektjei iránt, kritizálják stb. A Nyílt Nap persze lobbizást is jelent. Felhívást keringőre, táborszervezést, támogatáskeresést stb. Régebben tán ajánlatos lett volna minderről úgy szólni, hogy egyben mentséget is keressünk e fogalmak-ténykedések számára. Ma azonban csak dicséret illetheti azokat, akik ilyen eszközök bevezetésével is szolgálni tudják-képesek könyvtárukat. Bárha minél többen követnék az FSZEK vezetőinek, „menedzsereinek” példáját, kezdenének el lobbizni, nyílt napokat szervezni. Ennek az ötödik Nyílt Napnak egyébként igen dús, művészetekkel, kitüntetésátadással, zene- és énekszámokkal tarkított programja volt, helyszín tekintetében is gazdagnak bizonyult, ám azt hiszem a legfontosabb mozzanata az volt, amikor a meghívást elfogadók és a könyvtár vezető munkatársai némi harapni- és innivaló társaságában kötetlenül elbeszélgettek egymással. Enyhén humoros mozzanatok is adódtak hál’istennek (pl. amikor két újságíró az FSZEK főigazgatója mutatott be egymásnak, amikor kiderült, hogy bizonyos olvasók jobban ismerik az újonnan felállított – ld. *Papp István* cikkét és tervrajzait a *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* szeptemberi számában – központi könyvtári szabadpalc rejtélyeit, mint a felelős főosztályvezető stb.), ám bizonyos, hogy e néhány órás társalgás mérhetetlenül sokat hozott minden résztvevőnek. Meg persze a fővárosi könyvtárügyének példája, remélhetőleg hamarosan követett példája okán a magyar könyvtárügynek is.

PÁLYÁZAT PÁLYÁZAT PÁLYÁZAT PÁLYÁZAT PÁLYÁZAT

A MAGYAR OLVASÁSTÁRSASÁG DIÁKPÁLYÁZATOT HIRDET 13 ÉS 17 ÉVES TANULÓKNAK

„OLVASÁS KÖZBEN JUTOTT ESZEMBE...”

címmel

A pályázat tartalma

A pályázó 2-3 oldalnyi terjedelemben foglalja össze azokat a gondolatokat, amelyek egy közelebről nem meghatározott írásmű olvasása közben merültek fel benne. Ezek a gondolatok kapcsolódhatnak szorosan az olvasottakhoz, de lehetnek az olvasmányélmény kiváltotta közvetett gondolatok is. A pályázat alapját (kiindulását) bármilyen írásmű képezheti, nem kizárólag szépirodalmi művek. Ennek megfelelően a legkülönbözőbb műfajú **szépirodalom** (regény, novella, dráma, vers, ballada stb.) mellett a **természettudományos** vagy a **publicisztikai jellegű írásművek** (a közetek világától a tudományos fantasztikus írásokig) szolgálhatnak a pályázat alapműveiként.

A pályázat formája

A pályázat kézírással, gépirással vagy szövegszerkesztővel írott formában egyaránt beküldhető, az olvasott mű szerzőjének, címének, valamint a megjelenés helyének pontos feltüntetésével.

Kérjük, írja rá a borítékra, hogy **P Á L Y Á Z A T!**

Ügyeljen arra, hogy a neve, életkora, iskolája neve és címe, valamint lakcíme pontosan fel legyen tüntetve.

Határidő

A pályázat beküldésének határideje: 1994. március 1.

A pályázat a következő címre küldendő

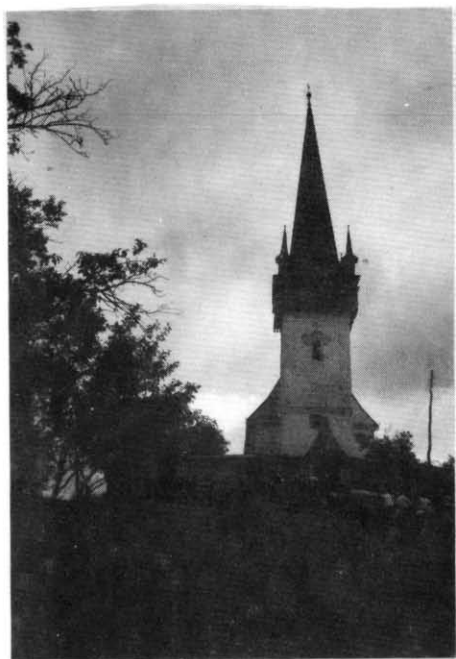
Magyar Olvasástársaság (HUNRA)

Országos Széchenyi Könyvtár
H-1827 Budapest

Értékelés és díjazás

A pályázatokat felnőttekből és diákokból álló zsűri egyaránt értékeli. A kiemelkedő pályamunkák írói pénzjutalomban és könyvjutalomban részesülnek!

A köröstői erődtemplom – kívül és belül

